

КӨГЛТИН
ДАВА

ЖИРЪЛИН
ХААЛЪАР

КӨГЛТИН
ДАВА

ЖИРЬЛИН
ХААЛЪАР

ШҮЛГҮД БОЛН ПОЭМС

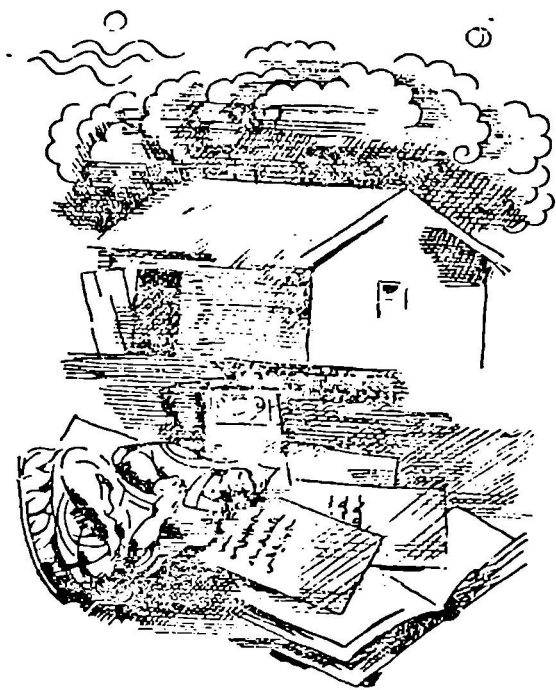
ЭЛСТ
ХАЛЪМГ ДЕГТР ЫАРЪАЧ
1988

ББК 84.3 Калм
К 886

К $\frac{4702240000-036}{М 126 (03)-88}$ 53-88

ББК 84.3 Калм

© Калмыцкое книжное издательство, 1988

Ц А Г

* * *

Миний бичсэн шүлгүдин,
Мөр болна гонорар
Мөнгөр бичэ тоол —
Магд уга эндүрхч.

Зуг минн хаалһар,
Зовлң һундлас ээлго,

Дээнэ жилмүдин цусар
Давад усчж һарад.

Харалта цагин үлмэд
Хальмгин һашута нульмсар
Чирэһэн норһж чидэд,
Чидлэн эрвилго идэд.

Ар Далак көвэд
Арви жилин тамд,
«Даарв» гисн угаһар,
«Даргдв» гисн угаһар.

«Мухлалгдв» гисн үгин
Мууһинь насари күцэд.

«Өлсв» гисн үгиг,
Өөкн-махи ширгснэс,

Шовасн охр сүүлннъ
Шөвг ясар медэд,

Аштнь жирһл сарулдхсн
Алдр үннэ герлд
Зүркэн ээврлж дулалад
Зөвэн тугшц өргхлэрн,

Нертэ, нерн угалань,
Нурһан сөгдж эвдлго,
Үнниг ачта хургд
Үүмэн угаһар келхлэрн,

Жирһл залярн үүдэгч
Жигтэ тацгсг дуринг,
Жилвэн көлднь тэвэд,
Жирһлэс өөдлүлж чадхларн,

Хавтхасн сүл зүсмэн
Харһнжахд өгэд аврхларн,

Зугл тер кемлэ,
Зөвшөл цагас авад,
Мини бичсн шүлгүдин
Мөр болһна үниг
Медэд, зүркэри күцөд,
Мөн, эндүрхи угач!

СТАЛИНЭ ХАРСАЧНРТ

А ны, надменные потомки,

М. Ю. Лермонтов

Эрчмтэ цагин эргц
Эн шүлгм эклв.

Үгин шингел көөс
Үинэс салһтха гив.

Бек цаас хойр
Бэрүлж зокъял некв.

Кен кенниь йилһх
Кем ирж
закв.

Кесг жилин жисэнд,
Кешин төлэ биш,
Үин цаһан седкләсн
Үр болсан зарлж,
Алькчи цагла эвдршго
Ахир-дүүрвиди гиж,
Цусари Улан тугд
Цутхен мана үгмүд,

Дөчи һүрвдгч жилин
Декабрин хөрн нээмлә,

Гентки,
тугмудын кенчрәс
Гесдрәд
уга болв.

Үанцхн эрхшилтин
Үарар теди биллгдв.

Шинлц Сталинэ догшин
Шиндвр
    келн-улсин
Ахир-дүүир гндг
Амниь хааж бөглв.

Хальмгудыг
    тер өдр
Харетгнй
    уга болв.

Үанцхн эн йовдл
Үарһен төлөднь алачиг
Мавзoleyнн өөрк үкэрэс
Малтж цогцинь һарһж,
Эмдрж дэknэс төрдгоһар,
Эрлһж шатах билэв!

Сталиниг эндр харетгуд,
Соцети, таднас суржанав,
Болх-болшиго хальмг,
Балкар, Крымн мацнд,
Тер долан-нээми,
Туужин ут жисэнд
Тооһари төрт оршго,
Туугден тацһчсас көлтэ,
Күцклин үкэр малтж
Көндөхми биш гнхийт?

Келлти,
    кемр тана
Кели-улсинг дсермч,
Чирэһиниь кевэр зугл

Чик буру йиллэлго,
Нег өдр цээлэж
Нартас уга кехлэ,
Саак кевэри тадн
Сахлыг харсх билт?

Бүкл келн-улсиг
Буру нарһж альвлсн
Бичкдүдиг засх мет
Бирдин бэрцлэ-ирлцх
Йос

кенд,
альк
Яду ухата бурхи
Зөвэн өгэд
бүрү
Заажах мет
белглсмб?!

Альк Маркс-Энгельс,
Алдг уга номдан,
Тиим берк йос
Тоолвр кеж
нарһсмб?!
Ичр таднд бээхлэ,
Илднь хэрү өгтн!

Эврэ таңһчитн токарсиг
Эс һээлх билт?

Кемр эс һээлхлэ,
Күи бишт тадн!

Хар гөрэр зовагдж
Харалта үкл авсн

Тухачевский,
Вавилов,
Бухарин

Төргүтн
Эрэсэн дурта
Урдудиг саяр догшин
Укклэ харһулснь
бас
Тана төвкнү көндөм
Төрт оршго үүлий?

Сүлдхврн амт меддго
Сүртэ эврөннь шүтэндэн
Сөгдж мөргэд дассн
Сталинэ харсачнр —
тадннг
Сээнэр кенити меднөв,—

Болд нертиг биш,
Тавгинь келэри долаж
Түүнэ шавхртнь күртжэсн.
Бийсэн тадн харсжанат!

О. кемр шахад
Онц-онцар бийснги
(Ядхдан нөгхн жилд)

Ягода. Ежов. Бериян,
Һалзу. хату, книти,
Һарт шарулад оркхла.

Кемр бийснги гергдт,
Күүхдт, дүүнрт
эцсүлэд
Камер. карцернн харцһуд
Күч үзүлсн болхла,

Яхлж яарал, урсал
Ямр дууһар чишкхити,
Сталиниг яһж харсхитг,
Сурлаго сөөнөр меднөв!

Бас нег тана,
Бардм кежөх бөөдлтөһөр,
Келдг үгитн би
Кесг соеж өврлөв.

Түүнө нерэр биди,
Түүрсн һардвриннь шилчэр,
Түрү олар дншлж
Төрскөн харславидн гилэт.

Кемр дөөнө эклд,
Күн
    бурхи биш,
Терти
    үксн болхла,
Төрскмди яах билэ?

Аль Жуков, Рокоссовский,
Алмацж,
    яахан медлго,
Ардаснь,
    нульмсан арчж,
Алдран дахх бөөсмб?

Нартын өрөлиг дээлсн
Наполеоныг,
    Сталин угаһар,
Александр хан биш,
Ачта Кутузов, Багратион,
Орс, грузин, хальмг,
Ончта Эрэсэ бүрдэсн

Оли кели-улс,
Омгта иньгллтэн үзүлж,
Уга кеж,
        делкэд
Үлгүр эс боллу?!

Сетрэ мана тугмудар
Сталннэ буэр йовдлмудыг
Хальчлхар седсн дими
Хоома ухаһан хайти,

Тер үгмүдэрн ода
Тууж меклж чадшгот!

Цагин нскврлэ нрлцүлж
Цаажла тадниг харһулхэ
Бичэ ээти.

        Цус
Биди пекхэр бээхшивди
Ө-һүндл өскж
Өшэ көөх сана
Өрчдэн бэрж бээхшивди.,

Алдр Төрсни, зугл
Алти делкэн туужд,
Худл-хоомаһас сулджэ
Хөвтэ хаалһар йовтха!

Үгэр биш,
        үүлэр
Урдиниь кишг үүдэтхэ,
Иргчин биш,
        эндрин
Иткл цугтнь күцэтхэ!

ХӨРН НЕГДГЧ

Гучи тави келтэ,
Гучи долан харта,
Кедү шүдн бээхинь
Күн тоолси уга,
Хортнас Төрскэн харсен
Хөрн күн билэвидн.

Күцц кел харта,
Күн нерэн гесен
Хойр зун толһа
Хамдан манла бөөлө.

Болв хот төгөлһнлэ
Биди өмөрэн харч,
Шимтэйэснь теднэ замар
Шүүлһж кегүлдг билэвидн.

Кемр чидлтэнь зэрмдэн
Кениг болвчи магнас
Өөлүлхэр седен цаглань,—
Оларн киллхтж босад,
Хөрн күн бидн
Хойр зууг тарадг билэвидн.

Харулчирин бийнь магнас
Хорен болдг билэ,
Хэврһэс эмэсн бээдлтэйэр
Хэлэж зогсдг билэ.
Хөөннь санхла,
манла,
Хөрн негдгч болж.

Төрүүц юмни даргдшго,
Туужд худл келүүлшго,
Тагчг,
                    эс үзгдсн,
Үжлд бийэн өгшго,
ҮНН бээсн бээж.

* *

Эс илдкгдх худл
Эн делкэд уга.
Даргдх үн бас
Делкэ үзэд уга.
Алькнь чиги теднэс
Аштнь бийэн үзүлнэ.

* * *

Эврэ һазрас седклд
Эцкрнь лавта уга!
Нег цагт теегэн
Нүднэинь өмн агчмд
Хархин төлэд толһаһан
Харнишго билэв, иткты.
Үзчкэд, ях гилго,
Үкхдэн белн билэв.

* * *

Бийский чолун уульцар
Би алхж йовнав.
Бууһан атхен харулч
Болһаж ардм ишкнэ.

Өмэрэн хооран алххла,
Өсрж деегшэн һэрэдхлэ,
Дун угаһар шуд
Дор ормд үкл.

Хана гисн минн
Харулчд юмн биш.
Дээнэс бултжах эн
Давулж зака күцэхмн.

Зуг яһдг болвчи
Зулхар би седжэхшинв.
Зарһд үнэн цээлһиж
Зөвэн олхар ицжэнэв.

Толһа дүүргж сарулдхен
Тоолвр минн герлтэ.
Уралан, өргмжтэ гилтэ
Урмдж өтрлэд ишкнэв.

Өмтнэ сә хээж
Өәмшгтэ цааж данхд
Баһасн белн би
Байрт өөрхи йовнав.

Зөрлцен күн болһнд
Зөвэн күргх санатав,
Цеврэн нарт делкэд
Ценж зарлх ухатав.

Соньн үүл! Урд
Сул йовх цагтан,
Дотран кенигчн бийэсн
Дээр тэвдг билэв.

Ода болхла, хэлэц
Оцданар төрүц сольгдв..
Дотран сул улсиг
Дор бийэсн тэвнэв.

Зүг ода намла
Зөрлцснь хооран зулна..
Чөткр үзсн мет
Чирэнэн хэвршэн кенэ..

Көөркс, тедн намаг
Күмни хортнд тоолжана..
Медлго андн гинэд
Му нуулго санжана.

Цусан дээнд асхж
Цуг таанран харслав,
Тана сээг иткж
Тамас ээлго ноолдлав.

Зарним эндр кеж
Зөв буруним йилх
Зархан бас фашистнрэс
Залу авцар харслав.

Үүмх учр уга
Үүн намур хэлэжэнэ....
Арви жил күлэжэнь
Алькчн санаидм уга...

* * *

Ар Далан көвөд
Арви жилин туршарт
Зүүдндэн хальмгар күүндж
Зүркэн хаңадг билэв.
«Менд!» — гиж келсим
Медснь, тиигхд, намд
Наран өгэд тамин
Наслиһас гетлһх болла.
Хальмг үгин заяч
Харңуг уга кеж
Сулдхврин ядсн нарна
Сээхи герлэр мандж,
Сүртэ бэрэни зовлцгас
Сүмсим алдрулж нарһад,
Күцсн минн күслүрм
Күрги гисн болла.
Зүгл серсн хөөн —
Зүркм китрж менрэд,
Юцгад серүв гиж,
Носидан һунддг билэв.

* * *

Тамд зовх зөвтэ улс
Таралцгин деед олар харһна.
Цаһан саната, чик ухатань
Цаажин нүкнд олар харһна.

* * *

Худл келэд чамаг
Хулдхар седси күүг —
Күмни тооһас һарһж
Күүнд бичэ тоол.
Оркрад тер дуулвчи
Онъгтан бичэ ав.
Андниг эс соцсар
Адһлго өөгүрнь дав.
«Үкнэв!» — гиж эмт
Үргэхэр седси цаглань
Үнд келсинь авлго
Үгинь тооснд тоол.
Тним улс эврэн
Төрүц үкдми биш.
Ичрэн идчкеси күүг
Иткдми биш, тодл.

* * *

Тингхд намаг хармилго,
Тедн ях гилго,
Төрүц гем угаһар,
Түүрмд орулси улсин
Нердинь юцгад би
Нууһад дарад йовхв?
Хальмган му бээхд
Хээмнь гиж уйдад
Харсх биш, нам
Харалта тер цагла,
Сээнд үзгдхэр хээкрж
Сталиниг магтсн улсин
Тингхд зөөсн ховиг
Тацһчасн юцгад нүүхв?

* * *

Дөөгөн кэж тавлад.
Догшар нег күүг
Авр угаһар орлиц
Алснь олинд илдкгдхлэ,
Халта деер засг.
Халһила тер харһна.
Зарһин шидврлэ оли
Зөв болж ханна.
Болв негиг биш
Бүкл келн-улсиг,
Сээнэс сээнинь иилһж
Сайд хорасн орлицгиг:
«Энти сэ хээжэхэд
Эндү харһж», — гһһэд
Харсхар седсн улсиг
Холас би таньнав:
Цүгтаннь теднэ һар
Цүстанинь маһдлого меднэв.

* * *

Намаг сууси цагла
Насаа үрэлгө көдлэд,
Олси эврэннь ачлһсан
Оли минн үүрмүд
Өрчэн дүүргж мандлулад
Өмнм гилвкүлж жишцүлүш.
Эс тнигдг учрнь —
Эвго болон йовдл:
Тенд намаг зовжатл
Тенд... тендл уга. .

* * *

Нөг мөслөн күн —
Нартын түшиг.

* * *

Кампучийнн ори-нутгд
Коммунизм делдхн төлө
Кецу догши Полшот
Кесг кудлн ксж,
Энлн, зовлн үзүлж,
Эврэ келн-улснннь
Гурвна кеснэ негнннь
Газр дор орулж.

Кенд тегэд тер
Коммунизм делдхэр бээсмб?
Кенд тннм коммунизм
Кергтэ бээсн болхмби?

Альдас түүнд ннм
Андн ухан орсмб?

* * *

Гем угаһар күн
Засгла харһен хөөн,
Гемэн нууһад сул
Бөөхэс үлү хөвтө.

Яһдг болвчи түүнэ
Седкя оньдин нээлтэ,
Аштиь үнн илдкгдж
Сүлдхв гиж санна.

Гемэн нууһад цагтан
Эврлэд жирһжэх күн;
Бишлэ бөөсн бийнь
Суухв гиж чичриэ.

Хальмг комендантрас нээһинь
Хээж олдшго билэ,
Орснь өдрэ хөдлмшэри
Олвраи хэрүлдг болхла.

Хальмгнь түи дээр
Харалта Берийн иткл,
Хээринь давуу догшари
Хэрүлх зөвтэ билэ.

Төгэд чигя тедн
Тецкэн угаһар аздлж,
Мск, чидлэн үзүлж
Муульта хальмган зовала.

Күүкд альвэен цагла
Командагт ааһна гиж
Бирдирин иерэр экирнь
Бичкдүдэн ээлдг билэ.

Төр догшин цагил
Туужд үлдг болвчи,
Санад орхла, одачи
Сөөд унтж болхш.

Хавал азад тедниг
Хальмг тесгэн төгөлж,
Чонмудын өрмд токарж
Чилэх дурн күрнэ.

* * *

Дииллһни байр өөрдсн
Дөчн дөрвдгчин зунар
Гундлта кевэр цөргэс
Гарч Новосибирск орлав.

Түрүн болад энд
Туугдсн хальмг дунд,
Хамдан сурһульд йовск
Хальмг күүкдлэ харһлав.

Тосхлһнд таачкар чпрэд
Тоосх зөөжэсн теднүр
Таньлан олхар пржс
Тагчг тедүкнд зогслав.

Хаалһ кеж делгсн
Харһаһар тедн дээвлж,
Өкәһэд нааран-цааран,
Өмөрән хооран хатрна.

Аав, ахнр-дүүнрнь
Алдр дээнд үксн,
Зэнг угаһар теднэс
Зэрмнь уга болсн,

Хээмнь гих уга
Хальмг күүкд энд
Бүлән тежэхәр ода
Бүдрн гүүһд көдлжсэнә.

Овалата улан тоосх
Өкәж түшәд зогсж
Алькинь эднэс эндр
Авхв гисн дүртә.

Догши шар комендант
Дун уга шинжлжэнэ.
Дигинь эн асхидан
Дуудж хээкрэд келх

Мууһар көдлөт гиж
Модьрунар тединг шарх.
Нүльмсан арчж, көөркс,
Нүүлим тэвти гих.

Эңкрмүдэн хортнас негт
Эс харсен мет
Гундлар седклэн шатаж
Нашу дөрж зогснав.

Хавтхдан фронтас дахси
Хадган альхидан шахнав.
Бээгэд уульхаси ээж
Би шугшж марзана.

* * *

Берк их килницэ
Бериян тускар санхинь,
Күмши мууһин кемжөн
Күчтэ жевэр зурата:
Кедү их догши
Килницэ йовдл харьвичи,
Аштнь засг түүг.
Альд болвчи күцнэ.
Эндр мел ормднь
Эс түүг бэрвчи,
Маңидур гемнь эзэн
Маңд уга олна.
Зуг
цаглань
эндр
Засг цаажлснь сэн.

* * *

«Эмд күн аштынь
Ацата темэ үздг» гисн
Хуучи үлгүрийн утх
Хург болһнд эндр сангдна.
Темэн гиснь — цаг.
Түүнэ ацан — аагта үг.
Кен Сталинниг нүцкэж
Кецү ээмшгтэ бөөдлһнь күмид,
Үкл, оһи үүлмүдинь.
Үшндһнь үзүлх гиж санла?
Худлын үлмэд багтж .
Хуурмгар бөөхтэ жирһл эдлсн
Кесгнь одачн цуувчинөр
Күмшн хортн сахлыг харсвчн,
Ол дураж тедн
Ола үрдк эндү хараһа,
Болв дотрап тедн
Болдын цаг эмдрхиг күлэнэ.
Тедниг бичэ иткий,
Төрскидэн цугтан түшг болый.

* * *

Кемр күмни туужин
Керсү халхс умшхэнь,
Негл соьнь зокал
Намд өврмж болна:
Эмтид хан болж
Эмддэн ширэд суухдан
Нэргтэ негчи хардач
Нээр дээр үзгдхш.
Зүгл тедн үкхлэ,
Зөргтэ цецн номтир
Теднэ буру илдкж
Туужин халхс бүтэнэ,
Иргчд үлгүр кеж
Ивтркэ хэлэцэн үзүлнэ,
Тингсэнднь чиги бидн
Туужчирт ханлтап желий.

ЦАҢАН МӨНГН САВ

Шатагдсн шавр ааһаси
Шавхр келэри долажаһад,
Улан Цергт дөөлдсн,
Урд района селлэтр,
Ода мөл эгл
«Олна хортн», «эека»,

Сананднь гентки нег
Серл орж марзаһад:
«Цаг селгэтэ. Гертөн
Цаһан мөнгн савд
Овалад төвсн махна
Өрөлннь үлдэдг би,
Шавр ааһаси ода
Шавхр үрөжөхшив», — гив.

Эвртэ йовсая санж
Эмтнэ чирэ хэлэв.

«Арһулд.— гиж хэврһэс
Атхр, оньднн тагчг,
Зуг күнд һарта,
Залу түүнүр эргж,—
Угатыринн сө хөөсн
Улана командир, чи,
Бийчи, бас тохмарн,
Бөөсөн тоолдг баячудас,
Кезэ цаһан мөнгн
Ке савла ижлдснбчи?
Альдас тер саван
Авлач?»— болж шүрүтөнәр,
Хулха бэржэх мет
Халурхж ода сурв.

Эргц ням болхиг
Эс күлэсн сөглэтр,
Хөрү үг уга
Хултхлэж генинэр инэв.

Зуг күнд ларт,
Зогелго цаараннь гүдэд:
«Би хурвдгч үйдэн
Байна тоод йовад,
Цусарн, кэлсэри олен
Цаһан мөңги савиг,
Герин кеермж гиж
Нал күрглго күндлэд .
Десден өөрк өнцгт
Десд бийд хадһллав.
Хулхалж авен савас
Хог үудг чамаг
Засж заяч суулһснь
Зөвтэ. Чи олна
Хортн лавтач»,— гиж.
Ходрж шөвгтөнэр келж,
Хөрү күлэл уга
«Хортыг» босж дөсөв.

Күн түүг харсхар
Көндрөн уга. Цокулв.

* * *

Талдан хүүнэ зовли
Эс бийнчн болтл,
Тагчгар чи түүг
Эс үзсэр суунач.

Болв зеткр чамаг
Бийнчн захасчн авад,
Өмнчн нудрман үзүлэд
Өргж аһарт сегерхлэ.

Өөлж, һундл төрж,
Өөрксүри чгчрж хэлэһэд
Дөңхэр эс хурдлснднь
Дурго болж харанач.

ХИЖАН ЗӨВ

Украинэ аһуд төрсн
Ухарлыг, үзхэн үзсн,
Хижа Петр Федорович,
Хуучн минн таньл,
Арви нээмн жилдэн
Ар үзгин тамд
Ики кезэнэнэс бээһэд
Ижлдн алдсн бийнь:
«Төрүц гем угаһар
Түүрмд орлав»,— гнж.
Саналдж өдр болһн
Саначрхж зовлцган келлэ.
«Герини өөрк үүрм
Гергндм үлү үзэд
Цаас орулж намаг
Цаажла харһулла»,— гилэ.
Халаһар кесн кирс
Хавтхасн харһж авад,
Өмнөн бэрж шүтэд
Өрүн болһн зальврдми:
«Дседс аштнь лавта
Делкэн буру зөвиг
Диглх»,— гнж итклэн
Дотран бэрж хадһлдми.
Тер итклинь, зуг
Темдгтэ нег өдр
Балв тусж Хижа:
«Бурхи уга!»— гив.
Туужд төрүц геедршго
Тэви һурвдгч жилли,
Норильск деер мандлсн
Нарна нилч дулалсн.
Хавр иржэхиг зэцглсн

Хээртэ мартын эклцлэ,
Түүрмин улсиг багарнь
Тууж йовх харулчир,
Урдк догшин авцан
Улм гүдүлж модьрулад.
Хоцрсн улсиг бууһин
Хундгар ардаснь түлкэд.
Хавтхасн альчур нарһж
Халхасн нульмс арчад.
Нег-негэн хэлэлдэд,
Нуувчар күүндсн болв.
«Сталин үкж»,— гисн,
Сагар мана нээлсн
Зэнг салькна ээһэр
Зүркд догдлулж сииглэ.
Тер асхн Хижа
Тагчг суужаһад нанд:
«Бурхн уга!»— гиж
Буцсн дууһар келв.
Цаарандкинь күлэсн намд
Цээлһврэн ууртайһар илдкв:
«Төрүц нүл уга
То уга эмт
Кесг жилин туршарт
Кецү кевэр хорасн,
Күзүцэлэн цуста десрмчд,
Күн биш — эрлгд,
Бидн үрглжд итксн
Бурхн кемр бээхлэ,
Ил һалзн алачд
Иим гөнгн үкл
Засгин ормд тер
Заах билү? Уга!
Нам үрглжд бишл,
Нартд үлгүр кеж,
Күмни нүднд үзүлж,

Килцинь хэрүлж Сталиниг,
Адг-ядхдан, баһарнь,
Арви жилин туршарт,
Ормаснь көндөл уга,
Ори дээрнь кевтүлж,
Ухайниь алдулл уга,
Уитх нөр угаһар,
Өдр сө уга
Өөрнь, нүднэниь өмн,
Түүнэ ален улсин
То уга сүмэд,
Чинкж ууляд, цогцинь
Чимкж таслад, дууһарн
Чикниь өвдкөлөд дүүргж,
Чирэднй цусар нульмж,
Үирэси жигшиж цөкрэд
Үклэн наар гихлэнь,
Үкль түүг холад
Үргж хооран нисэд.
Өлсхлэнь, хот угаһар,
Өвдхлэнь, эм угаһар,
Шарж һээг, деед,
Шеесэриь унд келһэд,
Баасариь хот келһэд
Бөөлһини ормд

ним

Үкл өгсөнэниь хөөи,
Үни нартд угаг,
Бурхна ки угаг
Би зарлжанаан!»— гиж
Килитж тингхд Хижа
Келэд төвкисн болла.
Түүнэ зөвиг би
Тагчгар соеж батллав.

* * *

Кемр Сталинэс кэлтэ
Грузинг би муулхла,
Хальмг гиж намаг
Зассе чик болх.

* * *

Өмдрл эмд үлдхэр үүдэсн
Эрүн шагшавдын хээртэ зокал
Күмни седклэс хооран харад
Күндллһн, чидлэн геесн хөөн,

Наэр деерк эмтэ тоотас
Ганцхн күүнд күртэгдсн ИЧРИГ
Цаг зуурин олзни тэлэд
Цааран бийэсн жөөсн уршгас,

Цуг мана ода илджгджэх
Цуста Сталино үүл төрж,
Үнн Ленино хаалһас хажилһод
Чидлэн үзүлж зовли үүдэлэ.

* * *

Жирһлин зокал хату:
Жилмүдин жисэни эргцд
Күмн дундас йилһрж
Күнклд тоолгдснь чигн
Манһдур юн болхиг,
Мацнаһан шууртл ухалвчн

Толһаннь эки ширгтл,
Тоолад бодл кевчи,
Тааһад медхәр седвчи
Төөлдг арһ уга.

Эндр нойн болжасн
Эркшилт манһдуртнь
Алач бээснь илдкгдж
Андрж һөөд һарһгдна.

Анднд өцклдүр тоолгдж
Эмтнэ харал авснь,
Кесг жилин хөөн,
Кесн үүл угаһар,
Төрүц хар гөрэр,
Түүрмд орснь илдкгднэ
Цагар уһагдси нернь
Цевр болж һарна.

Зүгл тедниг ховар
Зоваж засгла харһулснь,
Зәрмдэн үүл бийэсн
Зарһд сээнд үзгдхәр,
Хүдл нсмж улм
Хоома зарһ гүдэснь,

Орчлцгн бээдл зутаж
Ода бийнь эмд,
Тайган түшэд бөгчиж,
Тагчгар уулынцар йовад.

Нүл уга цевр
Нүдэр эмт хэлэж
Тоомсрта өдгэ улсин
Тоод ордгнь ээмшигтэ.
Үкэд уга эмднь,
Үнэн келсв,— һашута,
Жигүртэ үнрэрн мана
Жирһл хорлсень — һундлта.

ӨДГЭ ЦАГИН БЭЭДЛЭС

Жирхлиннь үлдд ним
Жигтэ сээхи цаг
Үэхв гшж би
Үиндэн санси угав.

Кси чиги санахан
Кевтиь нуулго келж,
Олна сэ хээснэ
Омгас төрсн ухахан
Илднь харһж делгэд,
Итклтэ оln үүрмүдтөһан,
Буру зөвинь йнлһж,
Бодлан хувацж болна.

Үнииг үинднь харһснд,
Уурта урд цагт,
Хар герт зэрмдэн,
Хааһад оркдг кем
Хэрү иршгоһар давж
Харал бийдэн шингэв,
Идл, иткл, ицл
Иргчэс өдгөлүр орв.

Болв келгден үг
Бат үни болвчи,
Зуг хуучи даслтар,
Зөрж келдгнь цөн.

Хооридан кемр эмти
Хошадар күр келлэри,
Кень болвчи йоси
Күнкэн Алти Чесж.

Альк чиги төрлг
Альхи дээрэн бэрэд,
Товч-томаһинь йилһэд
Төөлэд хөрчөд хайчна.

Түүнэр ахлагчрин эндү,
Горбачевин, Лигачевин, наадксиннь,

Эврэхсөн болхла, шуд
Элетд агчмд күрөд,
Цүврүлэд нердинь нежкэдэр
Цакиров, Захаров, тергүтннг,
Зөв-бурудинь шалһад
Зөргтө кевэр йилһнө.

Хургт ирхлөрн, зуг
Хооридан келижэсөн манахе
Хавтхдан дүрчкөн мет
Хумсан зууси минешн,
Хальмг залуе тагчг.

Олак Алтн Чееж
Ори дорк яригтан
Омг цецн хойран
Оньслчкад ирен бөөдлтө.

Цонаси һацһла унласад
Цацһжах күүнд аан
Булгин ус өгхлө,
Буру ханденла эдл,

Өлсэд унжах цаглянь
Өмннь тэвси өвснөс
Аман хооран кесн
Адусна дүр һарна.

Тракторар амнась үг
Татвчи — арһ уга.

Һацси мет
                  санаһан
Һазаран һарһжахми уга.

Горбачевиг бишл,
                  нам
Гериннь өөрк ахлачан
Көндөн гихлэ,
                  чинчрж
Келнь ормдан ээдрэд,
Ямана хорһн мет
Яг-таг царцна.

Ами дотрнь хавдад
«А-а» — гидгинь таслад,
Көөркиг, хэрж иртлнь
Күчр кевөр зована.

Элдгин өвчи дотрнь
Э һардгинь уурулад,
Эрэс сүмсән алддг
Эмин бөөдл һарһна.

Хүрг тегэд — хуучарн,
Хальмг таһиь — урдкарн,
Орм-ормдан цугар
Омгта одачн сууна.

...Кезэ күртл биди
Керсү бөөдл һарһж,
Сольлт дсерэс күлэж
Сууһад «дседет» зальврхмб?

Кезэ биди, келит,
Коммунист күүнэ йосар,
Асхрхла, ааһ цуси гиж,
Аав-ээжнрэс үлдси
Залу күүнэ зокалар
Зөрж ҮННИГ харсхмб?

Өдгэ цагиг кесрүлси,
Олна седкллэ прлцси,
Хоома-худлыг идлкэд,
Хээрэд уга кезэх
Өргмжтэ перестройкин кемлэ

Өлсхэс, өгрхэс, өөгдхэс,
Орман геехэсн ээлго
Омган, үүрмүд, үзүлтн!

Эмнч биш,
үндэн
Эмтнэ сэ хээсэн,
Үгиг үүллэ ниилүлж
Үлгүр кеж үзүлтн!

Күмни эмдрл дуудси
Күлэсн, прси, күцкл
Цаһан саһата Ленинэ
Цагт дөң болти!

КҮЛЭСН ЦАГ ИРВ

Ори-нутг бүгдэрн
Оли жилдэн күлэсн
Омгта, өргмжтэ цаг
Ода күрэд ирвч!

Мини дуудсн өрүн
Менд!

Үмр зэнг
Газет, радио хамгар
Герүрм эндр зөөвч?

Уужмиг — өөрхнэр зарлсн,
Угаг — бээхд зарлсн,
Урд цагин худлас
Ухан ширги алдла.

Назр дээр үүдсн
Нурви нчртэ билдр:
Навл дор сапсан
Назаран талданар келэд,
Келсэн бас онданар
Кергт орулж тохраһад,
Тохрасндан көөс немэд
Тооһинь холвж зарлдг,

Күмини толһа эргүлсн
Күнд уялта цаг
Давб?

Аль эн
Дав зуурин йовдлий?
Гемим тэв, эврэн
Гедргэн хэлэсн ухаһарн,
Саак кевэрн ода
Селвг биш,
заавр

Суржахан анхрж
                                                        чочад
Соньнар дэкиэс сергв.

Олна искврлэ ирлсн
Өргмжтэ цаг кемр
Кенд чигн үндөн
Кергтэ болсн хөөн.

Нааран-цааран хэлэлгө:
«Мишн цаг!» — гиж,
Насан түүнд нерэдж,
Маһдлл уга ноолдхми!

Эн цагин өмнөс
Эврэннь сээһән хээһэд,
Һардачин орман хойр
Һарари батар атхад,
Олзта, бөөхтэ үүлэн
Оньдинд ээлхэр шиндчкэд,
Мек-тах һарһад
Медмжэн угаһар көндрж,

Амарн: «Уралаи!» — гичкэд,
Ардагшан татдгнь оһи!
Туужин хаалһас тедниг
Түүж хорахин төлөд,
Зөрг ухан хойрар
Зүркэн дүүргж батлхми,
Насан хармиһ уга
Нерэн бэрлдэнд өгхми!

Иргчин гичч болж
Ирсн цевр өдр,
Менд амуһн, байрта
Мөһкд нарт герлхич!

* * *

Нүүрт йовх малчнриг
Нуулго цугтан магтнавидн.
Барин халхст өөдлүлж
Буульж тецгрт күргнэвидн.
Болв ода шинжлхлэ,
Буру үүл бээж.

Тер магтгдсн малчнр
Таңһч өөдлүлсми уга.
Магазинэ полкст урдкарн
Махн, тосн уга.
Урдкарн маңһдур өдрэр
Улсиг бидн теткнэвидн.

Нүүрт йовх биш
Сүүлд хоцрсн малчнр.
Негн күртл цугтан
Сүзгэн өгэд жөдлхлэ,
Тедниг үгэри уралан
Түлкэд дундынд күргхлэ.

Магазин альд болвчи
Махн, тосар дүүрх.
Үг биш — хот
Үннэ чнр болх.
Келн биш — оньдннд
Керг тоомср олх.

* * *

Тави жилин даран давж
Тооцахан өгэд туужд орв.
Зура күнэ эс күцв,
Зуг «днцлн» зарлхн төлэ,
Балһед, селэдэр дутал уга
Байрта ачлһни жинһлн соцсгдв.
Мецси хамгн седклэн дарж
Мел эс медсэр күлэв.

Зун хөөнэс икр хурһд
Зуран тооһас үлүлж авснь,
Үндэн бийэн эрвлл уга
Үкр, мөрнэ то өксень,
Тедилэ хамадн бас тагчгар
Тегни нег эвтэ булд,

Эсклэ үннэг яһж нуухв,
Элстин цаас эрэлдгнн тоод,
Ахлачин өмнэс зүткэ кеж
Аман негчи эс анһаснь.
Түүнэ хоома лавта үзпчи
Тагчг бээж худлынь дарсн,

Һардачин үг оньдн цагт
Гүжрэд күцэж заасарнь бээснь,
Өргмжтэ хургудт сценүр һарч
Өрчдэн санси-күцсэн зүүв.

Болв алькчи района, обкомин
Бюрон эндү шалһж зааснь
Негчи жүүшө ачллһнд күрсн
Нер би сонсад угав,
Тингжәһөд нам тинм шалһачнр
Таһчд төрүц уга болвзго?

Бәәхлә, умшач, таһчг эрсв,
Буйн болтха, нанд зәңглти.

* * *

Электричествэр үкр саасн
Эвтэ боли шулунднь,
Сээнэр үс шавхгдтнь,
Саальчир таасж дурлдыж.

Үс тиигж авснас
Үкрт ямаран болдгинь
Медж анхрдг арн
Манд угань һундлта.
Нүүлтэ үкрин зовлн
Нүдэри телевизэд үзв.

Салн йовдл һарһад
Саальч көллмшэн мартж.
Эрвлинэ, өршэнгү уга
Эмн хоосн машинг
Болһаж хэлэл уга
Болзгтнь эс зогсаж.

Шалз мет делцид
Шингдэд наалдсн сорнц
Цаг юуһинь тооллго
Цээлэж һалзуһар шимнэ.
Бахнас уята үкр
Бөгчиж чичрэд мөөрнэ.
Сорнциг арһлж көлэри
Сөңглхэр седэд тиирнэ.
Цааранһь үснэ ормд
Цусн делцигэснь һоожв.
Цегэхн шил бурзар
Цеврэр турглжасн үснд
Оошкрулж немгдсн цусн
Онцдарулад өлгинь сольв.

Амтнь, өдгль биш
Амндм жүрсн болв.
Саальчиг серүүлхэр харм
Сарвлэж аһарт көшв.

Электросаальч зогслго
Эврэннь көдлмшэн кев.

Үс, тер машин,
Үкрин делцгэс биш,
Цус күмшн зүркиэс
Цуцрлго шимсн болв.

* * *

«Социализм — үчэт» гиж
Күцкел Ленинэ келсиг
Совхозинхи улаи кенчрт
Күцэхэр эрст өлгж.

Ухата үгд кесгнэ
Умшвчи оньган өгхш.
Келэри зөв болвчи.
Кергт зуг хүврүлхш.

Дүүжц уга учрас
Дүнс гиж үс
Диглж
    сааспаннь аш
Дүнс гиж харһиа.

Кирцэд үкрин күндиг
Килоһинь тааһад келнэ.

Өвс дүнс дүүжлж
Овалад хөөнд өгнэ.

Энд көдлмшэн цугтан
Эдн дүнс кенэ.
Социализм тегэд эн
Совхозур өөрдсн болхий?

* * *

Киниг зөв хэлэлхэд
Кимрин өрмд өрм
Күртэдг мет зэрмдэн
Күүнэ мери гүүнэ.
Учр угаһар тер
Уулын орад һарад
Тецгр өрж нульмчкад
Тернь яһдгнг күлэнэ.
Нэргтэ күн түүнши
Һардврт гентки күрхлэрн,
Ухатад бийэн тоолад
Урдкаси улм донтарна.
Нүдн далд билдрэр
На-ца цокж,
Нег багитнь зуһудад,
Наалкднь өглн өгэд,
Номни эклцд күрсэр,
Нерин төлө өгсн
Һанган өргж бийэн.
Нэрг, эвртэд тоолна.
Ичлго кенд чигн:
«Ингхми, тингхми», — гиж,
Заавр, зака өгэд
Зөв-төр таслна.
Энд-тендэс күрсн
Эс болх зэцгсэр
Эсв бийдэн кеж
Элвгэр селвг өгнэ.
Эмчнрин номта гиснг
Эн бийүрн дуудж
Гүлги гемиг такрах
Гүн ухаһан келнэ.

Инженерлэ үг булалдад
Ивтркэ хэлэцэр иднэ.
Селэнэ халхар болхла,
Секх нуувч уга.

Болв түүг көдлмшэснь
Буулһсн хөөн эмтн
Төрүц хоосн түүнэ
Толһач бээснднь һундна.

* * *

Итклтэ күн гийхэд
Ик үүлд оруулси
Мана Дорж экидэн
Му биш билэ.

Бийэн дээр тэвлгө
Буру-зөвиг олно
Хүүв кеж селвгцэд
Хайлж батлдг билэ.

Болв невчк бээжэлхэд
Буульмжта авъясан алдв.
Ода Дорж сенкэж
Онц бийэри төр
Эндү угаһар хайлж
Эврэннь цецини лавлв.

Эки түрүнд цугтан
Энүг керсүд тоолла,
Ода болхла, нииһэр
Оли ухаһан сольла.

Теднэ уха Дорж
Төртэн авчахми уга.

Олыг эи ийлхэд
Онц-онцар күүндхлэ,—
Күн болһи бийинь
Күндлдг болси билэ.

Танас талдан ахлагч
Төрүүн керго болж,
Нүдэн хэврүүшэн керж,
Насарн андһар тэвдми.
Мана Дорж ода
Мүүһин тоод орад
Кезэцк бээдлэн солһсид
Кен гемтэв тегэд?

* * *

Өдр болһн гилтә
Өдгә жирһлд үүден
Шини пеквр йосна.
Шиндврин халхст барягдна.

Өвртә сонһи ондарлт
Өмтид өврмж болна.
«Москвад болжахинь кезә
Мацаһур күрхмб?» — гиж,

Хооридан күүнден үленг
Харж оц зогһнав.
Хөврһөс күүртнь оралцдан
Хуучи авцарн эмөнөв.

Шинижлхнь, кесг үлс
Шини жирһлһин хаалт
Дээрәс дееде телид
Делгхиг күлөсн болна.

* * *

Шидр жесгнь ачллина тускар
Шалһж төр босхв.
Зөрм улс зөв угалтар,
Зуһудад, билдр цокад,
Мөрэ, орден авла гиж,
Маһд уга келв.

Зуг чик хаалһар авсь
Зөвднь теднэ багткмб?
Аль ду һарлго шалһачирт
Авсан: «Мэ!» — гиккб?

Үни, мекэр ачлгдсь бээнэ.
Үлү үздгүднь болв,
Хоома һарһж мөрэ авснас,
Хэлэхнь, хол үлү.

Хоома болн үлү үздгүдиг,
Хооран көөж һарһад,
Көдлмшиннь дигэр олнас йилһрсн
Көлсчирт мөрэ бэрүлкми.

Цуг улсиг эдл тэвсиг
Цаг буру гив.
Олнас йилһрж уралан һарсиг
Ончлсн чик болв.

* * *

«Застой» гиж нерэдэд
Утх оруулси үг,
«Перестройка» гисилэ мел:
Алькчн келнд эдлэр
Орс үгэр орснь
Лавта чик болх.
Юңгад гихлэ тер
Үг бийдэн багтасиг
Талдан келэр эдлэр
Күргдг үг уга.

МАҢҢДУР БИШ — ЭНДР

Мини эврэниь насдан
Медси-үзсн улс
Мел оньдин гилтэ
Маңһдур өдр күлэлэ.

Негт эн һазрас
Нээлсн талдан һазрур,
Һартан билет бэрж
Һарад йови гижэхшиц,

Энд бини — теңд,
Эндр бини — маңһдур,
Эрки бини күлэсэн
Эврэниь һарар бэрхинг.

Сансн ухаһан нуулго
Седжлэн секж келдг
Сөөхи цагин дүр
Сулдхврин ядсн жилк.

Үзсн хамган — үзсэр,
Үүмж эһһэд чичрлго
Илднй һарһад келдг
Итклтэ кемни авл,

Дурта цагтан магазинюс
Дурлен хотан авх,
Хотнй чиги пилгх,
Хавтхд чиги саржцих,

Цүг эн хамгинг
Цагиннй үлмэд күлэж,
Маңһдур бини — эндр
Мөрнэниь тах элэдмл.

Цаараннь саак кевөрн
Цаг жисеһөн зална.

Болв эндр цугтан:
«БОЛЖ!— гиж босцхав,—
Үксенэ хөөн маңдур
Үзгдх хөв керго,
Эндр кергтө!»— гиж
Эргидэн цугтан шиндцхэв.

Чик, мерги шиндвр
Чидя ҮННД урһав,
Маңдурин нар ЭНДР
Маңдлулхар оли зүткв.

«АРЕНД»

Кезэнэ чикид сонсгадад
Көөгдж, цагар эргж,
Хэрү ирсн үгин
Хээртэ утхнш санныв:
«Эздүд» цуһар болчкад,
Эргидэн мухла хөөһөд,
Көдлэг күүн үгәһар
Кесгтэн бээһисн һазрур
«Эздүдин» ормд «ээн»
Эврэ, цаасна биш,
Эв-арһ олөлад,
Элвг зөөр авад,
Өмт дэжнэс тежөж,
Өмдрл өмтөрүлх үг
Амнас экид эвгөһар:
«Аренд» гиж келгдв.

* * *

ЦК-д хотын төрөр
Цугларсн хурт чингж,
Цуг келгдсн үгмүдэс
Цагшн бөөдл үзв.

Тосн, махн дутилт
Төрүц һазр биш —
Эзн гөмтөн уршг
Энд сөөнөр медгдв.

Цаасн угаһар саланан
Цуһар илэр һарһв.
Үүмх, ээхән маргж
Үүлшц харш залв.

Кен эврәннь медрлән
Көргт яһж орулсннь,
Күүнэ зааврар биш,
Көлсәрн батлсан цөөлһв.

Цаараннь ишгж әмти,
Цаасна закан угаһар,
Седкл, ухаһан нөөлгө
Сансан бөөхд хүерүүлхлә,

Удлго перестройкин аш
Угтж һарарн бәрхвидн,
Үгд биш — магазинд
Үзж бийстөн ханхвидн.

ШАЛҮАН

Көдлмшэрн нүүрт йовх
Көөрх, зуһудх уга,
Хөөчиг десрэс ирсн
Хурц келтэ ахлач,
Эмтнэ чирэд илэр
Эвртэ кевэр шалһв:
«Хөөндэн энти цаглань
Хот өгдгө бээдлтэ.
Усллго, көөркснг, бас
Ундасулдг кевтэ»,— гив.
Алц болж хөөч
Ахлач талакшан хэлэж:
«Альдас та келсэн
Аввт?» — болж сурв.
«Хашад намаг орхла,
Хөд ааргяж төгөлэд;
Мини нүд хэлэж
«Мэ-э-э, мэ»,— гиж
Мээлж эврәннь келэр
Мел лавта: «Өлсжэнэв»,
«Ундасжанав» гиснг мед:
Ухан керго»,— болж,
Шүүчкесн бээдл һарад
Шүрүтэйэр ахлач келв.
«Мана ахлач кемр
Малын келтэ болхла,
Арһ уга! Хэрнь:
«Ахмди ирв»,— гиж,
Мээлж хөд байрлснг
Мана ноха зэңглснг,
Ацхарлытан авлго биди
Айстан һундживиди»,— гиж,

Хөөч хэрүүлэн келн
Хэвршэн хэлэж инэлэ.
Өмтн түүнэ үгд
Альхан нийһэр ташла.

* * *

Таңһчин көлсәр гесән
Тежәж деер суух
Гүн номта олн
Гелнғүд биш, ахлачһр,

Эн жилә әәмшгтә
Энллһтә зудын хөөк,
Тана өмн шуудтһ
Тәвх сурвр бәәнә:

— Келит ода намд,
Кемр ним аюл
Урдасһ медж угтжс
Ухаһарн эс дөңһлә,

Тегәд яһсндтн тадниг
Таңһч тежәх зөвтәв?
Үндән олд тана
Үг кергтә гижәнт?

Тһим болхла, тадн,
Тер эврәнһ үгәрн
Гертән хот кеһәд
Гергд, күүкдән тежәтн.

Талданар болхла, сәһыт,
Тана орлцан угаһар,
Тенгрин сән дурар,
Тег зуд угаһар,

Хавр оньдин сән,
Хур-чиг элвг.
Өвдгцә болж үрһсн
Өвсн хәләц таалад,

Торна шовун жиргэд,
Малын ясанд эврэн
Махн, өөхн урһад,
Тег бүтэж дүүргэд
Тэрэн дольгарад шуугхла.

Тер хамг цугтан
Тецгрин хээрэр болхла,

Келит, тингхлэ, тадн
Кенд кергтэ улсвт?
Тацһч яһси төлэдтн
Тадниг нурһидан өргхмб?

* * *

Ил халэн худлыг, кергтэ болхла,
Илвч мет үинд хүүвүлдг,
Деерксин заавр, нохашц амари
хавлж,
Делкэн олин улст зарлдг.

Нардачир ода бийнь, перестройкин
кемлэ,
Навшүн авцан хаяд уга.
Урдкарн бас нүүрт йовхар шунад
Уралан олыг хээкрж дуудна.

Кергэри өцклдүрк эвтэ эврэ цаган
Көлэри тулж эврэр харсна.
Үктлэн тер олзта-өөктэ ормдан
Үлдхэр цагин некврт харилна.

Медэрсен би тедниг үзэ бээтл.
Медрлтэ, шулуи хурц нүдтэ,
Учр унгаснь үздг. үлүһэр сагмдг.
Умшач, чи эс үзэжэнч?

Кезэ күртл тегэд эмичэн далдлад.
Келич, онц эврэнль биш,
Олна сэ хээж бюрократмудла чи
Омган дарж зөвшөрдг болхмч?

ҮГ БОЛН ҮҮЛ

Өдгэ цагш хургудт
Өдр болшн келдг
Өргмжтэ сээхи үгмүдин
Өндрт
    кемр мана
ҮҮЛ
    деегшэн давшж
Өөдлэд өрөлднй күрхлэ.

Үи танд келжэнэв:
Өөки-тосар пилгж,
Һазадын хувшае дээр
Һал эд-таврае

Магазинэ полке дорагшан
Матилдэд лавкчиринг генүлэ.
Эндэе хулдач: «Мана
Эдэе сээхнь уга!!»

Дөрлдэд цааһаснь: «Мана
Дээр, кимд!»— гиж,
Бүлэки дууһар хулдач
Бийүри дуудх билэ.

Магазинэ дунд алмацад
Марзаж мади зогехла,
Ачмди һарас авад:
«Аав, тиигэн»,— гинһэд,
Эрклен дууһар татад,
Эвлэж зуһудад келж,

Нүд авч ке,
Нег-негнэсн сээхн
Эмтэхн кампадин эрэдүр
Ардан чирх билэ.

«Алькинь авнат»,— гиж,
Аднж өмнэстн угтж,
Хулд кех күүнд
Ханад хулдач күүкн
Яах-кеехэн медлго
Ярлзад мишэх билэ.

Ичрдөн шахгдад, чи
Иин сөөхлэн һарас
Эс авхан авад,
Эргж ачан дахулад,
Гертэн хэрж ирэд
Гергнэсн шоодулх билэч.

Хулд кех мөнгн
Хавтхд бөөх билэ.

Болв
    тер цаг
Бас одачн —
    ҮГ.

Үг хулдг болхинь
Үн келжэнэв танд:
Америкг кезэнэ бидн
Ардан үлдэж хаяд...
Болж!

    Үгин хаалд
Би бас орчкв,
Үгэсн согтад ода
Үүлөн мартчки алдв.

Харадан бурхин ормд
Ханцан, үүрмүд, шамлай,
Хольвржах герин өцгт
Хамдан тулг тэвж,
Үгин ормд тиигж
ҮҮЛЭН

эклж
күцэй.

* * *

Кесг жилин хөөн, гешткн,
Кеслэр буульж магтгдсн мана
Керг-үүл чинрэн гееж
Келнэ көөсн болж харв.

Үиннь келхлэ, тер магтгдсн
Үүл-керг ханцхн үгд
Нүүрэн яеж, өндгөн тэвж
Нухсд, халуд өскдг бөөж.

Тер уга халуд-нухсдас
Тесгт олз төрүц уга.
Урдк кевэри угаг буульдг
Уршц уга цаг давв.

* * *

«Уцгарнь биди баячудыг
Уга келэвидн»,— гиж,
Көөрэд ачдан өвги
Келж бийэн буульв.

Күчтэ аавурн ачнь
Күндлсн бээдлтөрнөр хэлэж:
«Бийстн теднэ ормд
Баячуд болвт?»— гиж
Өвгнэс сурхлань,

тернь
Өврж нүдэн бүлтэлнв.
Керсү көвүнэ сурвр
Көгшн аавднь медгдхш.

«Байн болхар угатыр,
Биди тедниг тарасмб?
Уга, сээхи иньгм,
Угатыр — эвртэ!»— болв.

Ачнь үн медхэр
Аавурн тагчгар харн:
«Келсичн, аав, медгдхш.
Кемр угатыр баячудыг...
Арһулдыч, талданар келсв.
Аав, зүг, чи,
Наад келго хэрүһинь
Намд үнэр кел.
Баячудыг уга кечкэд,
Бээсэрн цуг улс
Угаты болтха гисн
Ухата күсл болхий?
Эс гихлэ угатыр
Эврэн бийснь байжад
Цугтан байн болсн
Цесн эснй?»— гиж,

Давасн көлс һарһж
Ачнь ода мөшкв.
Аштнь, яахв гихлэрн:
«Арһулдыч, чамд одачн
Эн төр медхэс
Эрт»,— гиж өвгн,
Эклсн төрөсн ода
Эврөн алдрхар седв.

Ачнь хүч өглго:
«Аав, бэс нэг
Ор һанхн сурврт
Ода хэрү өгнч.
Байн болсн сөний?
Би үнөр суржанап,
Угаты болсн сөний?
Ухаһан бичэ ну!
Кел! Кел!»— болж
Көвүн шуд дэврв.

«Болж!»— гиж аавнь
Босж ормасн уурль.
«Кен чамд ним
Керго уха орулна?

Нам шхолдтн... тиигжөһөд...
Нуувчинэр»,— гиж өвгн
Нүдөн бүрилж ачасн
Нудрман атхж сурн,
Һарая сажад, уурта
Һазаран адһж һарв.
Аавиннь цухлын тускар
Ачнь үдэн санв.
Хэрүинь олж ядал
Хөөнь гиж шиндв.

* * *

Уулын улсын хош
Уужм назраг таныгдна.
Нүхсн, халуун, така,
Ноханд идшлсн үэгднэ.
Нахаснь, тешкэлдж, күндэри
Назр цомли гинэ.

Хар толхатирын хош
Холас бас таныгдна.
Така шовун уга,
Тагчгас, яһар чирүүлж,
Өли, эцин нохас
Ормасн хөндрлго хүцна.

УРАВНИЛОВКА

Уравниловка гисн үгэс
Ухан уга однав.
Орс келнэс түүг
Орчулж утхинь цээлхлэ:
Цагин үлмэд бээх
Цуг улс эдл,
Гени, мунхг, хэргтэ,
Гүн ухата, цецн,
Урмдж кедлвч аль
Уудан эрэ кендрэж,
Һанзин утанд динирж
Һаран өргхдэн залхурвч —
Йилхэс уга цугтан
Йос бэрснэ зокалар,
Тегшэр төгэлн эдлэр
Тевчж олвр хуваж,
Үлү-дуту угаһар
Үүрмүдт күртэхми гисн —
Хойр эс ирлицн
Хоорндан харш болсиг
Холвж күчэр ниилүлж
Хэм тегшэр энглхлэ,
Ашнь юн болдгиг
Эмти ода медв.
Тегэд чиги дигнь —
Тегшэр хувалһн биш,
Онц-онцын шишлц
Олсар олврнь гиж,
Цаг ода ирж,
Цецн-шиндвр һарв.
Залхуһин герүр түлэ
Зөөдгнь уга болв.
Уравниловка гисн үгини
Утхинь тини болв.

* * *

«Бив» гиж санчкен
Бичкн ухата хардачас
Саглж хол йовсен
Сэн үүл биш.

Тер йосндан бийән
Төгэли улсас үлү
Эвртэ цецид тоолад,
Эмти бийлэнь эдлэр

Түүнэ уханд эс
Туурмж өргсид һундад,
Түлкэд, чичэд цугиг
Тарачкхдан маһд уга.

Бас нег муһь —
Буру һарһжанач гиж,
Ца-нааһиннь олж
Цөөлһж келси цагла —

Чини седкя медм
Чимк тома уга
Терчи цаһан санаһичи
Талданар бийдэн тээлж,

Хэрнь нам чамд
Харалта зеткр илгэх,
Ширэдиһ менсжэнэ гиж
Шүдэн хэврж килцхтэд,

Өшэ чамас нежж
Өөрдүлси хойр-неги
Ичр уга эврэ
Итклтэ улсан түкрх,

Хов-худлар теднь
Хорадг эс болвчи.
Сөөднь чамаг унтулго
Санан-седклтчи барх.

Болв тиим хардачас
Бичгэ ээж зул,
Онц бийэри биш
Олна нүд секж

«Бив» гичкениг ормаснь
Бүүлж
ухань күрм
Хар көдлмшт орулад
Хээрэн
түүнд күрг.

* * *

Марксин нег үг
Мини уханас нархш:
«Кемр Спартак диилхлэ,
Күмни тууж бээдлэн
Сольх билү?» — гисн
Сурврт өгсн хэрүнь,
Уханам нег булд
Удан цагт үлдв.

«Бэрлдэнд диилсн Спартак
Бийнь хан болад,
Диилгдснь Спартакин ормд.
Дажргдж зовх билэ.
Тууж эврәннь жисэндэн
Талдан өөдэн системд
Күрэд уга учрас,

Күмни санаһар жирһлин
Бээдл сольгддо», — гиж,
Бодлж желсн үгнь,
Цаг ирвэс нанд
Цецнэн лавлж үзүлнэ.

Кен медхв, Спартак
Кемр диилсн болхла,
Үгэр кесэн
                        талданар
Үлгүр болмар нерэдж,
Седклэн иргчд кесрүлхэр,
Сулдхвр зарлдг болвчн, —
Системиннь үнниг хэлэхлэ.
Сананас зугл үүдсн

Сулдхвршн үнр уга,
Спартак хаана цагар
Мана кемүр күрэд,
Маркс келснг батлж,
Дурар тууж күн, ...
Цагшн нсқврлэ өрцж,
Делддго лавта зокал
Цээлнж зарлх билэ!

* * *

Ахлачин үгэс һарлго
Алькинь чиги күцэж
Өөдлэ йовж аштын
Ораднь залу күрв.
Эврэн заавр өгдгиг
Эс сурсн төлэдэн,
Даслтарн урдк кевэрн,
Дсегшэн хэлэсн цаглань,
Тенгрин хоосн чинр
Тендэс харлж онгана,
Дорас заавр афхдан
Дегд бийнь ичнэ.
Тегэд, арһан бархларн .
Таадгиг залу дасв.
Болсн-бүтцэрнь заавр
Буулһдг хаалһ олв.
Ода бийнь ормдан
Өндрэс заавр өгнэ.
Яһж перестройк кехин
Янз-утхинь заана.

* * *

Хург болһнд төр диглһнлэ
Хурси оһи улсиһ дур,
Ода эди яһна гһж,
Оньган өгэд ширтж хэләнэв.

Саакари президиум нүдәри гетж,
Сагар, хоцрхаси ээж шулудад,
Үкрмүдин шовалдси өвр дуралһж,
Үргж багари һаран өргцхәнэ.

Оһи жилэ даслтын авъяс
Ода чиги күчтөг батлна.

* * *

Кемр олнол нвиллго
Күн болһн тустан
Кишгән хээнэ гисн —
Киидән чидлән үрэлһн.
Уул уцһахар седсн
Ухана ашла әдл.
Зун онц-онцог
Зурһан ни нислнэ.
Дарунь зурһан ниһг
Долан ни дарна.

* * *

Манжин билчи, Санжиний...
Мөн, чик... таньжанав,
Эй, өвгн, зогс!
Элстин уульнцэ хэлэж
Эврэний найн нээми
Элвг ик наснаси,
Тэвн үлүтэ жилинь
Таслад хэрү эргүлж
Һучн доладгчур ирэд,
Һөөд олмр, царц!
«Кесин усн һууһан,
Кесн гем эзэн
Темцнэ» гисн үлгүр
Тагчг зогсад сан,
Тайгарн толһаһан цокад
Түңшж ормдан ун!
Чини кесн зарһар
Чик ухата кедү
Күн, гем угаһар,
Күнд засгла харһла?
Халһнла кедү кү
Харһулж чи аллач?
Цүг теднэ сүмсн
Цуһлрж чамаг тасчтха,
Зүүдичн, өр цээтл,
Зовлигарн дүүргж бүтэтхө!
Чини, жөгшн зүгдг,
Чирэдчн эмтн нульмтха!

* * *

Кемр өдгэ улст
Кениг теди эндр,
Харм төрэд, польшгар,
Хойр таласи сүүвдэд,
Күндтэ хург ахлулхар,
Көтлениь цөөлнж келхлэ,
Хээр уга догшин
Хату һучи доладгчд
Хальмг тацнчин зарнин
Харалта ахлач йовад,
Тавлж, Вышинский мет
Токарсениь олд цөөлнхлэ,
Цүста көгши элмриг
Цугтан һөөлх билэ,
Хааһаснь авад назарап
Хургас шивх билэ.

ТУРКМЕН ӨВГНЭ СЕЛВГ

Хальмг боли туркмен
Хойр түншүр өвги
Хаалһин хажуд зогсж
Хоорндан күр кежэнэ.

«Туркмен улс намд
Таасгддг нег учрнь —
Келэн тадн цеврэр
Күндлж хадһлиат»,— гиж,
Невчк үлү үзсэн
Нуулго хальмгнь келв.

Тотхж невчк ухалжаһад,
Туркмен өвги хэрү
Үүрэн бас келх
Үгэри һундашгоһар тоолж:
«Хая бишт би
Хальмг таңһчд гничлнэв.
Үр, бичэ өөлигч,
Үиннь келхлэ, өврнэв.

Эврэнэри күүндси хальмгуд
Элстд хая үзнэв.
Медрлинь икдэд тингжэхмб?
Медгдхш»,— гиж келв.

Үүрэн болһаж соцсж
Үгиннь үинд ханж,
Хальмг өвги түүнүр
Хэлэцэн өргж арһулхнар:
«Арви һурви жил
Ар һазрт йовси
Хальмг келнд ик
Харш болв»,— гиж,

Туркменлэ зөвшөрж келэд
Тэмк һанздан нерв,
Һал кеж үүрдэн
Һартнь тоомсрлж бэрүлв.

«Арвн һурвн жилдэн
Ар һазрт гисиг —
Танһчарн Сиврэр хальмгуд
Тарагдж. нутгасн салж,
Күчр-жүнд дажрлһнд
Коменлантын һарт орсиг,

Багарн биш, нежод
Бүлэр, селэн болһнд,
Ө-шүһү модид,
Өлсж даарад дажргдсиг,
Цусч Сталинэ догшн
Цаажла гем угаһар
Цугтан, хальмг нертөнъ,
Цагин зовлц эдлсиг,
Туркмен өвгн сонсж,

Түрүй авгтан нам
Иим йовдл һарсиг
Итклго йосндан маһдлла.

Зүсэр күүг засгла,
Зугл фашист харһулдгиг,
Эврәннь нүдэр дээнд
Эн үзж һээллэ.

Болв үш — үшдэн,
Болсн йовдл — болсндан.

Үннэ чидл йиртмжд
Үклин чидлэс даву.

Хальмг улс тингхд
Хая харһен цагларн,
Үнидэн хальмг чирэ
Үзсидэн дотран байрлж,
«Кенэхшэвчи?»— гиж ики
Кезэнэ сурдган мартж,
«Менде!»— гисн үгэр
Мелэси тацһчан эмдрүлж,
Эргид тагчгар хэлэчкэд
Элк татси күүнүрн
Эврөнһ харлцси келэр
Эцкрлси жөөлн дууһар:
«Хальмг яһжана?»— гиж

Хээртэ зэнг күлөдмн,
«Тацһч бүрдхмн»,— гисн
Таал зүркидэн сурдмн.
Даруһ, эмти өөрдхлэ,
Дууһан чацһаж тедн,
«Ю келжэнэ?»— гисн
Ялд уйһах хэлэцэс,
Дашканаас холд йовхар
Дацһин орсар келдмн.

Тер һашута учрас
Тенд төрсн үрдүдиг
Келэн эс медендһ
Кен тедниг гемшэхв?

Тингж дотран санад
Туркменд хальмг өвгн
Үрдүдэн харсад бишл
Үни төлэ келв.

Толһанан гекж үүрлэһэн
Туркмен зөвөн медүлв.
Болв эврэниһ ухаһан
Бас ода цээлһв:

«Хэрү келиг зогсахд
Хальмг күүкд улсас
Даву сэн багш
Делкэд олдхн уга.

Эврэ келэн бичкдүд
Эс меддгийн гем
Бүклдэн тана хальмг
Баахи экүрт унжана.
Кемр үшндэн теди
Келэн гесшгоһар бээхлэ,

Өлсөд чишкэн үрэн
Өлгэһэс өргж авад,
Өрчдэн шахж эңкрлэд
Өкэрлхлэри «милый» гилго,
«Иньг минн» гиж
Инэһэд көкэн өгхлэнь,

Экин үснлэ хамдан,
Ээлтэ мишэлһни дүрлэнь,
Нилхин тодлврт үгнь
Насни туршт үлдх,
Толһанниһ экнд үг
Тодрхаһар гегэрх», — болж,
Тоолвран сээнэр туркмен
Товчлж үүрдэн келв.

Таһчар би түүгинь
Тархаж ода бичв.

* * *

Цеци Пушкинэ герлтсн
Цевр хээртэ чеежиг,
Хаанд сээнд үзгдэд
Хээрлгдсн ачллһсар дүүрсэр,
Хамаран цоквчн өмнөн
Харж үзж болыш.
Камер юнкерэс өөдлж
Күцсн ямнь үзгдхш.
Зугл наснаннь туршт
Зовлң дурн хойрар
Услгдсн седклинь аһуһас
Уха күмн хоршана.
Түүнэ нерэр аштнь
Тууж ачллһ кенэ.

НЕГНЭС ТО ЭКЛНЭ

Негнэс эклж то
Немгдж олд жүрнэ.
Эн алдр зокал
Элвг хаалһар сална.
Альк чигн халхар
Аштнь чик болна.

Гүн номин аһуд
Гүжрж эки түрүнд
Ор һанцхнь йилһрж
Орчлд сексэн зарлна.

Күмни эмдрлд туста
Күлэсн, секгдэд угаг,
Йорарн ики холас
Йиртмжин гүүнэс тааж..
Медрлэрн түүг олж,
Мергэрн шүүһэд бэрж,
Олна кишг үүдэж
Онц күңкл белгленэ.

Олнас йилһрж түрүн
Өмэрэн алхц жеснь,
Арднь, түүнэ секлт
Аңхрхд күрэд уга.

Өндрэснь нуувч үзмэр
Өөдлэд уга улсин
Сохрар келси бурушалһ:
Соңсж һашу дөрнэ.

«Үзжэхшиш, тер:учрас
Үнн биш»,— гиж,
Арднь йовх улсас
Адгнь наадкстан зархла,
Түүнлэ эдл йовх
Түмн зөв болна,

Ор ханцхи өөдлсиг
Ормднь тэвхэр шинидж,
Деерэс, бийлэри эдлцүүлхэр,
Дорагшан хорманаснь татна.

Болв
ханцхи күүһэр,
Боомт, харш һатлэн
Конерник, Пушкин, Менделесвар,
Күмн күнклэр кетлрднэ.

Зуг
тер күнклин
Зөвд
олн ортл,
Цугтан өндртнь күртл —
Цаг туужд кергтэ!
Тегэд
өндртнь күрчкэд
Тер күнклин нерэр,
Күмн бийэн кесрүлж
Күндлж андһар төвнэ

Өдгэ, бийслэнь йовх,
Өмөрэн алх кесиг
Урдке мет бас
Уурлж хэрү татна

Эврэлхэри эс болхла,
Эвднй эс орхла,
Иргч зарһинь кетл
Ичртэ хатуһар зована.
Негнэс то эклдгиг
Нарт мартен болна.
Цаг давулж ашгнь
Цеци нерэн олна.

* * *

Галлейнн пертэ комет
Газрур өөрдснэ хөөн,
Түүнэ сүүлд мана
Туурсн гүн номтнр,
Аминокислотан мөр
Алдл уга темдгэж.
Тер зэнг газетд,
Теегэр йовж-йовад
Толһан ташуд амрхар
Тавари сууж умшв.
Соньн тер кометин
Сүүлднь аминокислота?!
Жирһл... гисн санан
Жирд гиж орв.
Тингжәһәд, үндән әмдрл
Талдан планетд бас
Бәәдгин зэнг гиж,
Би ода санув.
Үг угаһар байр
Урһж чеежим бүлөлв.
Нәәхлсн цецгә дсер
Наалдж духуцад амрсн
Эрвәкә агчмд намд
Элгин болж үзгдв.

* * *

«Кимр», «боз», «шүүрмг»,
Кесг эднши үг,
Келнэс, өдгө цагт,
Тасрад уга болв.
Тингв чигн, үүрмүд.—
Тууж маань нсги —
Төр үгмүд угаһар,
Теегн урдк бээдл,
Кезэ чигн, чикэр
Күн үзүлж чадшго.

* * *

Күмни ут туужд оныйн
Күцкэмүд ор һанц
Урд үзгэд уга өвөрц
Ухаһари наадксан килцгүли.

Олд шинэри эс үзгдси
Ончта үннэси көлтэ.
Һээд һаргдад. му келгдэд
Һаслигин икинъ үзнэ.

Болв тер күцкэ секен
Бүүльмжта үни угаһар
Күмни эмдрл унтрад эгрхи.
Күчтэ сээһэр межд,

Түүнэ һерэр яһж хөөниъ
Түүжан күми кеерүлхиг
Ацхрвчи, зуг бийинниъ биш
Алти партын төлэ,

Арднь харцһуд йовх сохр
Авр уга догшин
Улени төлэ хээртэ тер
Ухаһари цаг герятхж.

Хараж күмниг һээлх биш,
Хөвүр цугиг күргх
Хаалһас өөрхинниъ хээһэд олг
Хээртэ күцкларн жетлиэ.

Зун жилмүдин хөөн зугл
Зөвүрт шаргдси Галилей
Цаһан саната цецн бээсинь
Цаг анхрж зарлна.

Делкән улс үрглжэр йовхлари,
Дегц хамдан ишкхшн,
Олыг теднэр һээлгдси Нарн
Онц күцкл көтлнэ.

* * *

Цаг наснь күцэд
Цэцн, туурсн Демокр, т
Сээннь орд төрх
Сүл эврэннь өдр,
Томаһинь йнлһж бодлад,
Тоолж олад заав.

Болв тер өдрнь
Бахмжта Олимпин нээрлэ
Ирлцж
    элгн-саднднь
Ик наслң үүдэв.
Үклин зөвүр цуггаг
Үүмүлж үүлнэр бүркі

Зүг Демокрит тедниг:
«Зовх учр уга,
Унтрх өдрэн би
Утдулнав»,— гиж келв

Өөрхи элгн-саднь
Өдр болһн түүнд
Өрүһэр өгрсн өдмг
Өгтхэ гиж закв.

Үгдэн күцкл күрч
Үклэн хооран саав.
Негчи күүнд бөклһэрн
Наринь эс хаав.

Өдмгнн ур кинлж
Өцгрх агчман утдулв.

Өдмг седкл хойрас
Өндрнь орчлнд угаг
Күмнд эврәннь үклэрн
Күцкл медүлж лавлв.

* * *

Баһ наснанһь шүлгүд
Бадг-бадгарһь салһж,
Талдан күүнэ үүдэвр
Тагчгт умшжах мет
Болһаж умшад үүмж,
Бодляж уха гүүлһв.
Өдгәһэс теди шншжлхһь .
Өвәриц болж үзгднэ.
Өцгрәи цагин холас
Өмим.

зүүди болси
Баһ наснам жылмүд
Багарһи әмдрж босна.
Цагин темдг сонһнар
Цаасна халхас өндәнэ.
Зүркнөм чивһе чичрүлж
Зүүцәһһһһь олж көндәнэ.
Жирһһһһһи зокал сәәхи:
Жирлэж үзгдәи олһас.
Зовли, түрү хамгас,
Зүгл парта байр
Тодлвр намд белгәж
Тодрхәһнар герятхж үзүлнэ.
Өцгрәнә зург болһарһь
Өдгәд нөкд кәж.
Маш ик хәәрәри
Маңһһһһһһһһһ хурһяс тишилһнэ.
Тингхд, ики холд,
Тәәж дааси һаслцм
Эндр эәлтә байрар
Эәврлж сәдкһһһһһһһһһ көндәнэ.

БАГШНРТ

Цэцн ухани зааврар
Цевр седклни даалһварар,
Итклтэ, дамшлтта багшир,
Иргч цагин түшг,
Таанр,
    билг,
        арһарн.
Таал,
    медрл,
        эрдмэри,
Таиичан өөдэн өргж
Туурмж дслдснти йөрөжөнэв,
Иргчиг,
    өдгэд хуврулхити
Иткж,
    ханлтан өргжөнэв!

* * *

Балһсна паркд зунар
Бички өкөр ачтаһан,
Амрлһнд бөөх ээжнь
Айга кевэр таарж,
Наснь эдл мет
Наадад уха заажана.

Хэлэхнь, ода эн
Хальмг көгшн эмгн,
Мел үиндэн эврэн
Мартсн бички насан
Сергэж, чирэнь тиниж,
Седклинь амрсн болна.

Көвүн һартан бичкхн
Күрз авад һазр
Малтхар чидлөн хураж,
Миркиж белдвр кенэ.
Һартан күрзэн атхж
Һазрт күргсн ачан:
«Э, тинг!» — гиж
Ээжнь магтад дөгөнэ.

«Залу жүн һазрас
Зөөр олж бүтэн
Кергтэ хамгарнь, чамшн
Көдлж теткдмн», — гиж,
Эврэннь дамшлтын аш
Ээжнь ачдан белглэнэ,

* * *

Итклэн өмнөн бэрж,
Ингэн-тингэн хажилго,
Чидл-архан нөөлго,
Чикэр йовси цагла —

Удан чамаг шинжлж
Уутан иткл сехнэ,
Нуувчта герлтен зсөрэн
Нүдлэнчн өмн тэвнэ.

* * *

Кен медхв. шүлгчд
Кезэ, юн учрас,
Тольшн шүлгин мөр
Толһаднь торһад төрһинь.

Зугл цагнь ирхлэ,
Зүрхнднь үүдэвр падрад,
Учр угаһар, генткн,
Ухайһнь сарутрулж геряткэд.

Цевр цаһан цааснд
Цегэхн булгар бульгһна,
Цагин цальгрһн цецнэр
Цаһан хаалһан цавдһна.

* * *

Эклж зокъял үүдэхлэр
Эврэннь сансан биш,
Зокъял бийнь чамд
Зовлцбайран ссэж,
Негт иньгтөн мет
Нуух дарх угаһар,
Илднь харһж делгэд
Иткж келсинь соцсэж,
Ицлнь эвдл уга,
Иргчд билгэрн күрг,
Үгд цугтнь багтаж
Үдшэж жирһлүр орул.

* * *

Ачирлайган наадад таалсн
Аавиринь хэврhэс хэлэхинь,
Үндэи теди бичжрж
Үрдүдүри өөрдсн болна,
Һунта, дөнтэлэ элл
Һундл нуувчан өскяго,
Һанцхи үн келдг,
Һэвhэ авцта болна.

НУҮРА

Номһн, төвкүн, тагчг
Нүһра хальмг теегт,
Негт теңгр хээрлән
Намчлән кеермэк билә.
Онъган түүнд өглгө
Онъдин дөрөн цагт,
Олз усарһь кеж,
Олари манахе эллә.
Авхан мартл уга
Өгхән зүгл мартж,
Алван өскж хоршаж,
Өмнкәри санапр бөөлә.
Бөлв нег цагла
Бички-бичкинар цуглрән
Һүндлынһь болзг күцәд.
Һол киләтәд аздлв.
Эмтнә сансар түүг
Өвртә кеер бәржәсн
Ик шавр боодгиг
Ирс-тирс шивәд.
Бэрәнәс алдрән адунши,
Бээсэн һарһж догтлв,
Көөстрж, шүүгж нурад
Күгдлж чиллән үзүлв.
Өөрдхәсн эмтн эәж
Өврж аман бәрв:
«Номһн, төвкүн, тагчг,
Нүһрати инмж!»— гнж,
Гижгән маажж, манахе,
Гиһилдж нүдән бүлтәлһь.
Даруһь сөгән орж
Дарцлдж тарлдад гүүлв.
Аюлын тускар адһж

Анш, Элст зэнгль.
Күржинси, цахси, нээтхси
Кесг машинд цуглулж,
Аздлси Нүһра һолыг
Амһалж эрэ тогтнулв.
Нүһра мет бас
Номһн, олзлхд эвтэ:
Улс бээдгиг, үүрмүд,
Ухананшь булицд бэртн.
Болз цугтад бээдгиг
Бичэ марттн, нньгүд.

* * *

Соцсврч авъяс күүнд
Сэн тусан күргнэ.
Болв дегд давулхла,
Боомт кишгт болна.

Насни турштан шунж,
Наадксан зугл соцсж,
Сахньж теднэ заавр
Сээнэр оньдин күцэсн —

Эврэ ухан уга
Эргү күүнэ темдг.
Бийинчн уха сонсдгнь
Бас нартд олдтха.

* * *

Альк чигн төриг
Цаглань эс хайлхла,
Аштнь тер седклд
Цааж болж үлднэ.
Эс үзгдсн арһмжар
Көличн ораж тушна.
Эрж тэвхинь сурхла:
«Күцэ намаг!» — гинэ..

* * *

Чирэднь нульмси бийнь,
Арчкад, гөвс гилго:
«Чик»,— гиж хаилтан
Ардаснь келдгнь бээнэ..
Сулдхлго урдк ормдан.
Суух арһ хээнэ.

* * *

Ахлач угад күүндхлэ,
Арслн. баатр, үецн.
Болв ахлачиннь өмн --
Баргин өмн нав.

* * *

Ичрэн ики кезэнэ
Идчкэн улст ода:
«Болх!»— гинэ бээтл,
Бөгдиж өкэн сөгднэ.
Кезэ күртл тедм
Кишго авъясан бэрхмби?
Гижгэснь шүүрч өргэд:
«Ноортн!» — гиж заквчн,
Кезэ күртл хооман.
Көлд мөргдгэн уурхмб?
Туулан зүрк өрчэснь
Татж кен сөңглхмб?

* * *

Нэг герт бээх
Ноха мис хойр
Нэг-нэгшэнь күсл
Ницлсиг медсэнь хөөн,
Хэлэхэд тэднэг шинжлхнй,
Хооридан ни уга
Хойр күүнэс тедя
Хол үлү серлтэ.

* * *

Мес үг хойр
Мел нэг утхта.
Үн келхш гиж
Үгиг бичэ муудх.
Худл келнэ гиж
Хараж бичэ һөөл.
Толһа өсргсн мест
Төрүц килнц уга.
Һартан түүг бәрснэ
Гемд авр уга.
Түүншн, худл келдг
Толһад авр уга.

* * *

Ачллын ачллынас йилхэстэ.
Алдр дээнэ орден
Медэтэ дээчнр өрчдэн:
«Медтн!» — гиж мандлулна.

«Ура!» — гиж хээкрэд
Урд авсн мөрэлэн
Ода, перестройкин цагла,
Олнас зэрмнь бултулна.

* * *

Өлсөн күүнд
Өдмг өгснэс,
Түрэн күүнд
Түшг болснас,
Үклэс ээлгө
Үн келснэс
Үлү хөв
Үрглжд уга,
Мандлгсн даву
Мөрө уга.
Түүг санж
Туужд дөңн,
Олна хөвин
Омг бол.

* * *

Эрвжго уршгас көлгө
Ээвлхэ зүркэри цокулж,
Эрүн седклэн эвдж,
Ө-һундл урһаж
Өөрхи иньг-үүрәри
Өшөт бичә ке.
Итклтә, цевр седклтә
Иньгәс үнтәнһ уга,

Кемр өөрхи-хол,
Кен болв чигн,
Неричн һутахар зөрц
Наад бийәрчи кехлә,
Маһдллһн угаһар шул
Мадлж ормднһ суулһ,
Санси санананнһ өндрә .
Салһж дорагшан буулһ.

* * *

Олыг бийэри үүдэсн
Онц-онцыг дуудж,
Цугтнь, арһинь олж,
Цуглулад багарнь зогсаһад,
Нег дууһар дегц
Нийһэр: «Уга!» — гинһүлхлэ,
Һанцхн үгинь кийһэр
Һазр дээр бээх
Олна хөвнн харш
Ормаснь көлврүлж унһаһад
Ончта күмни сээх
Орчлнд үүдэх билэ.

* * *

Цуһарад таасгдах санан
Цецнэ тоод торшго:
Олна то оньднн
Ошц-ошцас үүднэ,
Орчлнд хойр эдл
Олдад уга мөн.

Тингхлэ, цугиг яһж
Тевчх арһ ошач?

Зугл кенд чиги
Зеткр бичэ халда,
Зовлигас ошцг гетлнж
Зуркиэниһ бүлэ күртэ.

Тер цагла чини
Түрүцк күслчи тевчгдх.
Цаһан санана ишлч
Цагин үлмэд тегөрх.

* * *

Кен ю кежэхинь,
Сохр биш, үзжэнэв,
Кемнь иртл, зуг
Санандан үзсэн бэржэнэв.

Нуувчиннар кесгнь намд
Нүк малтж йовла,
Болв тер нүкидэн
Бийснь түрүлэд унла.

Аалснь урдаснь тэлчкөд,
Арһ угадан, би,
Тедниг ардаснь түлкэд
Тамни нүкид унһалав.

Нүрв дэжж йосар
Нүндлынь сурж тэвлэв.
Тедид дөрв келхлэ,
Тоомсран геех билэв.

Эврэн белден нүкиднь
Эс орвч гиж,
Теднэ өми гем
Төрүц уга намаг,

Зөвтэ болж кен
Засгла харһулхар седх?
Хэврһэс зарһ кеж
Хараһад му келх?

Үнн уга зарнас
Үргж хооран харшгов,
Задта хоома уха
Заслго бээж чадшгов.

Кен ю кежэхинь,
Сохр биш, үзжэнэв.
Кемнь иртл, зуг
Санандан үзсэн бэржэнэв.

* * *

Байр үүдэж герлтэд
Баһ насни үлмэд
Бадмраг өцгэр мацдлж
Бадм цецгэр гегэрэд
Дуулж чини жирлil
Дурн мншэж дулалву.

Аль нег саамд.
Альдас прснь медгдлго.
Хар живрэри нар
Халхлж зеткр дэврэд
Эмдрлинчи бээдл соляд
Эмт бийэсчи уужулву.

Зовлң байр хойриг
Залу күүнэ авцар.
Эдл үнэр тевчж.
Ээмшг, бахмж угаһар,
Нерэн һутал уга,
Насни турштан жирһ.

Һазр деер чи
Һанцхарн шоваж бээхшч.
Зовлңган үүртэн халыдаж
Зальтрсн байринь унтрахч.
Өөрэн зовжахд байрари
Өвдкүринь улм икдүлхч.

* * *

Күүкд улс, санхшнь,
Күчтэ улсиг күндлнэ.
Болв кемр тедн
Бийүрнь күчэн зөрүлсиг
Ацхрсн хөөн — жигшж
Адтаһас мет зулна.

Залу эврэнш күчэн,
Зөргэн дсернь немж,
Кемр: «Эзлти!» — гшг
Келэд көлднь тэвхлэ,
Зөрг күчн хойриг,
Залута хамднь тевчнэ.

* * *

Нэгхи өдр чн
Нартд бэн гнжэхнч,
Манһдурин нчр бас
Мартлго ухандан бэр.
Нүл уга цевр
Нүдэри эмтнэ чирэ
Зөрж нчлго хэлэдг
Зөв бийдэн ав.
Эндр уга
        манһдур,
Эрки биш прх.
Эс күцэсн дутуг
Эрчмтэ догнар засх.
Аав, ээж, ах,
Ави, төрл уга,
Цэци, хури, мерги,
Цуси, зүс, яс
Цугиг эдл үздг
Цагас алдрж болшго.

* * *

Амрлинд харсн ахлачнр
Айрж төрүц тогтнхш,
Кергтә юмс кевтә
Кесг төрт орлца.

Күцәһәд уга керг
Күүг ормднь суулххш,
Болв чилгчән тер
Бас нарт бәрүлхш.

Онъдин, бийиннь биш,
Олна сә хәәнә.
Баһчудын эс үзсиг
Болһасн нүдәри үзнә.

Хәлөхнь, сахньсн эди
Харш зәрмдән болна.
Үзсэн, юмнас әәлгә,
Үниднь чирәд келнә.

Юүһиннь нуухв, урд
Йос бәржәсн цаглари
Бәржәсән алдхасн әәж
Басл саглдг билә.

Ахлдгнь уга эди
Авцан айтаһар сольв.
Әгл үлсла шуд
Әврә улс болв.

Базрт чигн зәрмдән
Бас ода харһна.
Лавкд юн бәәхинь
Лавта нүдәри үзнә.

«Иигхмн-тнигхмн»,— гиж
Илэрнь олна нүднд,
Төр күнд гиж
Түдл уга халлна.

Яһсн ухатави гиж
Йосндан эмти өврнэ.
Арви жил хооранд
Амрлһнд эдниг харһчкхла,

Кедү дуту үзж
Күмнд туслх бээсмб...

Хөрн жил амрлһнд
Хооран... О дэрке!
Хээрн жилмүд гиж
Харм төрж саннав...

* * *

Нуувчин бузриь илдэгдэд
Нег цагт тацнч
Ниргүлж хартан бэржэсн
Никүлин Белозеров хойр,
Нег кергэр холвата
Ни ахир-дүүирши,
Хальмг туужин халхас
Хальтрад унад одв.
Орминь сөрв зугл
Ода күртя хорсна.
Теднэ үүлин тускар
Төр харһен хөөн
Сананд гилс гиж
Серл седклим өвдкөнэ.
Бүкл тацнч дарх
Баатрмуд биш тедн
Хулха-худлан мел
Хоюрхн кесн болхий?
Үлдлинь намас талдан
Үздгнь эс сэлхий?

* * *

Эзнэһнь өми шарвадад,
Элкэри һазр шудрад
Сүүлэри нойнаннь хаалһ
Сэвүрдси нохашн — түүнэ
Бөөдлтэ залу сангдна.
Бас тер цохаши
Махнд залу жүрхнь
Маһд уга, лавта.
Нернь зуг тер
Нохан нернэс давшго.

* * *

Буэр худларн эргнд
Бүгдиг хээкрж лашчкэд,
Жигшсн улсур хэлэж:
«Жирилэсн халцнаб!»— гиж.

Үлгүрт ордг кезэцк
Үкхэрн ээлһдг эмгишц
Ховч эмт сүрдэхэр
Хээкрэд бээгж чишкв.

Эмти түүг хөрж
Э харсн уга.
Онъдин худл келдгтнъ
Онъгтан авсн уга.

* * *

Дээнд эс орсн
Дарук үй, ода,
Дегтр, келвр, кинонас
Дала зэцг авч,

Соңссн хамган соньрулхар
Санаһарн орм соляд,
Шин зокъял үүдэхэд
Шунж дегтр эрэлнэ.

Зуг нег нашутань —
Зүрсн зург болһнь,
Үиндэн болснла дүнцүлхлэ,
Үкр темэн хойршц.

* * *

Күмни цагнн жисэнд
Күчр муульта йовдл
Өдр болһн учрсинь
Өрүһәр радио зэңглнэ.
Теңгрт самолет хайрж,
Теңгст керм чивж,
Балһснд доцта дсөрмчир
Банк тонад бэргдж...
Учрсн хамгин то
Уха өвджүрэр хорсана.
Болв альдчи атомн
Бомб эс хайрснь
Наадк зэңгснр дарж
Нарта орчлн йөрөнэ!

* * *

Иггхи частан дээлдэд
Насан тэксн салде
Туг Берлинэ рейхстагд
Тэвснэс үлү ачта.

Кен медхв, тер
Кемр эс үкхлэ,
Днильрин туг түрүлж
Делскх бээсн биз.

Бээсэн эгрень дшиллһнд
Бэрц киж тэвэд
Онъднн, дэн төгстл,
Өми йовснь — лавта!

Өнгрсн аэмшгтэ дээнд
Өнчрад бөлвсн үлдсн
Ода көгшн эмгд
Оларн цуглрад дуулцхана.

«Дөчн негдгч жилэ
Дуту хөв»,— гисн
Уйдлһта дууһинь сонсхинь
Уульх дурн күрнэ.

Нульмсн эврэн цальгрж
Нүднэс нар халхлна.
«Дуту хөвтнр»,— гиж
Делкэ уульсн болна.

БРЕСТ

Айта гидг сээхи
Апрелин чилгр чилгчэр,
Намчлсн модд ээврлсн
Нарта цегэхи өдрэр,

Кесг зун жилмүдт
Күүнд нөкд болсн
Туурсн Карлов Варас
Туста аршан усар,
Энллһтэ Ар үзгт
Эвдрж өвдкүрэр зовасн
Элкидэн дөң кеж
Эмнүлэд хэрж йовлав.

Хавр гүргүдэн орж,
Хээртэ аһар киһлэд,
Йиртмж ииргэд шуугжасиг
Йир сээхи кемлэ,
Брестд поездэс һарад
Би сергхэр йовлав.

Нарт делкэн жөлсчир
Нһилж нег-негнэһинь
Ээм түшж нээрлэг
Эцкр нээрин байрт.

Чикндэн сник зүүж,
Чирэ-зүсэн ясж,
Хувц-хунран сажад
Хэлэж, өрчдөн нааһад
Бийэн үүмж белджэх
Баахи бер мет
Брест тугмудан делскж,
Беллвр кеж сөөхржэлэ.

Эклэд көкржэх моддын
Элвг аршан-аһарар
Оошкан дүүргэд кишлж
Орчлггнн ксед бахтнав.

Брест!

Кендчи эн
Баатрари дээнд туурсн,
Күн,
ю чигн,
Кемр нег мөслхлэри,
Пиртмжнн мөцк йосар
Ямаран харш харһвчи,

Эн нарта орчлнд
Эс үксень угаг,
Үклин кинти һарас
Үрглжд мөлтрсень угаг,
Үнидэн лавлж медэд
Үкхэсн ээдгэн уурхлари,

Күн ямр чигн
Күчр догшин ээмшг,
Хорти аюс гиж
Хорж орж өглго,
Шатад, тиирчж, түншэд
Шавтад зовдг болвчи.—

Төрскнэннь нер дуудж
Торад тесдгиг үзүллэ,
Алти үзгэр туужд
Алдршж нерэн барлулсн
Балһсна тускар кезэнэ
Би соңсж өврлэв.

Дэн эхлэнэс ани
Дэврлн өрчэрн тулж,
Брестд ахир-дүүиртэһэн,
Болд хээлүлсн цогцари
Ташрлж
зеткрлэ харһсн
Төрскэн харссн салдс,

Мөөрсиднь сумн туссн
Муульта догшин шавта,
Эмнднь күрсн ээмшгэс
Эрэ торад һарсн,
Хөөннь
цагль ирхлэ,
Хальмгдан сонсгдсн нертэ,

Санжин Хазга Николай
Сүртэ бэрлдэнэ тускар
Сопьнар намд келлэ,
Үзхэн үзсн би
Үүмж келвринь сонслав.

Бийск балһсна түүрмд
Бидн хамдан суулавидн,
Ууьхн чолун камерт
Удан хоюри бээлэвидн.

Делкэ догдлулсн дэн
Диилврэр төгсснэ хөөн,
Тер диилврт эмэрн
Тэвц кесн бидн,
Хальмг болж төрсндэн
Хар герт харһлавидн...

...Тодлеринь гүүнэс ларһад.
Тодрхэһар

өдр-өдрэринь,
Келэринь, нег цагт
Кергэгдх гиж намд,
Туурсн, Брестнц тускар
Тингхд үүрм-келлэ.

Цаг, цаг!

Турглад
Цальгрэн уся мет
Жил, сар хольжад,
Жирһя уралан һарад,
Урднь нуувчин бээсн
Уул худлар даратань —

Күгдлси үннэ чидлэс
Күржлнэд нурад унна,
Урд нуугдси хамгин
Ухан, зөрг, иткл.
Цевр сөөхн чирэһинь,
Цеи мөнк дүринь,
Иргчин нүднд үзүлж
Ицл седклд белглнэ.

Брест күмни седклни
Бат нуршго иньг,
Дэкж кезэ чиги
Дэн-дээс үзлго,
Сөөхрси эндрк бөөдлси
Сольлго мөнкд бөөһич!
Баатрмудын нер зарлси
Бумб үрглжд болыч!

* * *

Хаврин Карлов Варт тэмцэж
Хөрн зурхан хонгтан
Хээртэ ундынь аршалж
Хэрхэр эндр бедрв.
Газр дээр күүнд
Ганцх өггддг жирһлдэн
Нөөлго чидлэн хураж
Нөкд арһарн болв.
Кеерси йиртмж хээхж
Көтөн жинж суулго,
Өндр уулын ораһур
Өдртэн һурв давшлав.
Ода эн көдлмшини
Орунь ямаран болна?!

ЧЕРНОБЫЛЬ

Хайрлһна хөөн Чернобылин
Хорлгдсн һазрин көрс,
Хальдврта эдгшго гэмэрн
Харш болх аца,
Күмни жирһл үүдэсн
Күнд зөөрин күр,
Күржцшж үкэрүр зөөсн
КамАЗ машинд экранд
Үэж ухам харцһурж
Үүмж урдур нисв.

Өцгрсн ээмшгтэ дэн
Өмнм дэкиэс босв.
Цусна уурас согтж
Цөөлэж үкл биилснэс,

Һаслапта бэрлдэнэ хөөн
Һазр дээр үлдсн,
Кинһэн авдган уурсн
Кеер кевтх салдсмудыг,

Олна ик үкэрд
Оршахар цуглулсн команд,
Генткн өмнм эмдрж
Гейүрэр седклим орав.

Өршөнгү сээхн эх
Өгэнь һазриннь үсэр
Өндэж көрсинь кеерүлсн
Өкэр сээхн цецгүд,
Хөртэ, хөрн хойрта
Хээртэ минн үүрмүд,

Күмни авр уга
Кишго һарар хорагдж
Машинд ачгдсн иньгүдм
Мини нүдндм әмдрв.

Арви метр утдан,
Арви метр өргидән,
Арви метр гүүндән,
Аман эвшәж аһалһси,
Хлоркин үнр цацсн,
Харлсн үкәрин нүкн
Хол цагас үзгдж
Хорсхаж нүдим өвдкәв.

Күмни күр һазрин
Көрснәс нежәдәр

тигхд
Нартас далдлхар үкәрин
Нүкнүр зөөсн болхла,

Ода,
бичкхи зеткр,
Орчлц дорацултсна хөөн,

Шимтә һазрин көрс
Шулад

ик үкәрүр
Зөөжәх һашута йовдл
Зовлицта сана орулна:
«Кемр...»

Хиросимин хөөн
Кен болшиго гих?!

Һазринг бийинь оршах
Һаслицта ямр нүкн,
Оцһасн тецгрин аһуд
Олдх? Олдна гилчи?

Олдв чигн түүг
Оршахнь
кен болхмби?

Толхам мини өвдэд
Тээлвр сурвртан хээнэв.
Һанцхи күмши ухана
Герид сэдклэри нээлиэн.

* * *

Ө-һүндл угаһар
Өрүн эрт серж,
Нүүртэн кевтх үрдэн
Нүдэн секн үзж,
Теднэнь мөнд харж,
Төңгөрт ханлт өргж,
Цөвр геглэгсн дууһан
Цөңж дуулсн халви
Соңж, уха авад,
Соньн йиртмж чиннэв
Үгинь эс анхрвчи
Үнии үндс меднэв.
Өрүн болһн серснэс
Өөдэн байр уга.
Делкэн жисэнд бээснэс
Дээр кишг уга.

* * *

Юуна чигн эклц
Йиртмжд нег йоста:
Түүнэ зах бэрснь
Түрүндэн түрүһэс сүрднэ,
Әэлго батар атхсиг
Ардасн эклц чирнэ,
Аштинь эврәннь чилгчүр
Адһл уга күргнэ.

* * *

Төрз дээрк цецгэ—
Тецгр дээрк оди.
Хооридан намар дамжад
Холва кесн болна.

* * *

Ода цагла кемр
Оц онц зогсж,
Динлсиг, урдк зацгарн,
Дахх седкл хадхлснь --
Ик гидгэр эндуржэнэ,
Иргч талдан авцта.

Кемр эврэн бийчн
Кесн кеггиннь ашар,
Хоосн бийдэн биш,
Хэврһдэн эс күртэхлэ,
Хамг келсн үгчн
Хурин усна бөлвөсн.

* * *

Уужм ики хол
Урд мицнн жилмудт
Умш-умшар немгдж
Уханд зокал болсн

Олн улснн авц
Орчлнгийн бат тулг.
Түүг эвднэ гисн —
Туужнн жисэвэ харш.

* * *

Күүг —
    күндлдг дасхла,
Күслдчи —
    күлг болх.
Эмтнэ сэ меддг
Эрүн седкл ачлгдх.

* * *

Цааснд бичгдсн үг —
Цагд барлчкхн ухаан.
Эс бичгдснь — аһарт
Эрэлсн үзгин орм.

Налзурсн налв наньдглад
Нал усн хойриг
Хархулад оркен цагла —
Хоюри уга болх,
Нурвдгчнь болж бийнь
Налв тагчград унтрх.

Нинилшго хойриг жирхлд,
Наалдулхар седсн ухан,
Ховлсн ховлгдсн хойриг,
Холвхар седсн санан,
Деер келгдсн мет
Дими болж нарх.

* * *

Деевр бээсн хөөн
Боран ээмшг бнш — гних.
Делкэ бээсн хөөн
Бэрэн ээмшг бнш — талрх.

* * *

Кемр нэри шинжэр
Келврчин зокъял шалһж,
Ке даршлһта үгин
Кев-янзинь шинжлж,
Зүржнэнь чивһс көндөсн
Зүүцэнэ авлд орхларн,—
Үүдэврин бийдэн даасн
Үинэ чидлд хан.

* * *

Кемр чи бийчи
Кү эс иткхлэ,—
Түүнэс иткл авхар
Төрүц бичэ сап:

* * *

Күүнд, нег цагт
Күргсн чини тус,
Аштын чамд бийдчи,
Алтнас үнтэ болх,
Хулдж авч болшго
Хөвин герлэр мандлх,
Кесг гемичи тэвүлж
Кеермж жирһлдчи болх.

* * *

Цогц ухан хойр
Цагар хэм йовхш.
Цогц көгшрхлэ — агчна,
Цеци ухан — икднэ.

* * *

Ииртмж бийэн шинжлхнь
Иир сээнэр үүдэж:
Үэгдсн хамгт төрүц
Үлү юмн уга.

* * *

Күмни бүлэн үгэс
Күчтэ эм седклд
Төрүц угань үнн.
Тер эмэр эмнх
Эмчир һазр дээр
Элвг бишнь үнн.
Кезэ тер эмчир
Күмнд хатяр болемби?

* * *

Сана зовна гидг
Сээхн күүнэ авъясиг
Мартснь, тодл иньг,
Малын тоод ордмн.

* * *

Дамшлтын ул болвчн
Даслт хойр халхта:
Негинь өскхлэ — кишг,
Наадкинь хорахла — кишг.
Алькинь өскх, хорахинь
Алдг угаһар, умшач,
Бийтн та медхд
Би нөөлж ицжэнэв.

* * *

Назр дээр Ичр
Нашхи күүнд өггдсн,
Төр учрас күүн
Төгр, орчлц эзлсн.

* * *

Медэ бээж өөркөл,
Эврэннь сө хээж,
Мужесн күүг,
Эрки биш лавта,
Заяч эн наснднь
Альд болвчи күцэд
Засад, догшар цаажлж
Аштиь зөвөн батлна.

Ухана эс күрх
Уулын ора уга.
Алькчн өндр орглинъ
Альхарн тер илх.

Йиртмжин нуувч секэд
Йозуртнь күрч хэлэнэ.
Эңг-эңгэрнь йилһэд
Эмтнд медрл белгленэ.

Зуг нег ачта
Зокал орчлнд мандлна:
Нартын жисэнэ экнд
Нуувч
    альд бээхиг,
Үнниг хээһэд олх
Үзг
    күцкл заана.

* * *

Бички гиж үрэн
Бичэ генид тоол --
Үг болһниг терчи
Үниэр дүүргж келх.

Үннэс үлү цецн
Үрглжд төрэд уга.
Үнтө тер зөөрэн
Үрәһэд уга үрнэсн,

Урдк, мартен эрдмән,
Үн келдгиг дас.

* * *

Эрүл-мендэс үнтэнь
Эн насид угаг
Эмчирин харт орад
Элдү сээгэр медүв.
Хөвэр эн саамд
Хэрү герэн темцүв.
Болв нег цага
Болзг бөөхиг меднэв.
Керг-үүлэн тегэд
Күцэхэр аднж зүткнэв.
Диглгдэд чилгдхэснь ээж
Десрнь көдлмш немнэв.
Эмин сөнъ — көдлмшиг
Эс медси тоотнь
Эндү харнж оньдин
Эмчиринг шалтгарн зована.
Эрүл-мендин йоста
Эмч — күн бийнь.
Наадхснь — эмиллһнэ номта
Нээлси түүнэ нөкдирнь.

* * *

Нарта бээх улсиг
Бийэси дуту биш
Невчк үлүд тэвэл,
Бүрткж тедниг шинжлэл,
Бас күн болһиннь
Бийиннь иньгд тоолад,
Седклэн бийчи телид
Секэд илдкж делгхлэ,—
Эврэннь тодлврт уга
Сүрһмж теднэс авхч,
Эсвэн улм өскж,
Сэвни тосд орхч.

* * *

Бүл тэрчкэд даруны
Бавчуд салдг йовдл
Шидр авъяс болад
Ширгин чинр дэижана.

Хоюри, салснаниь хөөн,
Хөвтө болна гидгнь
Хэ биз! Иткхшив.
Хоориднь харлсн хол

Теднэ иргчиг йоралдан
Тунулж эминь авх.
Дуран геесн тедн
Дэлхэн өвдкүр болх.

*

Нөг цагт күн
Нерэн хутасн йовдл,
Эрүн шагшавд эвдж,
Эмэн харсж хархла,—
Наснь чилтл тер
Наалдж нерилэнь хамдан
Үкэрин нүкн күртл
Үдшэж
        хамдан йовна.
Цогцаснь
        тенд салж
Цагин үлмэд үлднэ.
Күмни тодлврт бүүрлж
Келврт нүүрэн ясна.

Нэгчн эндү угалар
Насан жирнж даулсиг
Намд күн заахла —
Талдан планетэс лавта
Төр бууж ирэд,
Төрүц ормасн көндрлго,
Сүл өдр күртлэн,
Сууснд би тоолхв.
Эс тингхлэ — тер,
Эв-довинь олж,
Цагин авцар эргүлж,
Цугиг меклснд тоолхв.

* * *

Өрвлх седкл хармнхас
Өвртә ик йилһәстә:
Негдгчнь — ухаана темдг,
Наадкнь — эмнчин темдг.

* * *

Үзсн-соцсн хамгасн,
Үкрин делнгэс саасн
Үсн мет, тусга
Үнниг ухаһарн сааж
Тосинь тодлвртан дүрж
Тулг бийдэн ке,

* *

Күмни идл өргж
Кемр эмдрлд дөнхлэ —
Кенэчи нер лутаг
Көдлмш нартд уга.

* * *

Күсл күцэд аштнь
Көдлмшин диг үзгдхлэ,
Цань — дарук күсл,
Цэсэн өрин гегэншц
Харгдж, чини чеежд
Хөвин герл үүдэнэ.
Өдрэс өдрүр эмдрлэр
Өргмжтэ керг көтлнэ.
Эмдин буульмжта темдг
Аштнь тер болна.

* * *

Цагин умш хавлж
Цааснд буулһен агчмла,
Би биш,— эн
Билгтин үүдэх үүлдвр,
Талдан күн кесәр
Таасж хэврһос хэлэнэв,
Хөвтө күмб гиж,
Ханлт заячдан өргнэв.

*

Санаар күүнэ сэдкл
Саг күүнэхэс сэн.
Санаарин санан — секэтэ.
Сагин санан — сөөхэтэ.

Белн ухаг цааснд
Буулһхд билг кергс.
Зүг түүг шүүһэд
Зовлц, байрас түүһэд,
Зөвлж диг-дараһарнь
Зүүцэһинь олж төвхд —
Өргмжтэ билг десп
Өршэцгү седкл кергтэ.

* * *

Кемр нөг худлыг
Күмнд илдэхин төлө
Нурви үн келхлэчн
Нундла аш нарх:
Нөгхи худлыг өргэд,
Немж чидл өгэд,
Чи, нурви үннэ
Чинр түүнд орулхи.

«Цаг селгэтэ» — гисн
Цецн үг эндр
Байрли давтж би
Бахтж илэр марзанав.
Сольлт үзлго хольжсн
Сээхн үүрмүдэн санж,
Уха туннаж дотран
Үйдж нульмсан бэрнэв.
Хэлэхнь, алыкчн йовдл
Хойр халхтань лавта.

СЕЛВГ

Кенд чигн. тодл,
Кезэ болв чигн,
Арһта болхла. хөөмнй,
Ацан бичэ болыч.
Эмтэ тоотнь, кемр
Ацан деернь буухла,
Сөгсрэд түүнэс сулдх
Сана зүүж зүткнэ.
Тер учрас еслвгим
Тодлж бичэ мартыч,
Эврәннь чидлэдэн нөөлж
Эрчмтэ цагар йович.

*

Цаһан сарин түрүнд,
Цасн-шуурһнас эөлгө,
Цагин эргц йөрөж,
Цоонгасн эрки биш.
Зурмн һарад хавр
Зарлна гиж соцслав.

Тегэд чиги бичкнөсм
Түүнэ ишкрлн теөгт,
Чилгр нарта өдрэр,
Чикнөм хужр таална.
Тер дун угаһар
Тег эжгорсн болна.

* * *

Һаңта зуна цагла
Һазран төгэлж йовад
Нүдндчи ики холас
Нүр үздгин шил мет
Нуурин усн гилвкж,
Налаһад серүһәри дольгарж,
Цогчин махмуд байрлж
Цусна гүүлг шулудулна,
Седкл һанцхи дүрәснь
Сергәд бахтси болна.

ХАВРИН ДУНД

Хаврин дунд сарин
Хээртэ евогч нарин
Энкр цецкр тецгрэс
Элгсж назр дулална.

Шинкн нүүрэн сален
Шар хоншарта шовун
Живрэн өргж сажад
Жисэд аһарт сөрнэ,
Тецгр өөдлж байрлад
Тендэс назр харна.

Торһа, харада, богшурһа,
Торлзж жисэд наадна.

Нигт көк ноһанд
Нинһэр шорһлжи, эрвөкө,
Нисдг, мөлкдг хамг,
Негт ахир-дүүнршц.
Эврөннь заяни көдлмшэн
Энд шунж кежэнэ.

Чикэн өгэд дууһинь
Чинхлэ, негт йиртмжин
Жигтэ сээхн көгжм
Жирһл үүдэжэх болна,
Бийним киһллһн айстиь
Бас немгдєнь аңхргдна.
Ишкрж, зингж дуулад,
Иж баһ уга,
Магтал эмдрлд өргж,
Мандлєн орчлнд багтна.
Үрглжин мөцк агчм
Үүмж бийдэн шингєнєв.

Экэд чилгч уга
Эн йиртмжин эмсхлиг
Медмжэн угаһар тодлвр
Мини седклд хоршана.
Байрар услгдсн чсежм
Бахтж герлэр дүүрнэ.

Нарна хээртэ нилчэс,
Наласн теегин кинһэс,
Уүжмин тачалта дуунас
Ухан төрснь лавлгдна.

*

Йиртмжин бээдл шинжлхиинь догдрм
Йир му болв;
Цасн, чиг уга үвл,
Хур уга хавр,
Цагин эргц эрчмтэ кеж
Харлулж насцгар будв.
Нахан хуухлчкен арсн болж
Наэр эргидэн үзгдв.

Эр моһар
Эмэс йиллх
Арһ күн
Айтаһар олж:
Эрнь тоһшлж,
Эмөн ораж
Хортнас бийэри
Хальчлж хардыж.
Эн зокалд
Эндү һарад
Эмнь тоһшлж
Эрэн харехла,
Эм заята
Эр бээсн.
Эр заята
Эм бээсн.
Заяч сохр.
Зэрмдэн эндүрнэ.
Заасарнь йиртмж
Залж төвнэ.

* * *

Нигт ацмудын заагар
Нарна дулахи чөлэн
Назрт тецгрэс күрэд
Герлэри ноһа гилвкүлнэ

Кесг шовудын дун
Кесһэр чикид жиниж,
Пиртмжин бөөдлинг сидлһэри
Йөрэлин үгд хүврүлнэ.

Учр уга байр
Уха дүүргж гегэриэ.
Үкл, зовлц уга
Үрглж чесжд сарулдна.

✧ ✧

Хаврин дундла наласи
Хээртэ теегэн хэлэхнь —
Йиртмжин өршэнгү күңкль.
Йир сээнэр медгднэ.

Үлү угаһар йиртмж
Үргэжд тег багтаж.
Өмдрлин мөнк киһллһөр
Өрүн кесһинь тогтаж.

Теегин хан хэрд
Телеграфин бахн деер
Күнд цогцан тэвж
Күрнхэд амрад суув.

Завср кенэд авчкад,
Зурм менхэр шиидв.
Живрэн өргж күгдлэд,
Жисэд теигр өөдлв.

Цадхин төлэ шовун
Цаг үрэсн уга.
Хойр-хурв шүүрэд
Хэрү ормурн залв.

Зүг теегин хэрдиг
Зурмна сэкүсн ишклевү.
Залхун учр аль
Зеткрлэ түүг хархулу?

Эндүрэд телеграфин биш.
Электричествин бахнд суув.
Өгрэд агчмд унад
Өрвлгнь теегэр нисв.

* * *

Тсегт ода хая
Темэн үзгдсн хөөн:
«Хаж! Хаж!» — гиж
Хээкрсн дун цагин
Холас соцсгдж чеежим
Хорсаж һану дөрүлнэ.
Темэн уга тег —
Тсегин чикнд өлгөтэ
Хойр синкин негшнь
Холд геесн чширтэ.

* * *

Мел нөг цагла
Мини терзин ца
Дөрви дундур өрлө
Доцаж шовун дуулна.
Өдр экленэ байр
Өргмжтөнэр зарлна!
Эндүрлго дуулдг час
Эн альдас авемби?

* * *

Цевр серүки аһарт
Цецнж ецгсн айсарн
Өрлэ, цугас түрүлэд,
Өргмжтэ дурни дууһарн
Харнһу йиртмж көндөж,
Халвһ урмдж халяд,
Дүсрэтэ көгжминнь кешэр
Дүүвр нар үрж,
Дун герл хойр
Дурна таалынь медүлв.

* * *

Өр цээхнй алднд
Орчлн йир соньн.
Үрглж тецгрт одд
Үрглн гисн болна.
Сүүкнж уртсн йиртмж
Сери гисн болна.
Теднэ төвкнү эвдшгоһар
Тагчгт сагар киилнэв.

* *

Модна аңар өөдэн
Мөлкж йовад тулгада,
Наалдад бүчрт царсен
Нооста өт шинжлв.

Ода яһна гиж
Өөрнь харж гетв.
Эмиь һарсен мет,
Эмд угань медгдхш.

Эрэ үлэсн салькид
Арзһр көрөтэ цогциһнь
Нэрхн ут нооснь
Нээхлж дольгарад эрвлэнэ.

Жигтэ йовдл — ним
Жинһүртэ һэ юм
Юуни төлэ орчлид
Йиртмж үүдэдв гиж

Торс миши саплһила
Тер нооста өтнэс,
Көдрен хувцан шувтлад
Көлэри хоорап түлкөд,

Биһлхэр бедрж үүмен
Балерни мет сээхн
Эрвэкэ һарч ирэд
Эрэтэ ке живрэн,

Нисхиннь өми сажад
Нүдиөм хужр таалв.
Сүртэ нооста девльн
Сүмен уга цогциһ,

Үнтэ нэг серл
Үүдэж санандм орулв:
Арзһр өтн үкв,
Аль бээдлэн сольв?

Цогцап үкэрт үлдэхэд
Цагин үлмэд биди,
Живрэн телж бас
Жисэд нисдг болвзго?

* * *

Өдр эхлж
Өр цээлн
Жинсн дууһарн
Жирһлд зарлж,
Асхрен айсарн
Эмдрл магтж,
Бичхн халвн
Бээхдэн байрлж,
Нарн хонхар
Намаг босхна!

ИНДИН АЙС

ЭК

Зеткр көтлсн ээмшгтэ өдрэр
Зүркиднь хортна сумн тусв.
Индинь үүн болдган уурад
Индира үрглжд экинь болв.

МАХАТМА ГАНДИ

Көдө, балһен, селэдэр,
Киндиг уга, нүцки,
Өвдгтнй күрсн ахр
Оһтр хуучн шалврта,
Цонасн нарна халууд
Цөкрлт уга хаалһарн,
Һаслицта ацата,

ишкесн

Һазрасн чидл авч,
Модн тайган түшж
Махатма Ганди йовна.

Уул, теңге, үүл,
Уужм, өөрхи цагиг
Десгүрнй алхж давад
Дели темцень медгднй.
Эврэ дурар авгден
Ээм дсерк ацань —
Иргч, өлгө, урдтаһан
Индь бүгдэрн болна.

Ки болхви аль
Күний? — гнж хэврһөс
Хатмл чһирг цогцинь
Харснь алмацж сурна.

Ки болхла,

үүнө

Көлиннь ормин мөр
Тодрха кевэр яһад
Туужд бичгдөд йовдв?

Кемр эн үндэн
Күн болхла,
яһад

Иим аца

бүкл

Индь ээмдэн ачад,
Цагни аһуд дааһад
Цөкрлт угаһар гүжрж,
Өдр сө уга
Өмэрс: зүткэд йовдв?

Модн тайган түшсн

Махатма Ганди

генткн

Мини сурвр сонсж
Мүсг гиж инэв.
Нүднэм харанас алдрж
Нартас уга болв.
Иргчүр зөргтөһөр йовх
Индь ормднь үзгдв.
Үрглжд Индь
Гандилэ
Үндсэри негн болв.

* * *

Нурвн сүртэ арслн
Нэрэдэд занур дэврж.
Зоонин мах негнь
Зууһад зууньрад тасчж,
Наадкнь эврэн бийнь
Наста занын сояд,
Өрчэн буулулж номһрад,
Өлгэтэ үксн унжж,
Нурвдгчнь занын тавгт
Гедргэн унад даргдж...
Эн зург моднд,
Элвг билгэн олзлж,
Нариннь эрдмэр үүдэсн
Нольшг, мергн, урн:
«Индь» — гиж занур
Индж заһад цөөлһв,
Арслнһуд кенинь эврэн
Ацхрхт гиж нөөлв.

* * *

Хойр миңһи жил
Хооран хол цагт:
«Дэ эклси күн —
Дсермч!»— гисн бичг
Ашок хаана өргэд
Адһлго умшж алмацв.
ООНа трибунас би
Өшклдүр келгдси үгиг
Эндрк газетд умшчкад
Эндүрсн болвзгов, тингжәһэд?
Ашок хаана өргэд
Ажг уга бичг...
Айдлти, келит — партд
Альк миңһдгч жилв?

**«БХАГАВАД ГИТА»
УМШЖАҢАД**

Үйир — Кауравн, Паандави —
Үрглжд нерэн дуудулх
Үрдүдннн цол батлх
Үклтэ бэрлдэнн өми,
Арджуна Кришна хойрин
Айрж күүндсн күүндвр
«Бхагавад гитаһас» шилтж
Би нүдэри сонсв.
Миһнн жилмүд һатцас
Миһн оньгт күрсн
Тер күүринн ашинь
Түүж бийэри лавлв.
Итклтэ ил үнн
Иигж нанур ирв:

Кезэнн-кезэнэс авн
Күмни цус асхснь,
Түрүлэд эврэннн зөвөн
Танһчд күргэд зарлчкад,
Күмни седкл эврэннн
Келсэри бийүри уһачкад,
Күшкл ухаһан мерги
Келэри ивтр медүлчкэд,
Нул уга үннэри
Нүднэс нульме дусалһчкад,
Күмнд цань угаһар
Күчтөһэр дурлсан иткүлчкэд,
Алдр нерни төлө
Авр уга кудлһар,
Һолар цус турглулж
Һаслиһар делкэ дүүргнө.

Толһан өөдмэс бийнь
Тер бэрлдэ һардна.
Үклин то икдвэс
Ухапаннь үн өснө,
Бурхид шүтж зальврад
Бирмид бийнь церглнэ.

Тедниг хөөтк үйрнэ
Тецгрт күргж магтна.
Цуси асхрси һазрт
Цеци угаг мартна.

СВЯТОСЛАВ РЕРИХ

Космосин гүүнэс һазр түрүн
Күмни нүдэр ширтж хэлэж,
Сээхндий байсж, зүркөрн авлгдж
Санаһан мана Юрий Гагарин,
Кесг өңгэс үүдсн һазрин
Кеер — «Рерихин шир» — гиж
Хойрхн үгд багтаж келснг
Хол Индъд эндр сангдв.

Бангалор балһенд Рерихин герт
Би гиич болж суунав.
Цаһан саната, цевр седклтэ
Цецн зурачин дүр һээхнэв.

Төрскнэснь ирсн ховр гиич
Тоовр адһлго күндлж эдлэд
Ончта үг болһиний алдигһоһар
Онъган хураж би соцснав.

Эзнэинь хойр өвдгин хоорнд
Эрклж энкр нохань сууна.
Эн мана сонжлта күүндврт
Эврэхэрн бас орлцсн болна.

Түншүр зурачинг тагчгар соцсж
Түүнэ эцкиннь тускар саннав,
Эднэ билг-эрдмнинь үндсн
Эклцнь Эрэсэд гиж диглнэв.

Зурачин ширин эүсн болһнь
Зүргт орж мандлхасн урд
Нэрн билгин нээрүлд багтж
Нартын байр болдгиг саннав.

Урнжах уйн бура модна
Урмд зурач хэлэцэри хавлана,
Шовуна жислнэ нуувч шинжлж
Шүүнэд зурач ширэр үзүлнэ.

Күүнэ үн күслднь илдкдг
Күцкл санан ухандм орна:
Бидү ухат — эндр-мацндурар
Бийиннь күслин аш кедг,
Билгтэ ухат — үрглжин төрөр
Бишлнэл кеж сана зовдг.

Буддаһас эклж өдгө күртл
Бүгдэри күмни ухана белг,
Иргч мандлх йиртмжин хөв
Иткж Рерих үгдэн багтав.

Үзгдэд уга зург үрглжэс
Үүдж ширэри нарт дүүргв.
Улан, ноһан, олн өнг
Ухаһин солцгин герлэр авлв,
Цецн зурачин хээртэ билг
Цаг тевчж түүг үүдэв.

Делдген зургин соньн ширнь
Деегшэн
Һазрин дүр болж
Герлин гингн чндлэр өрггдж
Гегэрэд
космосни цагур өөдлв

* * *

Бхобал балһсна өөр,
«Бо» модна сүүдрт,
Богд гегэн түрүн
Бодл кесиг тууж
Төгэлнд оли улсин
Тодлврт күргэд орулж.

Зузан, альхншц хамтхаста,
Зүн жилмүдт зогссн
Сетрә моднур өөрдж
Сүүдртнь орад зогсв.

Богд мет бас
Бодл кехәр шиндв.
Хот, хувци, тергүти
Хүтхлдж толһа дүүргв.

Дотрм, тшигжәтл дольгарад
Догдлж үүмәд одв.
«Бо» модна сүүдр
Бум, сай урдксин
Иткл болж ода
Индин нег булиц,
Бийим деерәс үләж
Бичкхи үмшт хуврүлж,
Үлү санжасн санапәсм
Үнидән бәэхд орулж,
Сүмсим гетсн харшас
Саглж хальчлсн болла.

Ацанас седклим сулдхж
Аврад цогцим гингрүлж,
Сананым герлэр дүүргж
Сулдхвр белглен болла.

Соньн йовдл! Жирһл
Сананас эсвго цецл,
Күмнц уханас дапу
Күнклэри маниг үүдэнэ!

* * *

Индин ут дун
Ики хол цагур,
Седклим ардасн көтлж,
Соньн уха сергэнэ.
Негт би, ода,
Нарт делкөн аһуд,
Мицһн жил хооран
Мартен кесг өдрэн,
Генткн тодлврасн һарһж,
Герлтхж эмдрүлсн болнав:
Жинснн бүшкүрһн дун
Жилмүдин дара дахулж,
Өдгэ цагини мисхлд,
Өврмжтэ сидлһэр багтана..
Үүмж, улцхтад би
Үрглжин аһу үүдэнэв.
Үндсэри күми неги
Үннэ чидлд байрлнав.
Альдас эн сапан
Алдрж намур ирви?
Индин жигтэ көгжмин:
Илв намаг динлви?

ГАНДИГ УМШЖАҢАД...

Дажрлин уга нутгта,
Дарих уга сулдхврта,
Тежал кех хотта,
Түшэд йовх тайгта,
Төрски ори-нутгшинь
Төр зүркидэн бэрж
Үктлэн зогелго йовснас
Үлү хөв бээхий?
Болв жилвд авгдж
Бэрсн үзгэн сольхла,
Жилвин ховдг амид
Жилмүд орж жилих...

* * *

Сарин герлд модд
Саржинсн хамтхасарн шуугна.
Ке сээхи үзлэри
Күмни седкл авлна.

Ацмүд заагур тецгрт
Алтрж одд герлтнэ.
Ухан холагшан нисж
Урд кемүр зүткнэ.

Цуг күмни тууж
Цүсндчи турглсн болна.
Аадм цагас бийдчи
Эмдрлин эки буслна.

Өцгрсн хамг таньгдмар
Өмичн ода босна.
Теднэс дурталан шүүж
Тодлвр угтж тосна.

Давсн жирһлини күсл
Дэкиэс зүрк герлткнэ.
Үзгдсн, бэргдсн лавта
Үниэри байр делскнэ.

Зуг иргч санхинь,
Зүрки догдлад одна,
«Өцклдүр», «манһдурас» —

бээсэри

Өөрхи, дота болна.

Кеду «манһдур» ирхинь
Кен ээлдж медхв,
Теднэс алькль намаг
Таньшго гиж келхв?

Сээхи ке үзлэри
Седклим авлси модд
Мандлси сарин герлд
Мини төрлм болна.

ЛОКЕШ ЧАНДРАД

Цаг ут, цол элвг,
Цаасн уга хол кемд,
Бет модна зузаан хамтхаснд,
Билгин арн хүцднй олзлж,
Халх болһнднь цөөкн үг
Хөөж йилһэд күнкл бичж
Зүн жилмүднй хөөнк улст
Зэңглх ашта төрэн үлдэж.

Цаг ахр, цол уга
Цаасн элвг өдгэ кемд,
Ухана күлг — ҮГ эрвлдг
Уужм цаг нанд сангдна,
Тер учрас бетнй хамтхасн
Тежглси урдын түлкүр болна,
Түүжин гүүлд тунси хамгиг
Тодрха сөөнэр сөкж үзүлнэ.

* * *

Индьд альдаран ирвчи
Иньгүд олар харһна,
«Тана орн-нутг
Таасгдна»,— гиж марзана,

Ил цаһан саната,;
Инэди-наадид дурта,
Эн һазра улс
Эврэ бэрц йоста.

То уга келтэ,
Тома талдан номта,
Өмн-ар үзгн
Онц ондан авцта.

Цугининь бэрц медхд
Цаг чамд күртшго.
Тер учрас чи
Теднинг өөлүлшгон төлөд.

Ончта һанцхн зокал
Оньдин бэрж йов:
Альднь болв чигн
Ахир-дүүнрэн тевч.

Тевчсн чини седкл
Тедн лавта медх.
Уггж чини зүркид
У седклэн секх.

Иньг болсичн иткж
Индин нуувч үзүлх.
Цагин эргц эклцэснь
Ца-цааһаснь татх.

Өлшцгн эжлж делдсиг
Өвкнр, эцкнр, үйэрн
Зун жилмүдн турнт
Зогсалге гүжрэд босхж.

Нартд өврмж болсн,
Нүднө хужр таалсн.
Хад уулас үүдэсн
Хурл хэрж өврхч.

Күмнн цевр ухаан
Күнкл нүдэрн үзж.
Күн болснган бийэн
Күндлж, йнртмж невчк

Талданар ода хэлэж
Таалан эргнд белглхч.
Иньгнн дуран өргж
Индьд ханлтан келхч.

**ДЕЛИН МУЗЕЙД
УМШСН ЗАР**

Ац-адусн хамгин
Арсар уйсн хувц,
Буйн болтха, эржэнэвидн,
Бийдэн бичэ күүргтн.
Агчмд тана бийинтн
Арсар олз кесиг
Саһаһарн өмнөн үэж
Сэн, мууһинь йилһтн.
Эмдрл бийэри хальчлсн
Арсн сетрэг сантн!

ХАНЯДТА САР-МӨЧН

Өндр пальмин сүүдрт,
Өөрнө нөкдир уга,
Ганц сар-мөчн
Голан тасртл ханяна.
Өвчтэ, өлн эн,
Сетрэ адуснд күн
Сана зовж хайсн
Өөрнө хөвтх баган
Авад амнуурн жүргх
Арһнө тасрсн бээдлтэ.
Кезэ зовлинь чилж,
Көөржд, амрлһ өгхиг,
Күн мет, эн
Күлэснө лавта медгднэ.
Ханяди эднд бас
Хорадг ширг болна.

ХАЙДАРАБАД БАЛЪСНА ШҮЛГЧНР

Хайдарабад балһсна бичэчир,
Хээртэ ахир-дүүнр,
Оларн цуһарж намаг
Онъган өгэд соцсв.

Носни төлэ керг
Новдлын тускар сурж,
Өдгэ цагин бээдл,
Өмнк, хөөтк босхж,

Шуд, түдлго дарунь
Шүлг умшхиг сурв,
Эклэд, айслань таньлдхар,
Эврэниь келэр ода
Хойр-нурви үүдэвр
Хальмгар дуулхиг эрв.

«Хэдрис!»— гидг шүлгөн
Халтаһар умшад оркхлам,

Хайдарабадин шүлгчир үүмж
Халучрхж босладад одцхав,
Айсарниь утхинь анхрж
Альхан танилдж байсад
Нинһэр «вах-вах!»— гилдж
Нанд байр белглицхэв,
Дарунь англь келэр
Дегтрэс минн орчулач
Темдгилгден хамгиг умшхла,
Тагчгрж шүтэд чинив.

Тингжэлһэд
кемр үг
Таасгадад оден цагла —

Улцхтж

умшжасн күүнэ
Урмд хэрүүлхэсн эмэлго,
Шүд тер ормднь
Шүлг умшлһ зогсаж,
Дэкиэс таасгдсн бадг
Давтулж сонсад бахтж,
Бас «вах-вах!» гнж,
Бийнь хурацһу шүүрэд,
Давтгдсн бадгиг өргмжтэлэр
Дотран эврэн умшж,
Хойр талагшан толһаһан
Хөвтэ нүдтэ зээлж,
Дуран ханһасн бээдлтэлэр
Дегтр хэрү өгнэ.
Шүлгин дарук мөрмүд
Шүтж соньмсад күлэнэ.

Би

тер шүлгүд
Бичсдөн бишл, итктн,
Зүг
наэр дээр,
Зүркиэ цоклһн нилхлэ,
Альк чиги келэр,
Айсьнь чик үүдэвр,
Эргнд
альд бөлвчи
Эврэ болж сонсгдснд
Хөвтэ болж
ханлтап
Хайдарабадын бичсчирт өргө,
Альд бөлвчи
шүлгчир
Ахир-дүүпрнь лавгдв.

БОМБЕЙИН РИКША

Би эврэн махтав,
Болв рикшан тергнд
Залрад суусн нашиц
Залу үзж, хордад:
«Орминь сольхла —
суусиднь

Олзта болх билэ.
Эмилһнэ ормд — катрад
Эцх билэ», — гихлэм,
Эн нутга үүрм
Эс медсэр нанас,
Уурлен дүрим үзж,
Учринь арһул сурв.
«Күи бийэри эдлэр
Күлг кенэ гисн,
Мана хэлэцэр ичртэ
Му йовдл», — гиж
Хэлэцэн һарһж сурартнь
Хэрү өгхлэм.

мини

Эн нутга үүрм
Эврэнь зөвэн бас:
«Бомбейин рикшасин профсоюз
Байрта бээдиж —

тедн

Энд моторта рикшас
Эс йовтха гисн
Ядсн шиндвр ноолдж
Йоснас аштнь авч.
Тингж кесг йовһнь
Тежэлтэ үлдж», — болад
Медтхэ гиж нанд
Мүсг инэж келв.

«Теднэ тергнд кемр
Та суухла,
                    көдлмшчд
Үгэрн биш —
                    рупийэр
Үнндэн дөңгөн күргхт».
«Альхан делгж күүнэс
Ас гиж сурснас,
Көлсэрн тежэл олси
Күндтэ болх», — гиж,
Урд келси үгдэн
Улм батлж немв.
Залун үглэ тоолвр
Зөв болдг болвчн,
Зуг яһад келвчн,
Зүрки буру болна,
Учринь эс цээлһөчн
Ухана зөвиг холна.

* * *

«Эк метэр үкр,
Эврэннь үсэр маниг,
Нилх бичкнэс ави
Насн төгөх күртл.
Тежэдг төлөднь биди
Түүг сетра кенөвидн.
Экэн мет тоомерлж
Ээлтнөвидн»,— гиж наид,
Дели балһенд, баахи
Дууч цээлһвр өгв.
Эн кемлэ, һацата,
Эщи, ярд-яси
Өли сетрэ үкр
Өөгүрмди дээвлж һарв.
Энүг мшии нөкд
Эс үзси болв.
«Экин зая тегэд
Эшви?»— гиж би,
Элк урсж санад,
Эврэн буру хандув.

НАШУТА ШОГ

Зоопаркин бэрэнд бээх
Зерлг ангуд үзүлчкөд,
Саванд, йиртмжин йосар,
Сулар йовх ац
Арели болн тергүтнэ
Ави-бэрицэ ташьлдулхар,
Сагин төлэ машин
Сээнэр термэр хальчлж,
Соньмеси мадинг эскурсовод
Суулһж хаалһд бедрв.
Таг хааси үүд
Төдгөж дотраэнь оньсэв.
Тингчкөд, эмти шогинь
Товчинь медхд ицэд,
Мусг ишөж, тер:
«Мадн клетк дотр,
Зүг мана һаза
Зерлг ангуд — сул.
Ода, хэлэлтн, нигж
Орм сольгдэд одв. ...
Кен медхв, тингжөһөд,
Кезэнэ нигчкен болхда,
Ухани зовлц болсн
Улан дегтр уга,
Аггин то бүти...
Атомн уга...» — гичкөд,
Э һарлго сууен
Эмтнэ чирэ харв...
Иим шогас кенэчи
Ишөдн күрсн уга.

* * *

Сетрә үкрмүд уульнцсәр
Шиншбрән эргнд тәвж,
Серг.тн-дерглиц, адһж,
Шилвкен нүдтә йовна.

Көөрксия нурһна яснь
Көрән шүдишң ярзана,
Хавснаннь хооридк арси
Хотаж дотаран орна.

Көлврси газетин тасрха
Көөж күцәд җажлна.
Сетрә төләдән газетин
Соньнар тежәл кенә.

ЭРТ ӨРҮҮЭР

Өрлэ асхрсн хур,
Өндр чилгр тенгр
Өнгтэ солигар кеерүлж
Сөргли, серүжи аһарар
Седкя уһагдсн мет
Серя цевр, өргмжтэ.

Элснд тодрха үлдсн
Эвтэки тавгилчн мөрэр,
Дөгэд аашх дольган
Долаж уга кетлнь
Ардасчн адһж мөрдэд
Айта зург харв.

Ухаһан нөөлго хөдлж
Урн делдсн үүдэвр,
Өцклдүр хэлэним авлсн,
Өкөж чингтэ тевгэн
Мошкжасн,
        ценхр чолун
Мөн-сиит талданар үзгдв.

Өөрнь чн сда
Өкөж,
        дала илгэсн
Өрүни соньн белг,
Нарнд артрсн дун
Нүднәннь байрар кеерүлж,
Намаг оньһлго мишөвч.

Хэлэндм дегц харгдсн
Хойр үүдэвр би
Харж, хундл угаһар,
Чолун күүкнэ бээдлэ
Чини цогц дүнцүлж
Чирэһинчи сээхид бахтв.

Күмни нер туурулсн
Күцклар сурһульч кесиг,
Агчимг үрглжд хуврулсн
Алдр ури —
                                йиртмж
Арһан чамд үзүлсндий,
Авлгдж үүмэд тагчгив.

Найла хамдан бас
Нари, пальмс, дада,
Төрүц юм ухаллго,
Тагчгар чамур хэлэж,
Үрглжд
                                эмдрлин сээхнэс
Үэмжтэнь угаг батлв.

* * *

Индин далан усн
Илж цогц таална...
Иргчэс гeyткн алдрж
Инэж ирсн чн,
Хөөтэс өдгэ давж
Хөвөн хээсн би,—
Нартд май хойрас
Нань күн уга,
Цецкртсн сарин герлд
Цаһаж, элстэ көвөд,
Хойр өнчрсн стул
Харж маинһон күлэнэ.
Цаг, дала, тецгр,
Ца на уга
Үкл уга герлтэ
Үрглж манас үүдэнэ.

* * *

Сүүдрэри маниг хамьчлсн
Саржнисн пальми дор,
Нег кокос яңгас
Нэрхи хойр бурзар,
Нүдэн нүднэсн авяго
Нүл угаһар хэлэж,
Сорад яңггнн шимэр
Сээхнэр
                  цогциннь биш
Санаһарн нинилт хээсн
Седклинь унд хацһалавилн.

ЦЕЦКР САРИ

Өдрэ тэнгр негт
Оддар жесрүүлчкен мет
Цецкр торһн сари
Цогцичн ораж ирлцэд.

Сө өдр хойр
Соньнар ншилсн нүднэнчн
Эгч-дүүһин авцар
Эргид седкл көндэнэ.

Гейүр байр хойрин
Герл дегц белглнэ.

Байр авснд тоолснь
Бээжэһэд эндүһэн анхриа.
Болв зовлигач талдан
Байрас доталж хадһлна.

Гейүр авснь: кенэс?
Герл хорсажана гиж,
Неричи шимлдж тер
Насни хөвд тоолна.

Өдрэ тэнгрт негт
Сөөһин одд хатхсншц
Өнгтэ торһн сари
Седклинчн зург болна.
Мү-сөөһинь би
Медж йилһхэр седхшив,
Зүг алькднь чигн
Зүркн зөвиг нуухшив.

* * *

Иткгдхш.

Февралниг киитнэс

Иинди өмн үзгин

Травандрам бэлхснэ халунд.

Туульд мет

ирүвиди.

Ики холд, энд,

Ижлдэд уга көвөд,

Талдан хэлэцтэ, келтэ

Төгөлд күүнэ улс.

Эцкр мана түшг

Эврэ улс, нутг

Уужмнг санад оркхла,

Ухан агчмд сүрднэ.

Болв тингвчн нуувчинэр

Байрлнав:

энд биди

Хоюри нөг-ногндэн

Ханьлт, килмж, дур

Хөвни икиг багтасн

Хөөртэ Төрски болनावиди.

Түүнэс эцкр түшг

Төрүц угаг меднэвиди!

Иим байр өгсидчи

Индь чамд дурлуви!

* * *

Цаста цаһан уужм,..
Цунцг, далан көвө...
Нарна зальд шарлси
Нигт пальмин өөд
Хамтхасар кесн чачр
Хаацин сүүдрт сууж,
Халун цасн хойр
Ханьцсн жигтэ кемин
Алькинь үинв гиж
Алтрад санж бээтлм —
«Москваг соцстн!»— гиж
Мини нээж келэд
Бичкхи радиоприемник
Бий талм өөрдүлв.
Цагас соньнинь шүүж
Цецнен дууһар диктор
Сээхи кесг зэнгсэр
Сонртен чиким хацһав.
Оньгтан авлго гертэн
Өөгүри давулдг үгмүд,
Энд, герэс холд,
Эврэний гүн чинрэн
Толрха сээһэр үзүлж
Толһан экид барлгдна,
Төрски ори-лутгини
Таалта йөрөлд хүврнэ...
Цаста цаһан уужм
Цунцг, далан көвө
Делкэд хоюрн үшндэн
Дегц бээхиг лавлна.

«ТИБЕТ БАЗР»

Индин хотл Дели
Ик балһсна дунл,
Тибет орна нертә
Туурсн базр бээнә.

«Тибет базр» гнж
Түүг эмтн нерәднә,
Тодлврн белг хээхлә,
Тингән одтха гилднә.

Хәрхәсн өмн би
Хулд кехәр бедрж,
Орчулачан дахулж, сонъмсж.
Одак базрур һарув.

Үзсн хамгиг нерәдхлә,
Үг үт болх,
Хальмг үлс ахрар
«Хапур-чахур» гинә.

Эркә мет бичкнәс
Ээмцә болм ик
Зесәр кесн Буддас
Зергләд зогснь үзгдв.

Оньган өгәд өөрдхәэм,
Өмнәсм эзнь угтв.
Эврәннь эд-таврн
Эн нанд магтв.

Цэргин даранд бөөх
Цадхли салдсмудшиц гилвкхн
Буддас:

«Ав!»— гиж
Бийнм ээрсн болв.

Харадан живр сахлта
Хатмд шудрмг эзи
Хэлэцнм мел даруны
Хавлн
зааснм өргв.

«Эврэхстэн
зврһан зуунас
Энүг өгшиго билтөв.
Хэрнн күн танд
Хойр дам кимдөр,

Һүрви зун рупийэс
Һүндл угалһар өгнөв.
Өцгэр гилтэ», — гиж
Өгрлж хэрүһнм күлэв.

«Би чамд бас
Бэргдшгов»,— гиж санн:
«Зүн!»— болж үнншь
Зааж эврэхән келүв.
Минн сана медсншиц
Мүсг инән хулдач:
«Тэвиг хасжанав!»— болж.
Таалмжта нүдэр хэлэв.

«Зун тэви!»— гихлэм
Залу киитрхен болв,
Зөвэр удаи тагчг
Зогсж тоолвр кев.

«Арсмчин авъяс шүлгч
Альдас авсмб»,— гиж
Улаж орчулачин сансиг
Ухам хавлж ацхрв.

«Базр дээр бийэн
Болнаж чи бэр.
Түрүн үнийн өгсн
Тоомсран геедмн»,— гиж

Меддг минн үүрм
Мерги селвг өгсиг
Эс соцсен төлэдэн
Энд орчулач алицрв.

Тер учрас би
Төрүц гөвс гилго,
Зааси үнэсн цухрлго
Залу бэрцэн батлув.

«Сүл үгм!— болж
Сүртөнэр нүдэн гилвкүлж.—
Хойр зун!»— гиж
Хулдач хээкрж шүрүлкв.

Будданиннь негт би
Булажах мет эн
Талькинннь бульчч чичрүлж
Ташлдх бээдл һарһв.

Толһаһан зээлж би
Тагчгар хооран һарув.
Хулдач ардас хувцнам
Хорма адһж бэрв.

Агчмд чирэнь тиниж:
«Ав!» — гиж инһһэд,
Альһим альхарн ташад:
«Альдасвч?» — гиж сурв.

Орн-нутгиним нер
Оньган өгэд соцсж,
Төрскн һазрим эг
Тоомерлдг болж һарв.

«Хулдын йосар биди
Хооридан цаг зуурт
Бэрлдэд авснд, чи,
Бичэ өөлж уурл.

Нег рупий дуту
Нерэдснэсн заасн болхлачи,
Дотран: «Залун тоолвр
Дутута», — гих билэв,

«Үлү-дуту угаһар
Үнишь зөвтөһэр зааж
Төрскн орн-нутгиннь
Тоомер өөдлүлвч», — гиж,

Марзаж инһһэд хулдач
Мини хулд орав,
Һаран өрчдөн хавсерулж
Һольшгар намаг үдшэв.

Меклх, меклгдх санан
Мел төрүц угаһар;
Хавтхинь арһар жилвон
Хаңһаж би төвкнүв.

Түмн уле бигшж
Түлкдсн базрин шууганас
Адһж хооран һарч
Айрж тоолвр кевв.

Элстүри хәрж ирэд
Эндрк эи хулдан
Индип белг гүж
Иткүлх сана өскв.

АРЖУНЛА КЕСН КҮҮНДВР

Машиһор йовж күрх
Майсур балһен зөвөр
Уужм һазрт бөөһөд
Ут хаалһ делгв.

Зуур кесг сонһ
Зүүнд оршго йовдл
Харгаж, седкл авлж
Хоя хаалһ сергөнө.

Көгжмин айс дахж
Күүкд күүнэ хувцта
Бичкхн сар-мөчн
Бинлж әмт шөлһнө.

Уурта, күчтә эзнәнһ
Уйдлһта бушхур сонсж,
Әәмшгтә толһанһан нәәхлүлж
Әмтнә хөләц меврүлсн
Хорта кесбра моһа
Хоран бөрж һотьхлзһна.

Одн тийм жигтә
Ончта юмн харгдвчн,
Хаалһ тави частан
Хөләц бийлөһөн иждүлж
Холари уудьвр үүдәлө.
Күүндвр эн кемлә
Күүнә халыч болиа.
Аржуна, минн хань,—
Алдр Махабхарадг
Поллгч орм эзлсн
Польһг хан биш —

Бангалор өдгэ их
Балһсид, мана үүлд
Арһарн нөхд болх
Айта авцта залу,
Хара йовх уужм
Хаалһин зав олзлж,
Кезэнэс авн хоршагдсн
Кесг эврөннь сурврмуд
Ода өмим тэвж
Онъган өгэд сонсв.

Зэрм хэрүним эн
Зөвэр ухалад тоолж,
Хэлэцлэнь эс ирлцхлэнь
Хэврһшэн тэвсн болна,
Зүг санснлань ншлхлэ,
Зөвшөрж толһаһан гекно.

«Советск оли келн
Сүлдхвр аисн улсин,
Теди дотр бас
Тана хальмг таһчнин
Эндр өдрэ жирһлиг
Индн жирһллэ дүңцүүлхлэ,
Ямр болх?»— гиж
Ядж хэрү күлэв.
Түүнэ келсиг шинжлһн
Тэвсн сурврмудыннь хэрү
Дегд күнд биш:
«Деср» эсклэ «дор»

Болв энд ода
Би күүнэ нутгт
Тоомсрта гнич болжаһад:
«Тана жирһлэс мана
Таһчнин бээдл, келхд,

Аржуна, минн санжахиг
Анхрл уга, тесж
Амнасм нарх хэрү
Адлл уга күлэжэнэ...

Кемр нег төрэр
Күн бишлһэл кеж
Тээлвр хээжэсн кемлэ,
Түүнд хэврһэс, зэрмдэн,
Жирһл нөкд болж
Жигтэ сээхнэр эврәннь
Хурц мергн селвгэн
Хээрлж тусан күргнэ.
Хол бишт ода,
Хаалһин хэврһд, халунд,
Чнигтэ киртэ альчураp
Чирэһэн түргэр арчж,
Бичкхн алхар чолу
Бүлэри үүлжэх улс
Бий талан оньгим
Буулһж терзд торлэв.

«Хаалһ ясжана»,— гиж
Харгдсиг Аржуна цээлһв.

«Манахнд ним көдлмш
Машиһэр кенэ»,— гиж
Би медмжэн угаһар
Белдсн хэрүһэн эклжэхлэм,
Олн давхр тосхжах
Өндр гер үзгдв.
Баһлцг мет бөдүн
Бат хулсар кесн,
Эрсмүдлэ наалдж бүслн
Эргнд өөдлсн шатмудар
Аца нурһн деерэн
Ачсн олн көдлэчнр,

Десгшэн хурдарн бигшж
Давшж гүжрснь үэгднэ,
Ацаһан күргэснь дорагшан:
Адһж бууснь харгдна.

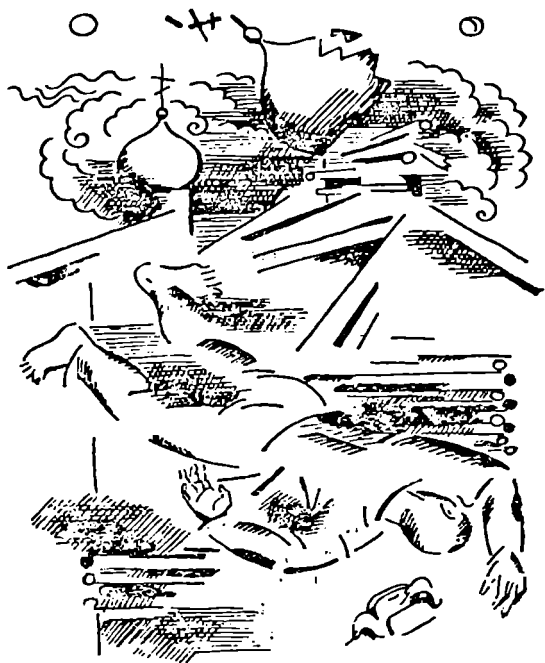
Негт шорһлжншн тедн
Нааран-цааран хурдлна.

Хэлэцим Аржуна бас
Хавлж: «Тосхачнр»,— гиж.
Нүдм үзэ бээснд
Нсмр цээлһвр өгв.

«Өндрт аца манахнд
Өргдг кран күргнө.
Ода энд көдлжэх
Оли зөөһөч улсиг
Зүгл һанцхн күн
Залж эврәннь машинһәр
Сольна»,— гиж би
Соньсулж Аржунад келв:

Ахрар
яһж хальмгуд
Эрэсэн үлмэд орсиг.
Арви доладгч жилин
Алдр революцин тускар,
Күнкл Ленинэ парть
Күмни тууж яһж
Сарулдхж сээхнөр герлтхж
Социализмд орулсна тускар,
Өдгө цагт мана
Өргн өнр нутгт
Цүг улс бээхтө
Цадхли жирһж бээно.
Индь, Эрэсэ, Китд —

Ик ори-нутгуд
Иньгэж кемр үүрлхлэ,—
Иргчд,
    хот бишд,
Коммунизм дийлх гиж
Келси Ленино үг
Кемнь ирэд ода
Күцж йовна гихлэм,—
Аржуна үг болһниг
Алдго соньмеж сонсв.
Индь — төрски нутгинь
Иргч харси болв.

ПОЭМС

БАРНАУЛЫН ЧОНЖД БОЛСН АЛЛЫН.

И голос был сладок, и луч был тонок,
И только высоко, у царских врат,
Причастный тайнам,— плакал ребенок:
О том, что никто не придет назад.

Александр Блок

Хо бүрүл тасрад
Харцнурж йовх кемлэ,
Зарһин шиндвр авчкн
Зовлицта зека улснг,
То күцтл хурахар,
Тоомерта нег герт
Барнаулын модн чонжд,
Багарнь түлкөд чикв.

Хулхач, шүлгч, гелн,
Хугар йилһэс угаһар
Эс түлдг. кинги
Эн сөтрэ һазрт
Таньл. «эврэхсөн» хөөлдж,
Түлкөдж, түншж шуугв.

Бүдүн сунугар дөрвлжлөд
Батар хальчлсн термд
Эргдж дээрэс чирмж
Электролампын бүрц
Эрэ горлтсн герлд
Эмти нүдсн бүлтэлж,
Дүрэрнь биш, ижикнь
Дууһарнь таньдган олна.
Нег «кергэр» бэргдж
Нааран тусси нөхдэр,
Талдан-талдан камерт
Түүрмд суужһад ода,
Зарһин хөөн, шилж,
Зөв-буруһав йилж,
Хоорһдан эврөнъ «йосар»
Хойрдгч зарһ келэр
Нөквр тэвж элд
Нээж-үүрөн оле,

Таньл угань — өөржөсн
Түүнэ нср-усинь,
Кей, альдас, ямр
Кергэр нааран өрсинь,
Цаг үрэлгө сурж,
Цаараннь түүнлэ хамдан
«Эврэ» болж бас
Эдн хамдан йовна.

Онцар эн һээрт
Олн дөтр һанцар
Бээж теснэ гидг
Берк күнд шийдэр.
Зүгл оли жиһдэн
«Зөвөн» ачкис дээрмч,
Бас эврэжсән жүлэж,
Бийэн салу бэрнэ.

Ик ноха навур
Икрхж хэлэдг мет
Наадк улсур, эн
Нойна хэлэцэр харна,..
Наслицта түүрм энүүнд
Нарлицен герць болна. . .

Жил үлүгэ бэрэнэ^{1.}
Жирл үзж медэд
Дамилт авчкн намд
Даах-ээхнь уга. .

Халта дээнд хатурен
Хөрн нурвта офицер. .
Шим-амтн уга
Шингн түүрмин хотас
Чинэһэн алддг болвчн
Чидлтэн тоод йовх,
Кел-амарн энд
Кендчн бийэн өгшго. .
Би энд ода
Бас ижлдэд бээвв.

Дөрви-тави салдс
Дарунь гилтэ олдв.
Кен, альк фронтд,
Кезэ, альд йовсан,
Таньдг генералмудын нерд,
Теднэ үүрмүд мет
Бүлэнэр келж, нег
Бүлин улс болж
Хальмг орс вилго
Хамдан йовхар шийдвидн,

Нөг-нөгөн олсдан
Нуулго бидн байрлвидн.
Байр түүрмд бас
Бээдгиг, умшач, итктн.

Модн лсолта чонжд
Мадн нөг булднь
Бээр бийдэн олж
Бээх орман ясвидн,
Эвкэтэ өрмгэн делгэд,
Эвншь хээж шахлдад,
Цусари нөг-нөгнэнь
Цоги дулалад кевтвидн.

Шивр-шивр гилдж
Шимлдж күүндсн э
Сөөнь өрэл күртл
Сонсгдж тогтсн болв.

Нүдэл өвдтл аньвчи
Нөр төрүц күрхи,
Шин ормин шинж
Шөвг мет хатхна,
Урд, өлгэ, иргч,
Уха дүүргж зована.

Альд бийэсчи зарни
«Арви жил» гисн
Шиндвр нүднэм өмн
Шонаж, ю санвчи.
Мел хооран харлго,
Мини седкл мернэ.

Ямр үүл харһсндм,
Яһсидм «арви жилтв»!

Хөв уга, көөрк,
Хальмгм уханд орна.
Ширгэд чилжэх таңһчм
Шарад седклим шахна.

Дөчн дөрвдгчин зунар
Догшн цөргө закаһар,
Хальмг болж төрсидэн,
Харалын засгла харһлав,
Зөв-буруһан хээж
Зүркән шарж ухаллав.

Түрүн болж тийгхд
«Туурси көтлврчин» тускар
Маһдлж, сана хүвсцнүлж
Муудхж му санлав.
Ленинас буру эргсннь
Лавлж санаһан батлав.

Хальмг болж һарсндан,
Хар нернд орсиг,
Заячин дур төвчсндэн,
Зовхин тоод орсиг,
Зөвтә гиж келх
Зөрг кен олх?!

Нам кен чигн,
Наснаннь баһас авн
Маһд угаһар итксн
Маркс болв чигн,
Тним зөв батлхла,—

Төрүц гөвс гилго,
Талдан иткл хээж
Тамур орх билэв,
Жирһлән хармил уга
Жилмүдән төгсөх билэв,

Хулха кеһэд кемр
Хар нернд тусхла,
Чикрхв гиж засг
Чидж даах билэв.

Бэрлдэнэс ээж зулад
Би андрен болхла,
Штрафной ротд орад,
Шахгдад, шавтад, шатад,
Нерэн цусарн уһаһад
Нарнд ээльврх билэв.

Болв хальмг болснасн
Би яһж алдрхв?
Арсан сольх нашута
Арһ тиигжөһөд хээхв?
Арһулд, шүлгч, айджа!
Аль эмөн арһлж,
Темэнэ зэя нексн
Тек дурахар седжәнч?

Түншсн ухаһан саатулхар,
Тууж эндрин эндү
Чиклх гиж дотран
Чсежлөһөн ноолджаһад, гейткн,
Нег агчмд үрглөд
Нүдм аныгдад одла...

Төгәлцигин дөрви талас
Төөрсн миши толһадм
Оли зүсн үзгдә
Орм булалдј бигшв.
Тедн заагас йилһрж
Тодрхаһар негнь харгдә.

Москва балһена дунд
Мавзолей дээр Сталин,
Оли эврэннь үүрмүдтэйжэ,
Октябрин нэрв, майнмб,
Мел сээгэр медгдхш,
Марзаж шэһэд зогсжана.

Дорань Мавзолейнг бий
Дээрэн бэрэд даргден
Туурсн Ленинэ цогц
Түцшэд зовж кевтнэ.

Блаженный, Спасский бээшцгийг
Базнж харнь атхна.
Боровицкин эрст күрч
Батар жөлнь тулна.

Алдр Сталин мавзолейэс
Альхан делгж харан
Деегшэн өргж эмт
Дайлад йөрөж мөндлнэ.

Байрлж өөрнь би
Барнаулс прэд зогсжанав,
Эвинь олад ода
Эцкр багштан цуг
Зовлиган нуул уга
Зүркэн сулдхж күргнэв.

Дажргдад, даарад, харһнад,
Даргдад үкэд чилжэх
Хальмгиний тускар көтлврчд
Хөөлүлж медүлхэр бээшэв.

Манд уга намд
Молотов тусан күргх,

Аав Калинин бас
Аврж нилчэн хээрлх,

Берия хурц нүдэрн
Берк мана зовли
Үзж, герч болж,
Үүмж «тиим» гих,
Бичэчирни иньг Жданов
Билгтэ намаг харсх.

Ханлт асхси нүдэр
Харж, Политбюрод келх
Үгэн бел кеж
Үүмж бээтлм, намур,
Өөрэн зогсжасим үзж,
Өргэн көтлврч занһв:
— Даарчанав,— гиж Берияд
Даалһвр өгсэр келв.

— Сталинэ дурчи
Соңсвчи?— гиж Берия
Хавтхасн генткн шурд
Хурц утх, харһад,
Толһаннм орад күргэд,
Тати керчэд оркв,

Хооран утхан төвөд,
Хойр харари, эвтәһэр,
Дамшилта, эн кергт
Дасси урна эрдмәр.

Миши эмд арени,
Махмудым илдкж чичрүлөд,
Өвчөд, шулад, дорагшан,
Өөмс мет шувтлв.

Күмни нарна ээмд
Көдрэд хооран харв.

Негчн күн энд
Намур хэлэсн уга.

Арсим көдрсн күцкл
Аав Калининэс һольшгар?
— Аһтн яһжана?— гнж,
Арһулхнар соньмөсж сурв.

Молотов тал хэлэж
Мүсхлэж сахлан имрэ.
Зовлнган дотран үлдэж
Зүгл арсан шулуудсн
Мини шуукрсн шуукрлһнас
Мавзолей дэвэлсн болв,—

Сонр чиктэ Ленин
Соңсж бульчнган катурулж,
Деернь зогсжах улсиг
Дорацулхар сөгсрөнъ медгдв.

Генткн, Сталинэс, өөркөсөспь
Гарчах кигитн ур,
Шулгдсн арста намур
Шуурһна салыкар күрв.
Арсн уга цогцим
Аврлт угаһар даарулв...

Күн тесж чадшго
Күчр тер тамас
Серж алдрснам мискл
Сүртэ зүүднэс дутшго
Бээх төгэлнгин дүр
Бэрэнэ зовлн дарв.

Орс чонж дотр
Ода жирһлдэн хойрдад
Орх биш, хонад
Өрүн күртя бээлэв.

Түрүн болж дээнэ
Түрү ээмшгтэ кемлэ,
Харьков нертэ балһсиг
Харалта хортнас сүлдхж.
Балһсна вокзалын өөр
Бээси чонжд орлавди.

Орс гели тингхд
«Орти», — гиж сурад,
Салдсмудыг арһарн тевчэд,
Суух орм заала,
Сууси ормдан тели
Сээхнэр сүүкнж унтла.
Нүдэн аньлго үрглжд
Нарт харси бурхд
Цуцрсн салдсмудын нөр
Цавдж чонжд йөрэлэ...

Өр цээж, мини
Өөрксм цугар серж,
Нег-негидэн иткж
Нөөртэн орсн хамгиг
Тээлвринь соңсж невчк
Тогтнхар цээлһж келцхэнэ.

«Зүүдичн чини лапта
Зөвичн үзүлжэнэ», — гиж,
Негт деедсин дөгтр
Нүдэри умшси мет
Өвгэрг медэтэ залу
Өөрк балдан зарлна.

Төрнь үшндэн байрлж
Тагчгар аминь хэлэнэ,
Удлго сулдхв гисл
Ухаан бийдэн батлна.

Өндр хар модн
Өргн үүднэ өөр,
Хойр талнь зогсжах,
Холд үцр тархасн
Түүрмин парашин өөр
Теслтиь алдрсн улс
Нөг-нөгөн адһаж
Нурһинь нүдндэн барцхэнэ.

Бурхна гер дотр
Буэр йовдл һарһжахан.
Килицд тоолж, зармснь,
Көөркс, уулын алдһа:

«Тадн чонжд биш,
Түүрмд бөөцхөнэт» — гиж
Өөркһинь зүүд тээлжэсн
Өвгн чикэр келж,
Бийһинь ардас одак
Баһан үүднүр дахуулв.

«Бурхна нүднд ода
Бидн биш, — ахлачир
Чидлэн үзүүлж, сетрө
Чонжд түүрм келж,
Буру һарһжана», — гисиг
Би хэврһэс соцсв.

«Үүднэ өөрж төр
Үиртэ парашинг, тингхлэ,
Суух улс биин —
Сталин дүүргв»,— гисн
Үг соеж би
Үргж ормдан мөнрв.

Нөг таньдго-заюу
Намур нүдэн чирмв.

Би эс үзсэр
Буру хандж эргв.

Хорта үгэс көлтэ
Хойрдгч болзг кесгнь,
Төрүц гем угаһар,
Түүрмд авдгиг соеслав.

Зөрмдэн тинм үгиг
Зөрц оln заагт,
Чик үхата аль
Чиклх ухатаһинь йилһхэр,
Нурви үзгэс төвгдсн
Гетэч тархадг бээж.

Үг татж һарһад,
Үш, худлыг семерэд
Кемр келснь бөөхлэ —
Келснднь, эс келсннь —
Соесенднь, цугтаднь гилтэ,
Сүртэ «үүл» бүрдэһэд,
Дээнэ йосар кодексин
Догшин хойрдгч энгэрнь;
Арваһад жил төднэс
Адгтнь атхулдг бээж.

Төрсөн ори-нутгт
Түүжд түрүн болж,
Маздак, Кампанелла, Мор,
Марксийн сананд төрж

Сурхульчиргийн уухаар цаарань
Сээнэр тоолгдж зургден
Социализмг бээхд хуврүлжэу
Сүртэ цагин некврэр,

Соловки арлас эклж
Сүнхугар батлж ораһад.
Беломоржаналар дамжад,
Бас Колыма, Норильск,
То-томжан уга
Тосхлэ босхх жэдлэчириг.

Күнкэ Сталинэ секси
Классни ноолдана зокалар,
Селэд, балһсдас һундалго,
Суулһж олдг бээсми.

Ташр тер йовдл
Талдан чигн олзта:
Олна амн ээмшгэр
Онъдин батар оньслата.

Таңһчин авц-бэрц
Тааста эргц авв,
Мерги Шевченкон келдгэр:
«Молдованинэс финн күртл
Тагчг — юнгад гихлэ
Таасж жирһжэнэ», — гиж
Һашугаһар келсь өдгэлэ
:Һээвһэ ксвэр ирлцлэ...

Эртэснь Барнаулын чойжин
Эрсмүдт өлгөгө бээсн,

Кесг үй өмтнө
Күсэ. шил болсн,

Сувсн алтар хесрүлгдсн
Седкл авсн бурхдыг,
Тоомсрлж итклг улс
Талдан һазрур орулвчн,
Зуг эрснн өндрт
Зургдсн зургууд ормдан.

Энд бээсн улсур,
Эврэ, күүвэ гыгто,
Харм төрсн нүдэр
Христос дсэрэс хэлэнэ:
«Тана зовлнги миннһэс
Тату бнш, тэстн.
Зугл һаньцхн тэстн
Зөвүр динлдмн», — гнж.
Үрдүдүрн бурхн ширтж
Үгэрн төвхнүлсн болна.

Чойжин орад. дсэр,
Чнг-боранд авгдад,
Ширнь эрсэс салад
Шармгдлж хууцрсн блһнь,
Зөвүртэ бурхна экин
Зовлн күцлнь дээсн
Нүднь, өмд мет,
Намур шилтсн болна.

Өөр нь иргч заасн
Өкэр бички нилхнь
Ирх эс ирхэн
Ивтркэ хэлэндэн бэрж,
Нуувч түүгэри кэж,
Нарт харси болна.

«Нуувч меддг бички
Нилх уульжана»,— гисн
Негл Блокни бадг
Нуднэм өмн төркэ:
«Хэрү кень чиги
Хэрж иршгө!»— гисн,
Чилгчнь гейүрен айсар
Чикидм ода долдна.

Баг-багари сэлж
Буц болһнар цугарен
Эмт хэлэж би,
Дэмшиж, Блокни шүлг:
«Хэрү кень чиги
Хэрж иршгө»,— гиснг,
Дотран давтж келэд
Дун угаһар түшишэв.

Хар модн үүдн
Хард-хард гив.

Чонжд бээсн үлс
Чикэн өгөд чиниж
Өөрлэж цугтан босцхав —
Өрүн хот аашна.

Эн өмтэхи кемлэ
Энд бээх үлсн
Хэлэц бийүри татен
Хөвтэ шани бөрсн,

Бийнь бэрэнд бээвчи
Бээхтэ ахлачин дурстэ

Зам, алюминь савс,
Зарм тажрханар тэрсн
Буда өөрдөнө чирэ
Болһаж хэлэхэд өгнэ,

Өткнөр таньдгтан йоралас
Өргж инэхэд асхна,

Десрэснь утхад ус
Дарукинь ааһд кенэ.

Тингжэхэд шанһан гижгчдөн
Төр зам гтхулв,

Хулхамчирас нег тапьятаһан
Хооран онцлдж һарв,
Һаран занһж, халуһар
Һазанаас зэцг күргв.

Оли-эмти нааран
Орж мэргдго болвчи,
Хайгдси чолжин дотр
Хуучи кезэцк цага
Эрүн шагшавдын жи
Эмд бөөси болж,

Цацта, чингтэ эрэмүдэс,
Цагин хой гүүнэс,
Кесг сайин иткл
Кшлен болж медгднэ.

Десд йосни шиндврэр
Дарандвь, йилһэс уга,
Талдан-талдан ашажита,

Таарта-тар угаһинь
Хэлэл уга цугиг
Хамднь нааран чиквчи.

Таралц үндстә һазриг
Тамд хуврулдг больчи.

Орс бурхд деерәс
Олд нээлт өгәд,
Иргч цагин гегәрсн
Иткл нуувчиннәр төгәһәд,
Өршәнгү эрсн улсиг
Оошасн болж медгәднә.

Оиц бийинь иткдг
Орс үрдүдән ончлго,
Хасг, хальмг, тергүтнд
Харм төрж цуһараднь
Хәм кеж евәһәд
Хәләцән белгәсн болна

Үрүдх, зовх, һундх,
Үүмәтә эн цаг,
Алькчи цаг мет
Аштнь өнгрхиг иткүлнә.

Эндрк цагин агчмд
Эзн болжах улсин
Ик санан лавта
Иргчд тоосн болхинь.

Монлицг назрин залачд
Монкд бийэн тоолжаснь,
Маңһдурин бийднь хумхарал
Моцһл шаврт хүврхинь,
Мүсг илэж дээрэс
Манд зарлсн болна.

Олд бичкхи таал
Өгсн хотын хөөн,
Чонжд бээх улс
Чиргдсн цаг давуулар,
Ошц негнәннь келвр
Онган өгэд сонсна.

Теднэ келэр цугтан
Төрүц үүл угаһар,
Тэвн нээмдгч биш,
Талдан чигн статьясар,
Хар гөрэр нааран,
Ховар орулгдсн болна.

Кесгнь нег-негнәннь
Келвр итксн бээдлтәһәр
Күндлж соссн бийнь:
«Кен медхв түүг...
Хэ биз...» — гиж
Харлж маһдлад сандмн

Даң эдлэр һарһсн
Догшн зарһин шиидвр —
Цагин гем гиж
Цаажин бичг заадмн.

Чонжин нег өнцгт,
Чолун ширән улд,

Хамдан нийлж күүндэд,
Харгһу сө олзлж,
Хол биш района
Хоршалһна касс тонси,
Арви шаху десрмч

Аштнь цугтан бөргдэд,
Зарһни хөөн энд
Зүткэ хооридан кецхэв.

Зөв-буруһан йилһж,
Зах-захаси шүүрлдж,
Кен-кегэн гемшэж
Керүл һарһад хэкрлдж,
Ноолдх кемдэн күрхлэнь,
Негнь шүрүтэ дууһар
Наадкетан зака өгөд
Ниргө невчк зогсав.

Ода эврэһнь үгэри
Олна шууга тогтнолси
Модьрчи дуута, лаглар,
Му хэлэцтэ залу,
Кирцхһнь, эн десрмчирин
Командир болж һарв.

Шивр-шивр гиж
Шимлдэд хооридан теди
Чиртэ төр хайлажахһнь
Чикид күрч медгһнэ.

Хулхачирин хооридас манд:
«Худл! Тэвти!»— гиж,
Бөглэтэ амнас алдрси
Борклен дун соңсгдв.

Негн юмн лавта
Нүднд үзгдн гижэхинь,
Му һари гижэхинь,
Мел цуһарад медгдв.

Тодлвр, келврэн зогсаж
Тагчград чоңж мейрв.

Бүлнд төр хайлжах
Баг түүг анхрж,
Боях йовдлыг эмти
Бичэ үзтхэ гиж,
Нег-негнүрн шахлдж
Наалдад, бүс келһэд,
Нуувчан тедн хөврһин
Нүднэс хааж далдыв.

Гентки тендэс алдрж
Һаха алжах мет
Чинкен дун агмд
Чоңж түүргж цальград
Күн болһна зүрхид
Күрэд олыг жөндөв,
Десрмчирнн баг ода
Дегц закаһар мет
Суусн ормасн босж
Салад нежөдөр гүүлв.

Ардаснь модн ноолар
Аехрен цуен улаж
Тедниг көөсн мет
Турглаж тарад һоожв.

Чоңжин эремүд дууһарн
Чичрүлсн залун толһа
Кенчрөр бөглгдсн амта
Күзүнөнһнь арснд горчана.

Хөврһдвь прнь секэтэ,
Хурц болд ханур,
Өрүн хот төгөжәһэд
Онцлдж эн багин
Залачла күүндж зогсөн
Замар өггдөн мөс,

Кехән хөчкәд өөрнө
Керго герчшн кевтнә.

Ода дсөрмчирин залач
Олар нөхд кехәр:
«Сиврин күүчр догшн
Сүртә книтәс ээж,
Зарһин арви жилә
Зовлигас эн ээж
Хурц ханурар...»— гнж,
Худл келжәхән нуулго,
Хоома үгән келв.

Әмти цугар бийәснө
Әэж келснө батлхд
Мөл төрүү эс
Маһдлснө чироднө бичэтә.

Төрнө чиги орта,
Төрски орн нутгд,
Ик баһ уга
Итклән гееси цагла.

Утх үзүлчкхлә, келчн
Ухаһан алдж чини
Кел гисиг түдлго
Келәд герч болхиг,
Түүрмин «эзи» дсөрмч
Түүрү угаһар мөднә.

Эрүн шагшавдан гэсэн
Эвртэ нк чонжши
Эцкр ордан саймуд
Эилж түншжэсн кемлэ,

Бийинь, деермчиг дурасн
Беркэр нутган харджах
Эркшилтин хээч толһас
Эгцлж, күзүнэснь салһад.

Даруны алыкчи учрар
Дегц харан өргдиг
Ори-шутгт цуһараднь
Ончтаһар дасхсн хөөн,—

Дурари йос авчкесн
Деермчир көтлврчиг дураж.
Түүрмин улснг бас
Түншүлж дажрж дасемн.

Эндр зуг энд
Эс күлэсн харш
Өмннь генткн үүдж
Өврмж үндэн болв.

Өрүн хотын өмн
Өөрк залуннь зүүд
Берк сээнэр тээлсн
Буурл толһата өвгн
Ормасн зөргтәһэр босж.
Өрцж хоорад зогсв:

«Чонж дотр кү
Чн алвч»,— гиж,

Төвкүнэр, дууһан сольлго.,
Төрүц сүрдлго келв.

Түүнэ өөр зүүдэн
Тээгүлсн залу үүдв.

«Учр медаго ним
Үг жөлх кембч?»— болж,
Деермч сүртэ бээдлтөнэр
Дууһан чанһаж келв.

«Гелиц»,— гиж өвги
Кен чиги эс
Күлэсн, нл, шул,
Гентки өгсн хэрүд,
Хуеригар деермч ннөж:
«Хэлэлтн, олна толһа
Худлар дүүргдг гелиц,
Харчудын үрн намаг
Ховлжана»,— гиж нудрман
Хүрүлж өргэд оркхлань,

Өвгнэ өөркнь түүг
Өргөрнь худрж цокв,
Хадгдсн мет бандит
Хэврһнэн киисж унв.

«Килиц!»— гиж гелиц
Көлэн девсхэр өргсн
Килицж халурхсн залуг
Күчэр бэрэд зогсав.

Тэрэнэ толһа кеср,
Тесгт хадчксна хөөн,
Тежэл харһнжих дүүнртэн
Түүж йовад бэргдэд

Нааран тусси баахи
Нарн үстэ көвүн,
Чонж дотр болоиг
Нүдэри үзж сүрдэд,
Чирэнь үмси болад,
Нөггт безгтэ мет
Чичрэд цээж зогсжаһад
Чочси мет үүднүр
Хүрдлж көлэри девсэд
Хойр һарари күржцнүлв:

«Алжана! Үүдэн секти!
Аврти! Шулудтн!»— болж
Эмэн һартл хээкрв.

Үүди зааград секгдхлэ,
Ү-дэ угаһар
Харулчиг көвүн ээмэри
Хооран модьрунар түлкв.

Көөрк, яахар бээсмб,
Кен медх, зулхариғ?
Аль дегд сүрдхлэри
Агчмд ухаһан гееж
Төрүүц юм санаго,

Теегт чоң үзси
Гөрэси мет эндэс
Гүүж алдрхар бээсмб?

Дамшилтта харулч зуг
Даавран сөөнөр күцэж,

Нөггт фронтд эн
Неми-фашистирлэ харһж
Бээр бэрлдж ода
Баатр йовдл харһжахши,

Нар хоосн, ээчкэй,
Гейн баахи көвүг,
Хооран алжж күнд
Хундгарн цохарнь цокв,
Дээвлж тернь шуд
Дор ормдан уув.

Цоорен цохаснь деегшэн
Цусн холһалж асхрв.

Үүрмүдөн дуудж харули
Үкө деегшэн хав.

Үүдн хеорит даруны
Үүмж эи зогев,

Йиртмждин һазак өдри
Ялд түсөн өмтнөс,
Үүдөр кесн рамхд
Үүдөн зург мет

Цагин бөөдл болж
Цогцарн халхлж деегшөн
Ки һурв хаһад:
«Көндрхтөти дор ормдти
Кудхв! Кевтти!»— гнж
Килитж салде хөөкрв.

Алгдсн күүнэ цусн
Асхрж поолыг будад
Улан кевсөр делгрснд
Унад эсхас кевтв.

Түүнэ хурв халһнас
Терэд негнь тусв,
Наадк хойрнь эрсэс
Нааран зовж хэлэсн
Христосин толһад дараһарнь
Хойр нүж һарһв.

Халһна ду сонсөн
Харулын рот гүүхэрн,

Дээнэс холд хөрһдсн
Дамшлтта дарһ майорта,

Барнаулын модн чонжиг
Бүслж ораһад авцхав.

Секотэ үүднэ амид
Сүртэ, олон меддг,
Мисхэд цугиг токарх,
«Максим» пулемет зогсв.

Зөргөн үзүлж майор
Заавр өгөд хээкржэхнь,
Чонж дотрк мана
Чикид күрэд хадгдна.

Эцдрк «сперац» күцэсндэн
Эднэс кесгнь, лавта,
Өөдөн нертэ ачлһар
Өрчэн жерүүлх гисн,
Серл, гентжн гилтэ,
Санандм ода торлзв.

Харцху үвлни сөөнэр
Хар өрлэ, гентки,
Баһчуднь дээнд йовх,
Бички күүкд, эмгд,
Көгши өвгд болн
Көл-һар үга
Көөркс-салдсмуд дүүри.
Кальчисн хальмгудын гермүд,

Дээни йосар бүслж
Дэврэд, теднэ ээдүдинь
Шугшулад, шуугулад, харһнулад

Шар-шар вагонмудт
Сиврүр тууж кудсндан,
Серов генерал цергтәһән,
Эвртә динлвр бәрсндән,
Ачлһнд тшигхд күртснь
Гентки санандм бас
Гилс гиж торлэв.

Әмшигтә тер цаг!
Әмиәннь төлэ кесгнь
Әһәд ю болвчн,
Ухананнь өмнэс сөрэд,
Угаг бээпә гһһәд,

Толһаһан өргсн ичриг
Тоолврнн баһнар динһрүләд,

Бүл болһна үлмәд
Бички Павк Морозовиг
Үлгүр кеж тәвәд
Үг гетүлснә хөөн,

Эндр сөчъ
                    мацдур
Эргц селъгдси учрар
Мууһин
                    тоод ордг
Мөн философи зокалар,

Классов ноолдана некрэр
Кенигчн авдг цагла —
Ачарн
            му
            сэн,

Аньч селъгдси учрас
Утхан бас селъж
Уханд
            эдл
            болж,
Үрглж идлэн гесж
Үлмэхэснь буру чидлэр
Үин
            назаран көөгдж
Үрүдж гейүрсн кемлэ,

Кен ю болвчи
«Ке!» — гисиг кесж
Келгдх дарук зака
Күцэхэр күлэдг билэ.

«ТТ» пистолет өмэрэн
Татж хартан бэрсн
Майор чонжур орж
Мадгур шилтж харв,

Хэлэцэн сагар эргүлж
Халһ, шууга татси
Цусндан жевтх үксн
Цогц үэн хэрү
Цухрж нсг алхад
Цомхаж көшэд зогсв.

Хэлэцэри майориг дахж
Хол биш кевтх
Күр шилтж харад:
«Күүнд ним ик
Цусн бээдиж»,— гиж.
Цагин дүр улалһж
Будсн цусна тускар
Би агчмд санв.

Өцгнь оошкрсн аһарар
Оошкан дүүргсн болв.
Амндм цусна бүлэн
Амтн бөөлжц хутхв.

Цаг, ухан, эмдрл.
Цуснас уласн болв.
Эрчмтэ цагла дэknэс
Эрсэс цусан цүврүлж,
Хойр сумн туссн
Христос манур шилтж
Харм төрж гейүрэд.
Бийинь иткдгэн уурснд
Бурушасн эн болв.
Зовлцгар дамжад олх
Зөвэн күлцнгү седклэр.
Күмни цаһан сана
Күндлэд деед тэвж.
Иткж күцтхэ гиж
Иргчүр дуудсн болна.

Зуг зулж болшго
Зовлцгар түцшөн чонж,

Аарглж түүг бүслен,
Авр гихиг меддго,
Наза зогссн салдсмуд..

Нартан пистолет атхен.
Модьрун дарн майор,

Манур аман зөрсн
«Максим» — цуг эн

Харцну цагин закаһар
Хар догшар даржах
Сүртэ зүүдн болж
Серх дурн күрнө.

Келү жилдэн серлн
Күлэсим, умшач, меднөч..

ЭЭМШГТӨ ГЕР

Заяя нанд төмдгөсөн
Зовцта оли жилмүдтэн,
Мини һашута тодлврт
Мартгдигоһар барлгдөн
Оли йовдлын дунд
Ошц нег
    йилһрөн
Зүркндм то уга
Зү шааһад орулчкад
Хэрү эс авеншц,
Хээрэд
    седктим шатасн
Харалта нег йовдл
Харсианнь тускар келнөв.

Идр баһ насндан,
Идх. уух уга,
Яхлж, уйдж, уржж
Ю эс үзлөв!

Мек, ө-һүндлас
Мини зүркн хатурла,
Орчлггин догшин үүлэс
Оһтрһу харлсн болла.

Күүг күүнд тоолдго
Күчр тер кемлэ,
Эврэн бийэн хармиж
Эс эрвлдг цагла,

Кийтн өлн хойрас,
Келхд, певчк хольжлав,
Бүлэн нег назрт
Бүгдх хөв оллав.

Бийм бишл, нанд
Белг гиж тер,
Кеегнь күнхэр көөлдсн
Кичигтэ, олзта көдлмш,

Сана зовж гихв,
Седкл тевчж гихв,
Арһинь олж эмчир
Авр хээрлж өглэ.

Тагчгт цаас эрөлдг
Тооч болж көдлэв.
Заагарнь шүлг бичх
Зав олдг билэв.

Нег өдр ахлач
Намаг наар гинхэд
Бичкдин герин аху
Бүрткх даалһар өгв,
Барлсн тинзтэ цаас
Батлж һартм бөрүлв.

Бичкдин герин тускар
Би урд сонслав,
Болв тер йосндаг
Бийэри юуһинь йилһхэр,
Ах меддг тоочас
Аюһинь авхар сурув.

Мини, ик дамшилта,
Медэтэ ахлач урд,
Москваи номтирнн тоод,
Мергн хурц ухаһарн
Тоомсрлгдж йовсн философ,
Тотхж нсвчк ухалв.

Төгэлц даслтар хэлэчкэд
Тодрхаһар мэдсэн келв.

«Тер гернн нуувч,
Тнигэн одснаниь хөөн,
Та эврэн ссжж
Тодлж күндэр зовхт.

Болв минн селвг:
Болһаж элл-ахуһинь,
Аан-сав, оридгинь.
Адһлго тоолж темдглэд,
Бички күүждинь то
Бас арһарнь эндүрлго,
Нүрһиднь тодрха барлата
Номеринь тоолайһан прлцүлэд,
Хулха бөөхлэ, дарад,
Хэрү пртн», — гив.
Нер туурсн ачта,
Норильский ГОР лагерьд,
ГОР гисиг тээлхлэ,
«Государственный, особый,
режимный»

Хээртэ минн умшач,
Хальмг келид уга
«Лагерь» тисн үгиг,
Мана кел байжаж.
Лавлж хэврһэс орулсн
Минн тем тэвти.

Төр үг угаһар
Тууж ода угаһ

Хэрнь, Нарильский лагерьд
Харалта засгла харһсна
Тооһинь, үнннь желхлэ,
Тааһад желж болшго.
Өдр болһи төр
Өсрэд хэрү бууна.
Ширг ирхлэ — уһна,
Шинэс ирһнэс — өснэ.

Болв һурьдгч учрас
Бас то сольгднэ.

Күн биш, йиртмжин
Кезэнэ үүдһөн йосар,
Кемр иег һазрт,
Күүкд улс залуһа,
Эврәннь дурар нүүрцү,
Эс гихлэ талдһарий,
Болв түүнэ хөөн
Болзгнь болж күцхлэ,
Теднэ үрд төмдгһөн
То урһж һейгднэ.

Харулчир, мөшкөчир, толһачир,
Хэврһинь сул хөдлөчир,
Холас һааран туугдһөн
«Хортдын» гөргд, садн,
Хүлхә-хууляр засгла
Харһһөн гөргд иккднэ,
Хот, мек, шидл,
Хоориднь орлицж, — алдр
Төрскинннь үнтэ улһин
То икдүлдг билэ.

Хол ардм үлдсн
Хээртэ сэдклдм энкр
Хальмг тсегт элвг
Хатханчг — нохан араншд
Хатханчгта, хурви даран
Хар сунугар оралната,
Өндр чолун хаша
Өндөж өмнм үзгдв.

Цаасим хэлэж харуулч
Цаараннь намаг орулв.

Үүд алхж даvн
Үүмж ормдан мснрв,
Өмнм хол бишд
Өндр герин на,
Нарта чилгр өдрэр,
Нег-негэн бэрж,
Хээлжэх чингтэ цасар,
Дөрвөдөр нар бэрлдж
Дегцэр бичкдүд йовцхана:
«Өргн нарлцсн орндм
Оли холмүд» гнж,
Нэри дуунар татад
Ниннэр тедн дуулжацхана.

Хэврнднь дөөнэ хувцта
Хахр нурнта герги:
«Ать-два», — гнж,
Архул командлж дахна.

Өвөрц бичкдин дүрнь
Өдрий нар харлуяв,
Догри хори булсад
Дор ермдан ода
Үзсөөс зүркм хайрад
Үкн гшн болв.

Орчдч бийэри дүүрген
Оли жели-улени,
Хар, цаһан, шар,
Хоориднь семрү орг,
Гийлһэс төрүц уга,
Ниртмжин йөрэлтэ йосар,
Альдчи бички күүкд
Эдл, өхөр, сөөхи.

Цениж жинсени энэдэри,
Цевр герлтэ хэлэцэри,
Хамтхасан даягж нееси
Хаврин цецгэ мет
Байр бичкдүд белгэж
Бахта үргэж зарлна.
Итклтэ энкр дүрари
Иргч седклд лавлна.

Болъ эндр нүдэри
Би энд үзем:

Һунта, дөнтө бичкдүд
Һазр дээр бөөх
Һаслигин шимэр услгдж,
Гейүрин парар бүлэлгдж,
Зөвүрин түншлһөр үүдэгдси
Зовлигин үрд болв.

Түрүн хэлэцим хатхень —
Теднэ өмссн хувцнь.

Толһаһаснь көл күртлнь
Тотхж болһаһад шинжлхнь:
Норильскин зекасиг бичкрүлөд
Нааран орулцкн бээдлтэ.

Тер оln бичкдиг
Теднэ хувцарнь хэлэхэд
Кен күүкн, көвүһинь
Күн келж чадшго.

Бүгдэри мел эдл
Бичкхн көвц бушлатта,
Бас көвцтэ шалврта,
Бор чиктэ махлата,
Мел негн кевтэ
Модн улта хоста.

Нурһн болн өрчднь
Ногт каторжник мет
Нигт цаһан ширэр
Номер тодрха барлата.

Эдниг кергтэ цаглань,
Эндү угаһар, кемр
Экнь сулдж үрэн
Эндэс нексн кемлэ —
Тодрха, маһд уга,
Тоод орсн цифрэр,
Һарлцсн үринь хэрү
Һартнь бэрүлдг йостаж.
«Социализм — учет» гисн
Сээнэр энд күцэгднэ.

Намаг экидэн үзлгө
Нааран-цааран йовжаси
Күүкд болн жөвүд
Кен болхв эди?
Бичкдүдөс үүдсн цергв,
Аль бичкнөсн эклж
Буру харһж засгдад
Андрсн зекас гихви?

Тедниг плацд сурһжасн
Теглг нурһта гергн,
Багас өгсн докъяһар
Болһаж нанур хэлән:
«Болж!»— гнж закад
Бичкдвг ода сулдхв.

Теднь байрлж цугтан,
Тар-тар гилдж,
Ардан багшан үлдөж,
Адһж нанур өөрдв.
Үкс шулудж йовад
Үүмн тулгдж зогсв.

Наза наадж йовад
Гентин балта олсншн,
Өсрөд: «Эцк!» — гнж
Өмөрөн багарн хурдлв.

«Эцк! Эцк», — боллдад
Эди намаг бүслв,
Бийнм аарглж авад
Башрдж, эмәһөд, нчөд.
Энд-тендәсм цугтан
Ээлтж, көлим теврәд.

Тесч алдад оржв,
Чееж хорсж хагсад
Чинэм салдаж алдрад,
Нүльмен эврэн цальград
Нүднэсм ода асхрв.

Ингж,
күүһәр цокуллго,
Икчүд бас уульдгиг
Медж, өөрм зогссн
Мини бняки үрдүд.

Эцкнй нүрһари үлвчи
Эврэ өдгө чидлэри
Эшлэ бгс эдлнг,
Эдннг өөлүлж һундаснг.
Эрчмйнй эрэд, хорах
Алдр күчтэ баатрин
Арһ угаг, жигтөһәр
Ацхрад, үүмж уйдад,
Эцктән харм төрж
Эклэд арһул шугшув.

Дарунь би зөвүрэн
Дарж бийән чацһавв.
Марзаж
күн болһнаннь
Махла толһаднь дарад.
Бички гнениь өргэд
Бийэси деер һарһад,
Дор ормдан эргж,
Догдлүлж зүркинь цокулад,
Дорагшан, хөрү буулһж,
Өкөж күн болһнаннь
Өкәр чирэ хэлэж,
Халх, мацһаннь үмөж,

Халун седклэр өрггдж,
Альд бээхэн нам
Агчмд мартад оржв.
Наэр деер эдн
Нарлцсн үрдм болв.

Күүкд болһнд кишгэн
Күртэж, умшар белглэд,
Хөвтэ кех арһ
Хээрлгдсн болхла, би .
Байрлж «автн!» гиж,
Бээсэн өгх билэв.
Түүнэс үлү белг
Теңгрэс суршго билэв.

Бичкүдлэнь нигж таньлдчкад
Багшлань үг хувацв.
Ирсн учран келж
Иткж цаасан үзүлүв.
Өөрхнэс, буру заяһар
Өөгдсн бичкдиг хэлэхнь
Урд төрсн һасли
Улм өсж икдв.

Нэгт, маанрас, икчүдэс,
Нааран кергтэ то
Йилһж авч ирэд
Ялд унсн улсиг,
Айс тамин йоралд
Авр угаһар зоваһад,
Халун тамд хаяд
«Халха»,— гиж чишкүлэд,
Кинти тамд хаяд
«Кинткэ!»— гиж хээкрүлэд.
Хээр уга догшар

Хатаж цогц агчаһад.
Энд, Бичкдин герт
Энлүлж дүрсн болна.

Эндр эдниг харжасн
Эвтэки цогцта гөргн.
Өөрдэд таньлдсна хөөн.
Өр өвддг сөдклтэ,
Холас түрүн авгтан
Хату зүрктэхэр үзгдсн
Бүрү бээсн медгдв,
Бичкн күүклт дурта.
Хойр үрэн бийн
Холд гертэн үлдэхэд,
Тэвн нээмдгчэр засгдж,
Тэвсн хөвөн эдлж.
Есенинэ дегтрэс келтэ
Ялла харһсн бээж.

Тоолврта, медрлтэ багш
Төр шүлгчин ботыла
Күүкд-көвүд таньлдулсндан
Күнд үүл дааж.

Ода энд эн
Орчлн үзэд уга
Бичкдин герт тусж,
Бийэн яахан меджэхш.

Өдр болһн, көөрксиг,
Өрүнэс асхн күртл
Харсн зовлцгас нам
Хар көдлмшт, киштинд,
Даарад харһсн зэрмдэн
Десерэр сангдна гинэ.

Эврэннь, намаг ода,
Эцкэн гиж тоолон,
Күүкднн тускар нанд
Келень тодлврт хадгдв.

Экирэсн нилхдэн салһгдсн
Эдн

энд көдлжэх
Күүкд улсар санаһаря,
Көөркс,

экэн кеһэд,
Альк-пегинь үзхлэри:
«Лак», — гиж уйдаһад,
Гертнь үлдсн үрдншь
Гени үгэри санулдми.

Зуг

энд үзгддго,
Залу улснн тускар,
«Эцк» тедн болдгнн
Эврэ тодлвртан оньслад,
Эцкр, зөргтө, баатр
Эцкэн, цугас сөөхнөн,
Эрки бнш үзх
Күсл бнйдөн кеж
Күлөж чеежэн зовасми.

Эндр тегэд намаг
Эцкэн гиж үндэн
Эдн санж тосцхав.

Өдр болһн энд
Өрүн хотын хөөн,
Бериян Песталоци, Каменский,
Берк гүн номтнр.
Урд педагогикд уга

Ухана олзта герлэр,
Бичэ тархатха гиж
Бичкдиг дараһарнь зогсаж,
Бас бура наснднь
Белдвр иргчднь кеж,
Догшин некврэр багширнь
Дараһарнь йовулдг бээж.

Кен медхв, эн
Күүклэс тер номтвр
Белн зекас иргчд
Белджэсн чигн биз,
Төрски нутгин ик
Тосхлтд кергтэ тосхачириг,
Эртэс Бериян зааврар
Энд сурһжасн биз?!

Эн эвртэ төрт,
Манд уга тингжөнөд,
Цагиг ивт үздг,
Цугиг бүгд меддг
Мөцк Сталин ердцен.
Болв эн тоолвр
Буру чигн болх,
Ик орн-нутгин
Иргчд бас кергтэ,
Хату зүрктэ мөшкөчир,
Харулчир өскжэдг биз?

Нурви частан ээмшгтэ
Герин аху тоолж,
Бүтн-бүрнннь лавлж
Бүртклннэ цаасидан батлв.

Унтен бичкдин өөгүр
Уха тунһаж харв.

Хол бишэс хэрү
Харад герин эрст:

«Хөвтэ бичжин нас
Хээртэ Сталин белгленд
Ханжанаавиди!»— гисн зар
Хэлэним үрглжд шатав,
Зүркидм түүг тодлвр
Зүүһэр хатхж барлв.

КӨЛМҮД

Төвн һурвдгч жигтин
Тодлгдси мартын экин.
Төмр өлгөтө рельеф
Толһан эхнд жицинэ.

Көл уга хойр-
Көгшэвр зека залус.
Көдлмштөн һархар өрлө
Костыль-тушган белднэ.

Нарядчик өөгүрнь давж,
Нес нүдөрн чирмж,
Докъя нааджст өгөд:
«Дурати!» — гиж заана.

«Эс болхла. мөднэт,
Экэн...» — гиж һартан
Бәрсн модн маляһан
Буэр үгтөһөр хурүлнэ.

Кесгинь толһа, нурһнд
Күрч шүрүһән үзүлсн
Модн малян күч
Медж цугар өтрлнэ.

Зүгл баракин шуһуд
Зурһан-долан осер
Түүнэ сүрдәһи төрүц
Төртән авлго-көвтиэ.

«Йос бәржэх» тедн,
Юмнас ээдгө худхачир.
Нарядчикүг бийинь батар
Нуувчинер һартан бәрснэ.

«Шунж көдлми кеснй
Шулудж сулдх»,— гисн
Эрст барлата плакат
Энд күн иткхш.

Болв үлү-дугунар
Бэрүлдг пайк өдмг.
Наадк засгудас икэр
Нарядчикд күч өгнө.

Ясн болад эцж
Ялла харһсн улс.
Назаран киитид һарзд
Һурвадар зогсж чичриэ.

«Өр цээтл лазаретд
Кевтсн үксн цогц
Өрлэ ормасн өндөж
Көдлмштэн һарна»,— гисн.

Һаслицта эн һазра
Һашута дууна үгмүд
Харһсн, хатсн улс.
Хархла, эврэн сангдна.

Аврлт уга догшн
Ар һазрин киитид
Бөгчигһэд дор ормдан
Беерсн оли залусиг

Халх, хамр, амниь
Хээрэд тавшулж биилүлнэ.
Киитид ормдан зогсснй
Көлддгиг тедн меднэ.

Догшн нохасан бэрж
Дигэрж эмтн цуглрхиг
Урд төвкнүнэр күлэдг
Уурта харулчнрас негнь:

«Болцхаж!» — гиж килцхтэд,—
Бичэ көндртн!»— болж,
Бууһан цэклүлж цээлзэд
Бээсэн һарһж оркрв.

Хундгарн өөрнь нег
Хэврһшән хажис гисн
Хөв уга зекиг
Хавсарнь цожад түлкв.

Эздүдиннь ур-медсншн,
Эднэ бәрсн нохаснь
Һәрәдж һараснь алдрж
Һалзурж зекүр хуцв.

Кесг зун ода
Көдлмштән һарчах улсиг,
Нохас, харулчнр биш,
Нам деед зарһинчн

Шиндвр тагчг бөөлһшго
Шин, меңсж күләсн,
Зөцг генткн дорацулж
Зүркд догдлулж шингв.

Өцклдүр күмниг зовасн
Орлц үкәд хуурч —
Сталин гисн нерн
Сүртәһәр олыг көндөв.

«Ду тасртг!» — гиж,
Деегшан харулчир халдв,
Өмнөснь зекас дууһан
Өргж улм шуугв.

Көгшэвр хойр зекв
Костыльмудан хооран шивж,
Гентки ормдан унж
Нолан цекж уульв.

Сталиниг хармнжана гиж
Сэн вудар теднүр
Харм төрж ола
Харулчир жөөлөр хэлэв.

Назр өрсөн көлөри
Ивндлэ авгдж шавдэд:
«Хээрн көлм!» — гиж
Хээкрж төрн зөлөв.

Эн хойрин тууж
Элдү сөөнөр медаг,
Нег тамл бөөх
Нааджснь ода майсхлэж:

«Үлү керсүнь бийөн
Үрэдг» гисн үлгүр,
Өршөнгү угаһар келэд
Өр өвдөн уга.

Костылян шивсөн хойрин
Көлмүд Сталинлэ залһатаһинь,
Кесгнь эврэн үзвчи
Келхэсн зүг ээдми.

...Дөчн йнесдг жилин
Декабрин хөри негилэ,
Өндр ө моднд
Өдри дуусн киитнд,

Харулын халта бүслврт
Харһа мод көрөдж,
Зураһан күцэхэр шүүж
Зскас көдлмшән кежэлэ

Тедн дунд эндрк
Тиирчж зовад энлжәсн,
Хөрөнһэд жил авсн,
Хойр залу билэ.

Хөри жилдән энд
Халта догшн киитнд
Харһа мод көрөдсәнэ —
Хойр көлиннь негинь

Тээрж хаяд шивалидин,
Тоод орад засган
Дулан һазрт давулсн,
Дсер гнж шиндлэ,

Тиигхд, үнинь келхлэ,
Тедн һанцхн бишл,
Кесгнь киитнәс алдрхар,
Көл-һаран өгдмн.

Зүг тиим шиндврин
Зовлигинь — келхмн. биш.
Мөсн зүрктәнэ эврән,
Мөчәсн дурари салдмн.

Төр жилин декабрьла
Төскөн угаһар радио,
Төрски ори-нутг
Туужд үзгдэд угаһар,

Үрглжд күнклэри туурсн
Үнтә көтлврч, багш,
Цуг кели-улсин
Цецнәс цецн эцк,

Алдр баатр, дээч,
Алти сээхи зүрктә
Адгтнь хөв бәрүлсн
Аав Сталинә өөниг,

Дали наснаннь байриг
Делкэд илэрнь үзүлх
Белдврин тускар зекаст
Бас медүлж зарлла.

Танһч, край, республикүд
Төвсн зураһас үлүлж
Даалһврмудан, өөнд нерәдж,
Давүлж белгләд, цуг

Колхоз, совхоз, завод
Күн болһн шишли
Үнтә гилг белгән
Үни цаһан седкләсн

Өгүлжәнә гисн зәнгс
Өргмжтә кевәр күңкилә,
Зека үлс белгән
Зураһас үлүлж көдлөд.

Кемр харна модна
Куб икдүлж илгэхлэ...
Кен медхв... тийгжэхэд...
Күлэсн амнисть... менсцхэлэ.

Өдр өдрэн соляд
Өргмжтэ өөн ирлэ.
Кинтнэс тавг дор
Көрэ цасн шухтилла.

Зүзан бат көрстэ
Зүн наста модд
Шүүгсн көрэн ирэс
Шүүкрж түшэд унна.

Завсрт харан ээх
Зальта чиндртэ хал
Күн болһниг бийүрн
Күчтэ кевэр татна.

Түүнэ утана бийнь
Тедүхнд көдлөн уясиг,
Жигтэ шимтэ хотшн,
Жилвтүлж бийүрн дуудна.

Көрэдгдсн модна үлдд
Көлэн десрнь тэвж,
Хойр залу ола
Хоорндан цүүгэтэ бээнэ.

«Чи экл». — гиж.
Чирэхүрнь шилтж негнь
Модчин сук ваалкдан
«Мэ», — гиж түлхнэ.

«Уга, йосар келхтэ,
Уха орулси чи
Эклхмч»,— болж наадкнь
Эврэ дсерэн зогсна.

Өвр дотрасн пайж
Өдмгэн хариж негдгчнь:
«Мөрө»,— гиж өгхлэнь,—
Модчин сүк гилтвкж,

Тэвэтэ көлин шаһад
Тусж хооран өсргв.

Наадкнь сүкинь шүүрч
Нээжинь көл чавчв.

Хойраннь халун цусн
Хагдад нас улалтв.
«Шулун дөң» өөркень
Шууглдж нааран дуудв.

Оньдин цугас түрүлдг
Оперуполномоченный ода:
«Кишго дезертирмүд,
Көдлмшэс зулжант?!»— болж.

Цаһасн чирэтэ хойрур.
Цээлзж чишкэд орквл.
«Гражданин начальник, эндр
Назр байрар дүрклээнэ,

Бидн аав Сталиндэн
Белг гиж эврэннь
Хойр көлэн мөргж.
Холодец кетхэ гиж.

Белгэн танар күргүүлхэр
Белдвиди»,— болж кегниь
Марзаж инэһэд өмнэснь
Махлаһан авч келв.

Өсрөн көлнь эмдши,
Өөрнь чичрэ бээтл,
Ях гилго инэж
Ярлэж шоглсн жүүйэ

Хату мөсн зүрки
Хугараг му сануул.
Эмдрлд һал өгх
Ээмшгтэ улс гилдв.

«Кемр бийэн нигж
Кецү кевэр цаажлхла,—
Кениг эди цагтан
Көөрк гиж аврх?»

Тинм ухаһ энд
Төгэлсн улст орв.
«Дөңгин шулуһ» машин
Даруһ гилтэ црв.

Хойр нээжин мек
Хугар гилтэ медцхэнэ.
Араһан зууж зовлнган
Арһ уга даацхана.

Яһдг-көгдг болвчи,
Ямр харш харһвчи,
Түрү зовлн һатлж
Турглж цаг гүүнэ.

Төр эмгид тодлгдсн
Темдгтэ ээмшгтэ өдрэс,
Хойр көлэн-зскас
«Холодшд» чавчулсн кемэс,

Нурви жил давад
Нундгта өдр ирв.
Тэви нурвдгч жилин
Туужлгч март ирв.

О, төр март
Олн жил хооран
Орчлц бийэри аврж
Орад ирен болхла!

Кедү күүнэ, тацһчин,
Кели-үлснн жирһл
Цусн, цухл угаһэр
Цагар жнсх бээсмб!

Кедү көл. һар,
Күңкл герлтэ толһа,
Ормдан бүтн үлдж
Орчлц кесрүлх бээсмб.

Бичхн минн хальмг
Бишл... юуһинь келхв,
Москван бийнь талданар
Мандлх бээснь лавта!

Түүг санад оржхинь
Толһа диинрж эргнэ.
Орчлцгин бээдл төрүц
Онцданар өмнм үзгднэ.

СҮРДЭЛҮН

Июньля Норильскүр хавр
Иржэхэд дудаһар аэглнэ.

Өдр сө уга
Өндр теңгрт мандж
Цонаси нариа-тольд,
Цөөкн хонгин бийд,
Уул мет кормүд,
Уга болж хээлдэ.

Даруны гилтэ адһж
Делкэ бээдлэн сельна.

Газрас бултасн ноһан
Гаслита бэрэнд бээх
Улст оһи зүсд,
Уха орулж зована.

Орһдул нкаж харулын
Онъг үлм чаһһана,
«Зекад» тедн эмд
Зургудар эрчм мөшкна,
Үгин ормд үзүлсн,
Үлгүр сээнд төолна.

Норильский хаврин эклцэр
Нег сүртэ сурһмж,
Цасн усн хойр
Царцсн эскүн эртэр,
Мадид күүтсн ээкрмж
Мини мүдлэс һархш...

Кест жилдэн давста
Кевтен заһснас сулдсн
Хойр, зогсаһад тэвчкн,
Хуучн бочкн залһлдулад
Делгсн харһа дээр,
Делкэн хөөхүл болж,
Көл, дотр уга
Күүнэ цогц кевтнэ.

Өрчинь бүтэлхэд шунж
Өгтэ зурач ури,
Амидан һанз бэрсн
Алдр Сталинниг тугд,
Зүүһэр эмд махмудтнь
Зүрсн зург көхрнэ.

Ээмэснь тоха күртл:
«Ээжэн мартшгов», — гисн
Бичг тодрха үзгүдэр
Бас хатхгдад барлгдж.

Хөөрһднь «ҮКР» гиж
Харһа деер цөөлһгдж.

Күцц эс илгсн
Күүнэ цогцин эздүд
Көл, толһа нүцкн,
Книлг уга, хойр,
Зөвэр одачн чирг
Залу, товчинь тээрчкн
Шалвран атхад тавшж
Шагтан күрэд зөгсжана.

«Зулхар седлэвидн — дими!
Зулж болшго!» — гисн
Зарлсн бичг фанерт
Зургдж күзүндь өлгөгө.

Эднэг харжах баахн
Эвтэки нуршта салдс,
Бээжэлэд-бээжэлэд ардаснь
Бүүшинь жидэр хатхад,
Зог бийдэн кеж,
Зогсалго тэднэг тавшулна:
«Даарад царцхт!» — гиж
Дөөглэд инэд кеж.

Хээлжэх мөсн дээр
Хойр күндөч:
Көл нүцки тавган,
Кинтнэс нежэлэр өргж
Дулалх саната ормдан
Дээвлж зогсад марзалдна.

Нагладн агидан болж
Нүд бийрн өвдкөнэ.

Зерглж дөрвөлэр йовх
Зекас өөрдэд ирхлө:
«Зүн талагшан кэлэти». — гиж
Закж харул хээкрнэ...

...Дөчн һурьдгн жилин
Дэрк гих жалун
Август сарин эжлцэр
Авр уга йовдл;
Галзу немн фашистерин
Гарар кегден үүл,
Гитлерин эмд дүр;
Гээлж хараһад үзлэвидн.

Бирдмүд зүлхэсн өмн
Бэрэнд бээсн маяа
Шавта, гөмтө саядсмудыг
Шатаж, теднэ цоцс,
Харьков балһсна ца.
Хойр назрт овалсынъ.
Хартха гиж өөгүрнъ.
Дээллджэх дивизи салдсмудыг
Догшрулхар өөгүрнъ давулла.

«Зүн талагшан!» — гиж
Заксн командирин дун
Дэкснэс чикидм энд
Доңдж ода сонсгдв...

Нарт делкэд туурсн
Нертэ Норильскийн лагерьт
«Зүн талагшан!» — гиж
Заксн харулчис дуунд,
Нохаснь бас ода
Негт эздүдэн медсисис,
Шүдэн прэзэлбж күржрэд
Шуучхдан бейн болж,
Хэврнд тавшж зөгссн
Хойр нүүлтүр алдрна.

Теднэ өөгүр давжак
То уга улсас
Таньлмуднь зэрмдэн харһад
Толһаһан мөндияк гөһнэ:
«Хөрн тавнас давшгө!» — гиж
Хээкрж үүрмүдэн сергэнэ.

«Ду тасртн!» — гиж
Догшар конвой оркрина.

Хур цасн хойр
Хутхлдж деерэс уув.

Өдр чилхиг жүлэж
Өрвэд зекас ишкнэ.
Амнистин тускар хоорндан:
Эмтэхи төр кецхэнэ.

СТАЛИНЭ ТУСК ТУУЛЬ

(Утхнь — Чингиз Айтматовас)

Халта дээлэ хөөн,
Хөрдгч зун жилин
Дундын алдид гилтэ,
Делкэд бээх олон
Орн-нутгуд харден,
Орчлггнн иерн болон,
Нардачнриг, хаадудыг, тергүтннг,
Назрин иег захур,
Дала дунд бээх
Далдлгдсн иег арлур,
Делкэд ҮНН үүдэхэр
Десде нуувчинэр цуглуулж.

Күмид ик туста
Күндтэ төр хайлхар,
Цагин неквр төвчж,
Цецимүд олари ирж.
Кен тедниг цуглуулсннь
Күн меджэхмн уга.
Төрт десде орлцснг
Тедн анхржахмн уга.
Болв ирсн болһнь
«Бив!»— гиж самна,
Наадксан цугтнь ухаһарн
Нинһүртэн багтасн болна.
Америк, Китд, Эрэсэ
(Англь Франц хойриг
Америкин тоод орулцхана)
Атом амһалчксна дару
Назр деср өдгэд.

Нэргтэ хардачрин тоолврэр,
Эмтнд харш болх,
Эмшгтэ юмн уга,
Юцгад гихлэ

тууж
Иүүж, шүүж, йнлнж,
Делкэг хойр эцглэд
Днглж тэвснэ хөөн —
Тер хойр энгнь
Тус-тустан салспаннь
Нуувчин чидл медж,
Нег-негнэсн ээж,
Нартд дэ өскшго,
Кемр бомб хайрхла,
Кень чиги тарх,
Альк чиги нутг
Анарт хуврж шатх.
Нагасажи Хиросимни сурлмжас
Нарт ухата болв.
Эмшгэр нег-негөн
Арлмжар мет тушв.

Болв назр дээр
Бомб угаһар чигн,
Алдр орн-нутгуд
Аюс чидлэн хураж,
Бээсэн харһад чирдэж,
Бомбин тооһарн ода
Нег-негнэсн давж
Нартын эзн болхар
Зүткенс зүткэнэс делкод
Зовлцгин икнь үүдв —
Эмтнд үрглжин цагд
Эм орулдг хамг
Тосн, махн, буудя
Тастан сорнц атомни

Гүзэнд чикгдэс орад
Гүрм күмнд үүдэв,—
Нүрһинднь күүнэ гесн
Наалдэ бичкүрэд мөгдэв,
Бас хайрмар иктэд
Бомбин гүзэн бортээ.
Эрвжго немэд өрхлэ,
Эмтэ тоотас зуги
Агчмд гилс тисн
Аюлын герл үлдхмн.

Деедст зальврдгнь тэгэд
Делкэд уга болхми.
Бийнь бийдэн мөргхлэ,
Бурхи болдган уурдмн.
Бурхи биш — төр
Боол болж хуурдмн.

Тегэд чигн үүмж
Теслтнь чилэд деедс
Далан дунд күмнэс
Далдлсн нег арл.
Делкэн хардачнриг цуглуулад
Дааврта төр тэвсмн.

Нартын толһачир энд
Нигт модн заагт,
Халун нарна толяс
Хальч серүн сүүдртэ,
Хамтхасн жөөлн девскртэ,
Хамр таалсн аһарта,
Цол хээж олад,
Цугтан дунһру күцэд,
Орм-орман олж,
Оньган батлж хураж,
Долан-долан жүцц

Нааран кесг нутгас
Нерни төлө үрсн,
Цаһан, хар, шар,
Цесн, дундын, муцхг,
Һардачнр хоолан ясж.
Һанщхн теднэ нутг
Һазрин иргч бүрдэмэр
Һаран дайлж келцхэв.
Нег-негндэн цугтан
Ниргж альх ташцхана,
Дотран зуг маңһдур
Делкэ өврүлмэр келх,
Шншлц бгийннь үгэн
Шүүж диглэд санцхана.
Урдас гертнь шунж
Ухата зарцирнь бигчкесн
Докладан зэрмнь пиджакиннь
Дотр хавтхднь илнэ.

Долан-долан дигтэ
Дөчн йисн хонгт
Амнасьн көөсн һартл
Асхрулад келсн хөөн,
Альх ташлһар тосгдсн
Алдр Сталин босв.
Э тасрж эмтн
Эмсхлэн бэрж күлэв.
Төвкнүнэр ишкж йовад
Трибунур күнкл һарв.
Һанзан хавтхасн һарһад
Һал орулл уга
Тагчгар һартан бэрж,
Тогтиж уха туңһаһад,
Хөөчин хойр ир
Хар сахлан илн,

Нош хайрж инэхэд
Нарарн докъя өгв.

Өрчдэн улан кенчрт
Оралхата юм бэрсн
Хултхлэсн сөөвн түүнүр
Хэврхэс нүүхэрн өөрдв.
Өскэхэн ниилүлж хоорад
Ормдан бахншн көшв.

Оньган сөөвцднь өгсн
Олыг бийүрн эргүлхэр:
«Зерге! — гиж Сталин,
Заглюн дууһар эклв.
Амнась негт нежадэр
Алти унжах мет,
Үгийг үгэс салһж
Үитэ зөөрэн белгэв.
Түүнэ ода келснэннь
Товчнь ним болв:
«Кемр күми тогтасн
Кели-улсин хардачнр,
Атомн бомб үүдөчксн
Ээмшгтэ кемни цагла,
Алвтыннь тацнч, зеткрөр.
Андн йовдл харһад,
Бидниг сольх санаһар
Буцлт өскж тедн
Босхар седсн седклиннь
Урдаснь уга кеж
Уитраж, дэкинэс тер
Ухань хэрү ирдгоһар.
Зүгл цецн хардачиннь
Зааврар бээлһхин төлэ.»

Ишкми», — гиж Сталин
Илвч мет харан
Зацнад дайлад орххлань,
Закаһинь хүлэж өөрнө
Бахи мет көшөн
Баахи залу бэржэсөн
Өрчэсн өмөрөн кен
Өтрлж хөпчринь секхлэ.

Онъган хурцтөн олл
Өмнөн живрэн сажэн,
Эргид цуһар тавьдг,
Эццн така үзцхэв.
Ормасн көндрл уга
Ормаж тагчгар хэлэлдэ.

Сталинэ зан цугтан
Сөөкөр эди мэднэ.
Эн күн оньднн
Эс күлэсн юм.
Үэгдэд уга йовдл
Ухалж гентки һарһад,
Делкэн нүдид шовалһж
Дорацулад нарт өврүлнэ.
Үлгүрлхд, насни турштан
Үг болһндан эн:
«Кели-улснн нинһэс
Күндтэнь төрүц уга!
Альк чигн тацһч
Ах-дү!» — гиж
Цэснь хайртл хөөкржәһэд,
Цагнь ирхлэ, гентки,
Долан-нөөми нутгиг,
Делкэ меддг тацһчиг,

Күүнэ цусар бөөдг
Күчр догшн, ээмшгтэ,
Арви тави толһата
Атхр хар мусшн,
Нилх гиж аврлго,
Наста гиж тевчлго,
Шесстэ, баастаһинь хамднь
Шус гиж ховдгар
Сорад зальгад идчкэд,
Саак кевэрн ичлго
Одак «ахир-дүүнрэн»
Орчлид урдкарн зарлж,
Цүгиг һэргтэд тоолж,
Цүста андн десрмч:
«Төвкнү харсснас үлү
Тоомср уга!»— гиж,
Чикн дүлэртл хөөкрэд
Чикэр йовсн болна.

Ода ямаран ааль
Орчлид үзүлнэ гинэд.
Цоохр эцин така
Цүгтан ширтж хэлэв.

Сталинэ докъяһар адһж
Сөөвцинь йовһн сууһад,
Такан көлиг өвдгэрн
Таг кеж шахад,
Өрүлгинь хойр һарари
Өтрлж шунад үмтэв.
Така тагчгар күгдлж
Таг бәрсн өвдгәс
Алдрхар седж зүтквчн
Арһ уга — ормдан.
Зүгл живртнь күрәд
Зовли үзүлсн цаглань,

Инэж алдр көтлөрч
Илвэн цаараннь утдулж,
Өндр модна сүүдрт
Өргж авад күргв.

Сүүдрт тернь даарад
Сталинүр хэрү хурдлв.

Инэж, така зааж:
«Иим йовдл үзлт?
Энтн — йиртмжин зокал.
Эндү угаһар кемр
Эврәннь нутгудтан цугар,
Эн йос бэрхлэ,
Эвдрл угаһар нартд
Эргид эв тогтх.
Алвтд цуг эмтн
Эдл нүцкн болхла,
Үлү үзхнь уга,
Үүмэн, шууган уга,
Байн, нойн уга,
Байрта цугтан!» — гнж
Ахр үгэн Сталин
Алцрси эмтнд келв.

Делкэ толһалси хардачир
Дегд икэр өврж
Тежгэр келси үгиннь
Тээлвр олхар санв.

Санж-санж, нег
Сталинэ орн-нутгд,
Һүндгч жилин эклцэр
Гинч болси хардач,
Колхозд орулен селэнэ
Көдлөчирин дүр үзлэ.

Төр ики кезэцк
Тодлвр ода сергв.

Тежг туулин утхнь
Тним болж харв.

ХАР ҮАЗР

Хар һазрас көлтө
Хальмгуд чилжэнэ гисн,
Бачм төр төвсн,
Бичг Ээдрхиэс Пингүр,
Һувр цааснд эврэн
Һаран төвөд йовуль.

Элчдэн эн бичг,
Эн цаһан хаанд
Эрхн биш һартнь
Эвинь олад бөрүлдг
Арһ олтха гиж
Амн үгэр закла.

Көвөһөн цокж наадсн
Көк тецгсн ур
Кншг үүдэгч чингэр
Көвөд аһарар нүүнэ,
Хальмг хагсу теетг
Хээртэ аршан болж,
Нигт шалу ноһа
Нилчэн жүргж урһана.

Идгтэ, бөөхтэ царнгуд
Ичр-һутр геслгв,
Дөрвд, торһуд, хошуд,
Дөрви үзгэс нойдуд
Нааран эврэхсөн түкрж
Ноолда, цоклда татв.
Хүдл, хоома олзлж,
Ховар зарһ неклдж,
Нег-негнэнь өмнэс

Нойдуд үгэрн бослдж,
Эдлх, уух нэгн
Эврэ үлс болвчн,
Үгин үлмэхэс натлад
Үүл зөөрлий өөрдхлэ,
Харчудыннь цус эрвэлго
Халдан, шаалдана үгэр
Хар назрин төр
Хооридан тедн халдми.

Хөн, үкр, адуна,
Хээр уга турун
Назрин көрс жулнлж
Наслицта йовдл үүдэв,

Энд-теид ирээж
Элстэ шуурхас анһав,
Идгэс мал уужулх
Ик ээмниг төрв.

Эн үүлиг кемр
Эклицднй эс халхла.
Элсн энд удлго
Эзн болж хуурхми.

Өрөсөн хотл балһсн
Өөдрхнэ һуврин эрлн
Тудлго шүүж хэлэхэд,
Тома учринь йилхэд,
Төрин неквр тевчэд,
Тоолврта шилдвр нарһв.
Эн кергэр нэрн
Энгель сенатор зерниг
Хальмг теегүр керг
Халлтха гнж йовуль.

Хальмг нойдуд, зээснүд
Холас аанх эсргиг,
Ээдрхиэ һуврин селвгэр,
Эрэсэн, Төрскиэний төлэ
Ээмшгтэ парицэла дээллэдэ
Эмэн эрвэлгэ авсн
Ачлһсан өрчдэн зүүһэд,
Аһшт угтхар цуглрла.

Дуту хөвөр тернь
Дун-шууган угһар
Дөтлэд ирх һазрун
Дүүгэд күрэд ирлэ
Аһшас хурен улс
Ардаснь адһж цүврлэ.

Сенатор Энгель кергэн
Сээнэр хайлхин төлэд,
Хар һазрин зура
Харж цаасид шинжлэд,
Нойн болһна алвт
Нүүдг һазринь темдглэд,
Кен альдас мааран
Кезэ малтаһан ирдгинь.
Кедү ямаран мал
Кеер һарһж хэрүлдгинь.
Тодрха кевэр сурж
Тоолвр. бодл жэлэ.

Долан хонгт эврэн
Дөрөнэс көлэн сулдхлго,
Өөрэн хойр күүтэ,
Өргн у теегэр
Шинж кеж таньлдад
Шиндврэн тенд диглэ.

Хальмг таңһчин нойдуд,
Хамг оли сээчүд,
Цаһан яста ямтһриг,
Цүгтнь гилтэ Ээдрхнэ
Һувр бийүри дуудулж,
Һооһар, хүдл угаһар,
Хар һазрин тускар,
Хальмг теегт ямр
Харалта догшин ээмшг
Хөврһөс, тецгрэс биш,
Авхан санж түүг
Авр угаһар тасчнас.
Төрсиг цээлһж келэд,
Тоомсрта сенатор Энгельд
Товчлх үг өгэд
Түүнэ селвг сонсв.
Түншүр нигт үгинни,
Товч цугтан анхрв.

Кемр цаараннь хальмгуд
Кенэчн биш гинһэд,
Хээртэ, ор һанцхн,
Хар һазран шигж
Урдк кевөрн ээлхэд,
Удлго тер һазр
Деерк көрсән алдж
Дораснь сулдсн элсэр,
Дарнх, бөрмт угаһар
Дүүрэд аһу бүтөгдх,
Элсн көдэ үүдж
Энд эмдрл эгрхиг
Сүрдэж эмт ээлһх
Седкл угаһар келв.

Тоолврта, ухата үглэ
Зөргөрн нер туурси

Тундатов, Түмн нойн,
Зөв болж батлв.

Хар нэзриг хөндөлгө,
Хэврхэринь татас хөхэд,
Зурад сенатор Энгель
Зааж алвтыннь кемжэ
Энд оларн хүрсн
Эздүдт үзүлж келэд,
Теднэр харинь төвүлэд
Тинэ дарж батлв.
Хавр, зуй, намрар,
Хар нэзрт мал
Хөрүлсн тостнь цутган,
Хальмг, ере йиллэлгө,
Зээсц, нойн гилгө,
Засгдхмн гиж зарлн.

Зүгл үвэ ирэд
Зүтрх кем өөрдхлэ,
Дегц цугар бэйн,
Даралар кемжэ бэрэд,
Хар нэзр ээлх
Хату нашг харнв.
Йос эвдсн тоотн
Ялла харххиг батлв.

Хар санад бишл —
Хальмгийн кишиг хальчлал
Тинм шиндвр хархсинь
Теегнн үлс медв.

Туужин хоэд, тингхд,
Тер харцну цагла,

Евэгч ухани герлэс
Пиртмжин аһу сарулдхж
Ээмшгэс Хар һазр
Эрэ торад һарла,
Өөрдсн зеткрэс күмни
Өршэңгү седкл аврла,
Иргч цагин үйирт
Иткж зөөринь бэрүллэ.

Темдгтэ тер цагас
Түүжин жисэ үүдэсн
Таңһчин жирһэһин эргид,
Тенгрин аюлас ээлгэ,
Түрүтэ зудас зулдга,
Десдсн таалын зайһар
Делгрж наһаһад көкрөн
Күндтэ Хар һазр
Кесг жилмүдин түршарг
Кесн ач хэрүлж,
Нүрһн дсерән мал
Нигт өвсэрн асрж,
Теегт кенэ адус,
Тусан кенд күргжэхөн
Тоолж йилһд уга,
Тагчгар кергөн күцөж,
Хальмг таңһчд ханж,
Хээрэн жүргж тевчдэ.

Болв цаараннь сольгдсн,
Буселж ниргсн жилмүдт,
Күмни ут туужд
Күел болсн хүвсхл
Догдлсн делкэ дорацулж.

Дорас дээркинъ тоңһрцглулж,
Дээркинъ дорагшан орулж,
Диилж орминъ сольла.

Өндр Улан туг
Оһтрһуд күрч делслә,
Харчудын күчтә йоси
Хальмг таңһч залла.
Таңһч

ода
бийнь
Теегиннь эзн болла.

Деернь кенә туг
Делссинь йилһл уга
Урдкарн Хар һазр,
Байн уга цугтан
Угатыр тегш болси
Басл соньн цагла,
Бийиннь неквр күцәж
Бат колхозмүд тежәлә.

Цаараннь жисж нисси
Цагин халта йовудт,
Йөрәлтә мана һазр
Ю эс үзв?
Дәрке түс болти,
Дәкж бичә үзгдг!

Һазр деер үүдси
Һалар тежәл кеж
Утаһар оошкан дүүргж,
Ундан хорар хәрүлдг,
Һаньдгта төмр тергд
Һазр төгәһәри сннчәд,
Лууһин дуунас даву

Лүржцнж танхрулси дуута,
Цэкллһни залярн жирһл
Цээлзж жудси дән,

Деед үзгүр көлврөд
Давад одси хөөн,

Хар һазрин эмдрлд
Хорта һаслицта цаг,
Гүлгн ширгин һалв
Гүрм үзүлж ирв.

Харалта нег декабрин
Хээрсн кинти өдрэр,
Өршэнгү, аврлт уга
Орлн Сталиннэ догшаар,
Өвгд, эмгд цуглуулж,
Өнчи-өвүһинь хамулж,
(Бу даам дүшгә
Баһчуднь дээнд йовла)
Шар-шар вагонмудт
Шүгшүлад, уулзолад чикж,
Кинти өлн хойрар
Көөрксиг, хаалһднь хораж,
Үксинь зуурнь овалад,
Үлдсәрнь дөөгәи кшәд,
Үндсинь тасли алдад
Сиврүр күргсн хөөн,

Сүртә,

эәмшгтә кем

Хар һазрт

бас

Хавснднь дегә өлгв.

Хальмгиг уга кесн
Хөөн
өлг-эдиць,
Тенд-эндэс прен
Тонулч, хуахач улс
Тасчад, булалдад, таслад,
Түүмрдэд үлдэһинь токарад,
Мээлсн, мөөрсн, өли
Малынь хүлхаһар тууһад,
Эзн уга нохасинь
Эжго тесгт үкүлэд,
Хотд, селэдни гермүдннь
Хольвлж цуцад малын
Хашад хүврүлхөр авад,
Хогинь үлдэл уга
Хоосрулсн орм мег

Хар һазриг бас,
Хөв үчрв гинһэд,
Тенд-эндэс прен
То уга эздүд
То уга малан
Тууж нааран залад,
Хахснд мах буладгар,
Хээр угаһар кудв.

Хар һазриг ик
Харж захинь үзгдшиго
Хальмг теегт делдгсн
Хашад тедн хүврүлв.

Өвснэ үндонинь таслж,
Өвртэ, нооста хамгт,
Идгэрн нер туурсн
Иткялэ таралц
эвдж,

Кесг хазрар цоохрдулж,
Көрсөннь жулһлж жилм
Көдөд түүг хуврулв.

Күүнэ хол һазрт,
Кишти сүртэ Сиврт,
Күчр дажрлһнн зөвүрт,
Күнд көдлмшин бэрэнд,

Хорһлж холд далдлсн
Хорта рудникин гүүнд,
Төмр, нүрс, тергүтниг,
Төрсөнсн сонсад уга
То уга зөөриг,
Төсгн гснн үрдүд,
Зовлигнн ижд шаргдж,
Зүсм өдмгнн төлө,

Арви нээмдгч зун жилд
Африкэс цевэр архлж
Америкүр авч ирсн
Арһ уга негрмүдшн,
Авр меддго догшн
Аюс Бериян һарт,
Дорас эврәннь бульчнгарн
Деегшән түлкдг билэ.
Тер

үйэс үйин
Тодлврт
үктлнь үлдх
Арви һурен жилиг
Ардан үлдэж хаяд,
Таңһчиннь ксст үрдүдән
Тенд цаснд оршаһад,

Хээртэ
хөв зарлсн
Хөрдгч съездин нилчэр
Хрущевд
хаилтан өргэд
Хальмгуд хэрү ирлэ.

Хар һазринь дүр
Харж һашу дөрлэ.

Эн мана делкэ
Эклж үүдснэсн авн
Негл чацн зокал
Нартд бийдэн шингэв.

Орчлид бөөх хамг
Оли зүсн тоот,
Эмд болву аль
Өмн угачн болг.
Зүг тедн хооридан
Заг уга залһата.
Нег-негэн түшж
Нилж йиртмж үүдэнэ,
Жигтэ солын зааврар
Жиссн цаг үүдэнэ.

Эн зокал нартд
Экологий гиж нерэдгдж,
Үрглжин аһуд йосан
Үэмжтэ батар бэрнэ.
Кемр түүнэ дара
Кен негнь эвдхлэ,
Түдл уга засг
Түүнэ неквр болна.

Нег дэжж өөһин
Нигт шууген модид.
Нүүрэн багарн ясад
Нилх нуужмулан өскэд
Керэ бээгж оларн
Кесрэгшэн нисж мецнад
Тонь дегд элвгжхлэ,—

Төгэлд тедн бээгэд
Тацхрулн гижэнэ гинэд,
Харш үүдснд тоолад,
Хаһад, нүүринь цуцад,
Күн
ө моднас
Көөһөд керэ хораж.

Даруны гилтэ тер
Догшн күүнэ йовдл
Эврөһөрн йиртмжин бээдл
Эв диглхөр седснь,
Керэн бээгллһнэс даву
Кесг холван му
Хэрү күүнд йиртмж
Хату сурһмж өгч:
Харшнь уга болсн
Хорта моһа өөд
То угаһар өсж
Түүнэ эзн болж.

Хальмгиг һарлцен һазраснь,
Хар чидл үзүлж,
Йозураснь салһсн бас .
Экологин нуршго зокалын
Эрс хольвлсн болв,
Эрки биш засг
Элсэр хаалһан делгв.

Евэгч йиртмжин хээрэр
Европ үзэд уга
Элстэ шар хөдөг
Эврэннь нүдэр харв.
Космонавт Филиппченко түрүн
Космосин өндр аһуһас,
Төрсинэнь өргн аһуд
Төр хөдө харж
Күмни медлд күргж
Картд буулһад темдгль.

Туужд төрлән үзүлсн
Төр элстэ хөдө.
Хар һазрас эклж.
Хавр үвл уга,
Шүрүтэ салькар снигж
Шарлулж тегиг идв.
Һашута эи хөлвр
Һарм үрүдж бичв.

Б А Р Г

Цаг

«Мини бичсэн шүлгүдин...»	4
Сталинэ харсачирт	6
Хөрн нөгдгч	12
«Эс илдэгдх худл...»	14
«Эврэ һазрас сөдклд...»	15
«Бийскэн чолун уульнцар...»	16
«Ар Далан көвөд...»	18
«Тамд зовх зовтэ улс...»	19
«Худл келэд чамаг...»	20
«Тингхд намаг хармнлго...»	21
«Дөөгөн кеж тавлад...»	22
«Намаг суусч цагла...»	23
«Нег мөслсн күн...»	24
«Камвучийнн орн-нутгд...»	25
«Гем угаһар күн...»	26
«Хальмг комендантирас һээһинь...»	27
«Дивлһни байр өөрдсн...»	28
«Берж иж килництэ...»	30
«Өмд күн аштинь...»	31
«Кемр күмни туужин...»	32
Цаһан мөнгн сав	33
«Талдан күүнэ зовлц...»	35
Хижан зөв	36
«Кемр Сталинэс көлтэ...»	39

«Эмдрл эмд үлдхэр үүдэсн...»	40
«Жирһлһн зокал хату...»	41
Өдгэ цагив бээдлэс	43
Күлэсн цаг лрв	47
«Нүүрт йовх малчириг...»	49
«Тавн жилин даран давж...»	50
«Электрөгчествэр үкр саасн...»	52
«Социализм — учет» гиж...»	54
«Кишг зөв хэлэхэд...»	55
«Итклтэ хүн гилхэд...»	57
«Өдр болһн гилтэ...»	59
«Шидр кесгнь ачлһна тускар...»	60
«Застой» гиж нерэдэд...»	61
Манһдур биш — эндр	62
«Аренд»	64
«ЦК-д хотын төрэр...»	65
Шалһан	66
«Танһчин келсар гесэн...»	68
«Ил һалгэн худлыг, кергтэ болхла...»	70
Үг болн үүл	71
«Кесг жилин хөөн, генткн...»	74
«Уцгарнь биди баячудыг...»	75
«Уулын улкнн хош...»	77
Уравниловка	78
«Бив» гиж сөгчкнн...»	79
«Маркснн лөг үг...»	81
«Ахлачин үгэс һарлго...»	83
«Хург болһид төр диглһнлэ...»	84
«Кемр олма ншллагго...»	85
«Манжин билчи, Санжиний...»	86
«Кемр өдгэ улст...»	87
Туркмен өвгнэ селвг	88
«Цеци Пушкннэ герлтсн...»	92
Негнас то эклиэ	93
«Галлейн нертэ комет...»	96
«Кимр», «бес», «шүүрмг»...»	97

«Күмни ут туужд оььдн...»	98
«Цаг наснь күцэд...»	100
«Баһ наснаннь шүлгүд...»	102
Багшнрт	103
«Балһсна паркд зунар...»	104
«Итклэн омнэн бэрж...»	105
«Кен медхв, шүлгчд...»	106
«Эклж зокъял үүдэхлэрн...»	107
«Ачирлаһан наадад таалси...»	103
Нүһра	109
«Соцсврч авъяс күүнд...»	111
«Альк чиги төриг...»	112
«Чирэднь нүльмси бийнь...»	113
«Ахлач угад күүндхлэ...»	114
«Ичрэн ики кезэнэ...»	115
«Нег герт бээх...»	116
«Мес үг хоёр...»	117
«Ачлһн ачлһнас йилһэстэ...»	118
«Өлсси күүнд...»	119
«Эрвжго уршгас көлтэ...»	120
«Олыг бийэри үүдэси...»	121
«Цугарад таасгдх санан...»	122
«Кен ю кежөхинь...»	123
«Байр үүдэж герлтэд...»	125
«Күүкд улс, санхинь...»	126
«Негхи өдр чи...»	127
«Амрлһнд һарси ахлачнр...»	128
«Нуувчин бузрнь илдигдэд...»	130
«Эзнэнь өмн шарвадад...»	131
«Бузр худларн эргнд...»	132
«Дээнд эс орсн...»	133
«Күмни цагин жисэнд...»	134
«Негхи частан дөөлдэд...»	135
«Өнгрсн ээмшигтэ дээнд...»	136
Брест	137

«Хаврын Нарлов Варт дэнлэс...»	141
Чернобыль	142
«Ө-хундл угаһар...»	145
«Юуна чиги элц...»	146
«Тера дээрж цецгэ...»	147
«Ода цагла» көмр...»	148
«Уужм иви хөл...»	149
«Күүг — нүдлэг дасхла...»	150
«Цааснд бичгдсн үг...»	151
«Галзурсн хөлв ханьдглад...»	152
«Деевр бөөсн хөөн...»	153
«Кемр нэри шинжэр...»	154
«Кемр чиг бийчн...»	155
«Күүнд, нөг цагт...»	156
«Цэгц ухаг хейр...»	157
«Иртэмж бийэн, шинжлхнь...»	158
«Күмин бүлэн үгэс...»	159
«Сана зовна гадг...»	160
«Дамшилтын ул бөлвчи...»	161
«Газр дээр Ичр...»	162
«Меда бээж өөрчлн...»	163
«Ухана эс күрх...»	164
«Бички гиж үрөн...»	165
«Эрүл-мендэс унтэнь...»	166
«Нартд бээх улсиг...»	167
«Бүл төржөд даруны...»	168
«Нөг цагт кун...»	169
«Нөгчи эндү угаһар...»	170
«Өрвлх седкл хармнхас...»	171
«Үүсн-сонссн хамгасн...»	172
«Күмин идл сүгж...»	173
«Күсл күцөд аштнь...»	174
«Цагын умш хавлж...»	175
«Санамр күүнө седкл...»	176
«Бели ухаг цааснд...»	177
«Кемр нөг худлыг...»	178

«Цаг селгэтэ» — гисн...»	179
Селвг	180
«Цаһан сарин түрүнд...»	181
«Үанта зуна цагла...»	182
Хаврин дунд	183
«Үиртмжин бөөдл шинжлхинь дотрм...»	185
«Өр моһаг...»	186
«Нигт ацмудын заагар...»	187
«Хаврин дундла наласн...»	188
«Теегин хан һөрд...»	189
«Теегт ода хая...»	190
«Мел нег цагла...»	191
«Цевр серүки аһарт...»	192
«Өр цээхин алдид...»	193
«Модна ацар өөдөн...»	194
«Өлр эклж...»	196

Индин айс

Эк	193
Махатма Ганди	199
«Һурвн сүртэ арсли...»	201
«Хойр минһн жил...»	202
«Бхагавад гита» умшжаһад	203
Святослав Рерих	205
«Бхобал балһсна өөр...»	207
«Индин ут дун...»	209
Гандиг умшжаһад	210
«Сарин герлд модд...»	211
Локеш Чандрад	213
«Индьд альдаран ирвчин...»	214
Делин музейд умшсн зар	216
Ханиядта сар-мөчи	217
Хайдарабад балһсна шүлгчин	218
Бомбейин рикша	220
«Эк метэр үкр...»	222
Һашута шог	223

«Сетрэ үкрмүд уульицсар...»	224
Эрт өрүһэр	225
«Индин далан усн...»	227
«Сүүдрэри маниг хальчлон...»	228
Цеңкр сари	229
«Иткгдхш...»	230
«Цаста цаһан уужм...»	231
«Тибет базр»	232
Аржуула кесн күүндвр	237

Поэмс

Барнаулын чонжд болсн алһн	244
Ээмшгтэ гер	274
Көлмүд	289
Сүрдөлһн	299
Сталинэ туск тууль	304
Хар һазр	315

Кугультинов Д. Н.
К 886 Дорогой жизни. Стихи и поэмы. — На калмыцком языке. — Элиста: Калмыцкое книжное издательство. 1988. — 327 с.

В сборник вошли новые стихи и поэмы, отражающие события, вызванные перестройкой, углублением демократизации и ясности в нашем обществе. Автор стремится показать сложные моменты в истории своего народа, проследить нравственное развитие его в новых исторических условиях.

К $\frac{4702240000-036}{M 126(03)-88}$ 53—88

ББК 84.3 Калм

1 р. 30 к.